

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО

Сінчук І.О., Бойко С.М., О.Є. Мельник

Нормативно-правова база енергетики

Навчальний посібник

Під редакцією
доктора технічних наук,
професора
Сінчука О.М.

КРИВИЙ РІГ
2017

УДК 622:621.31

ББК 31

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Криворізький національний університет» Міністерства освіти і науки України (протокол № 2 від 23 травня 2017 р.)

Рецензенти:

Ю.Г. Качан, доктор технічних наук, професор (Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя)

В.М. Кутін, доктор технічних наук, професор (Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця)

В.П. Розен, доктор технічних наук, професор (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ)

І.О. Сінчук, С.М. Бойко, О.Є. Мельник

_____ Нормативно-правова база енергетики. Навчальний посібник / [І.О. Сінчук, С.М. Бойко, О.Є. Мельник]; під редакцією доктора техн. наук, професора О.М. Сінчука. – Кривий Ріг, 2017. – 150с.

ISBN 978-617-639-136-4

У навчальному посібнику викладено основні положення про нормативно-правову базу енергетики, наведено основні законодавчі акти, що визначають правові, економічні та організаційні засади діяльності в електроенергетиці, енергозбереженні, на енергетичних об'єктах, впровадження альтернативних та відновлюваних джерел енергії.

Рекомендовано для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 7.05070108, 8.05070108 – "Енергетичний менеджмент", 6.050702 – "Електромеханіка" та інших споріднених спеціальностям при вивченні дисципліни "Нормативно-правова база енергетики" та інших дисциплін, де висвітлюються правові питання електропостачання та електроспоживання.

УДК 622:621.31

ББК 31

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА СТРАТЕГІЇ В	
ЕНЕРГЕТИЦІ. СТАН, ПРОБЛЕМИ.....	9
1.1 Тези сучасного стану електроенергетики в Україні	10
1.2 Основні поняття та складові сегменти електроенергоефективності	16
1.3 Законодавче забезпечення енергозбереження в Україні	21
1.4 Необхідність оцінки та керування рівнем енергоефективності залізорудних підприємств – громадська закономірність нашого часу	35
1.5 Основні напрямки підвищення рівня енергоефективності та енергозбереження.....	38
1.6 Тенденції розвитку електроенергетики в Україні	44
Контрольні питання до розділу 1.....	54
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ ЗАКОНИ УКРАЇНИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ	
ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЕНЕРГЕТИКИ	55
2.1 Закон України «Про електроенергетику».....	56
2.2 Закон України «Про альтернативні джерела енергії».....	64
2.3 Закон України «Про альтернативні види рідкого та газового палива»...	70
2.4 Закон України «Про нафту і газ».....	77
2.5 Закон України «Про інноваційну діяльність».....	80
Контрольні питання до розділу 2.....	83
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ	
БАЗИ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИКИ	84
3.1 Аналіз нормативно - правового забезпечення, що регулює відносини у сфері паливно-енергетичного комплексу.....	85
3.2 Перспективна система спеціального законодавчого забезпечення розвитку паливно-енергетичного комплексу.....	108
3.3 Зміни та доповнення до діючого законодавства	110

Контрольні питання до розділу 3.....	126
РОЗДІЛ 4 ЕНЕРГЕТИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ.	
ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ЕНЕРГОАУДИТОРІВ.....	127
4.1 Основи енергетичного обстеження підприємств.....	128
4.2 Правова основа діяльності енергоаудиторів	129
4.3 Нормативно-правові підстави енергетичних обстежень	129
4.4 Загальні положення проведення енергетичних обстежень	131
4.5 Перелік основного обладнання, що є мінімально потрібним для ведення енергетичного обстеження.....	132
4.6 Обробка та аналіз отриманої інформації.....	133
4.7 Аналіз типових помилок при проведенні енергетичних обстежень.....	134
4.8 Типова схема технічного звіту про проведення енергетичного обстеження.....	137
Контрольні питання до розділу 4.....	138
РОЗДІЛ 5 ЕНЕРГЕТИЧНА ХАРТІЯ.....	
5.1 Хронологія Енергетичної Хартії.....	140
5.2 Енергетична хартія і Європейський Союз.....	141
5.3 Європейська енергетична хартія.....	141
5.4 Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії.....	143
Контрольні питання до розділу 5.....	147
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
	148

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЕС – атомна електростанція

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВДЕ – відновлювані джерела енергії

ГАЕС – гідроакumuлююча електростанція

ГЕС – гідроелектростанція

ЗППЕ – загальне первинне постачання енергії, що розраховується як сума виробництва (видобутку), імпорту, експорту, міжнародного бункерування суден та зміни запасів енергоресурсів у країні

КВВП – коефіцієнт використання встановленої потужності

ККД – коефіцієнт корисної дії

КПЕ – ключові показники ефективності

КСЕ – кінцеве споживання енергоресурсів

ЛЕП – лінія електропередачі

МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії

МЕА – Міжнародне енергетичне агентство (International Energy Agency)

НЕС – Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність

НКРЕКП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (національний регулятор)

ООН – Організація Об'єднаних Націй (United Nations)

ОРЕ – об'єднаний ринок електроенергії

ВСТУП

Зважаючи на те, що кожен рік в світі збільшується споживання електроенергії і одночасно збільшується кількість шкідливих викидів, що приводе до екологічних проблем, але при цьому зменшуються і паливно-енергетичні ресурси, головним джерелом енергії, поки що, залишаються невідновлювані викопні види органічного палива.

Україна відноситься до енергодефіцитних країн (задовольняє свої потреби в енергетичних ресурсах за рахунок власного виробництва менше ніж на 50 %). Поряд із цим, ефективність використання ПЕР в економіці країни низька, енергоємність внутрішнього валового продукту в три рази вища за енергоємність промислово розвинених країн світу.

Об'єднана енергетична система України – сукупність електростанцій, електричних і теплових мереж, інших об'єктів електроенергетики, які об'єднані спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної і теплової енергії при централізованому управлінні цим режимом створює необхідні умови для постійного функціонування суспільного виробництва й комплексного розвитку всіх його галузей.

Забезпечення економіки і соціальної сфери країни основними видами енергоносіїв покладається на паливо-енергетичний комплекс України (далі в тексті – ПЕК). ПЕК об'єднує понад 500 підприємств і організацій різних форм власності. Роль ПЕК в народному господарстві й надалі буде зростати.

За сучасних умов питання електроспоживання і енергозбереження стають одним з визначальних факторів успішного переходу до сталого розвитку.

Водночас важливого значення набуває проблема подальшого розвитку та вдосконалення правового регулювання електроенергетики, енергозбереження, визначення місця для норм енергетичного права в правовій системі держави, підготовки відповідних фахівців у енергетичній галузі. Звичайно, що в цьому напрямку проводиться відповідна робота: приймаються нові закони, поповнюється нормативна база, але разом з тим, відсутні дослідження процесів правового забезпечення енергетичної діяльності на рівні юридичних праць.

Геополітичну ситуацію в Україні, як в інших країнах світу, визначають кілька фундаментальних фактів глобального значення, які диктують необхідність активних пошуків її місця в нових координатах ХХІ ст. [1].

В Україні, яка була у складі СРСР республікою з розвинутою індустріальною економікою з елементами постіндустріальних напрямків (середньодушовий ВВП в 1990 р. складав одну третину від європейського, трохи поступався Росії та значно перевищував польський), вже в 1999 р. ВВП склав 33% від рівня Росії, та 19% Польщі. З 1991 р. Україна прискорено регресує від поняття держави з розвинутою індустріальною економікою.

Очікується, що зростання економіки України та її подальший розвиток на основі структурної перебудови можна здійснити у стислі строки лише спираючись на ресурсні можливості держави. Винятково важливе значення при цьому матиме ефективне використання мінерально-сировинної бази країни.

На цьому фронті (починаючи з 1998 р.) простежується стійка тенденція до стабілізації видобутку основних видів корисних копалин, а в деяких випадках – зростання обсягів видобутку в окремих регіонах. Зокрема, обсяги видобутку нафти та газу збільшилися в Дніпропетровській, Полтавській, Чернігівській областях та Криму; багатих залізних і марганцевих руд – у Запорізькій області; каоліну первинного – у Донецькій області; стабілізовано видобуток кам'яного вугілля на рівні 80 млн. т та гірничорудної сировини (вапняків флюсових, доломітів для металургії, глин бентонітових та вогнетривких, каоліну вторинного, високо глиноземної сировини і кам'яної солі), а також мінеральних вод.

За експертними оцінками, частка валової продукції мінерально-сировинного комплексу сягає до 40% валового національного продукту, за рахунок виробництва та реалізації цієї продукції, щорічно отримується до 60% надходжень до бюджету та 63% валютних надходжень. Державним балансом запасів корисних копалин України враховано близько 8 тис. родовищ із 96 видів корисних копалин. У тому числі:

– нафта, газ та конденсат: передано до промислового освоєння – 599, експлуатується – 368;

– вугілля: передано до промислового освоєння – 755; експлуатуються – 244.

За запасами деяких видів сировини Україна посідає провідні місця серед країн СНД, Європи та світу.

Однак на сьогодні темпи і масштаби відтворення власної мінерально-сировинної бази не задовольняють власних потреб держави. Аналіз стану справ та прогнозні оцінки показують, що у недалекому майбутньому ситуація може загостритися. І якщо не вжити рішучих заходів, то це дуже вплине на захист національних інтересів.

Між тим, основний базовий елемент формування валютних запасів України – сировинний сектор економіки, де, в свою чергу, домінує залізорудна сировина (ЗРС) – продукт гірничо-металургійної галузі промисловості країни [21].

Основоположним моментом підвищення показників ефективності використання електричної енергії, є залучення всіх без винятку підприємств, а енергоємних особливо, до участі у формуванні графіків енергетичних навантажень енергосистем.

Пропонована “Нова Енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність” (далі – НЕС) є системним документом, спрямованим на формування стратегічних орієнтирів розвитку енергетичного комплексу України на період до 2035 року. НЕС визначає, насамперед, цілі та алгоритми реалізації розвитку енергетики, тому вона буде актуальною також для формування галузевих програм на довгостроковий період. Прогнозні показники, що містяться в документі, демонструють траєкторію розвитку попиту та пропозиції на енергетичні ресурси. Вони (показники) мають бути розширені та деталізовані у плані заходів Кабінету Міністрів України з реалізації НЕС.

РОЗДІЛ 1

Основні поняття та стратегії в енергетиці.

Стан, проблеми

1.1 Тези сучасного стану електроенергетики в Україні

Інтеграція України у світову економіку і європейський вибір України, що одержав підтримку з боку світового співтовариства, передбачає досягнення нашої країни європейських стандартів рівня життя, у тому числі в енергетиці [1].

Аналіз світового споживання енергії в кінці ХХ ст. показує, що Україна посідає 11 місце в світі серед найбільших споживачів (209,7 млн. т вугільного еквіваленту) слідом за Канадою (7 місце), Францією (8), Великою Британією (9), Італією (10), хоча ВВП України не піддається до порівняння з названими країнами. Зате серед світових виробників енергії Україна посідала лише 25-е місце (116,2 млн т вугільного еквівалента), Канада ж – 5 місце, Велика Британія – 6, Франція – 19. [1].

З іншого боку, Україна належить до числа найбільших енергетичних імпортерів світу (12-е місце), пропустивши вперед США (1 місце), Японію (2), Італію (5), Францію (6), Велику Британію (10 місце). Таємниця такої енергозалежності за умов посиленого енергоспоживання відкривається просто: Україна посідає 3-е місце в світі серед найменш енергозберігаючих країн, перебуваючи в одній компанії з Танзанією (1-е місце), Узбекистаном (2), Туркменистаном (4), Замбією (5), Нігерією (6). Росія посідає в цьому ряду 12-е місце [2].

Чому так сталось? Проаналізуємо цей стан з позиції недалекого минулого часу.

Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК), який одержала Україна в спадщину, був сформований ПЕК СРСР і тому не відповідав вимогам незалежної держави до енергетичного комплексу. В результаті в Україні були суттєво порушені дві основні вимоги, яким повинна відповідати енергетика, надійне стабільне енергозабезпечення та ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР).

Першу світову паливно-енергетичну кризу 70-х років ХХ століття Україна пережила у складі колишнього СРСР, де вона була форпостом

індустріалізації на основі дешевих енергоресурсів, а її енергоємність валового внутрішнього продукту (ВВП) на 25% перевищувала середньо союзну. Другу кризу, яка відбулася у 90-х роках ХХ століття, в Україні й досі не подолано – енергоємність ВВП перевищує докризовий рівень. Низькі показники енергоефективності в Україні стали однією з визначальних причин кризових процесів обвального характеру в її економіці на початку 90-х років минулого століття. З початку 70-х років ХХ ст., коли під час нафтової кризи ціни на нафту збільшилися у 4 рази, країни Європейського Союзу розпочали реалізацію активної енергозберігаючої політики. Завдяки прийняттю та реалізації програм підвищення ефективності використання енергоресурсів промисловістю, посиленням вимог до енергоефективності в будівництві, підвищенню цін на енергоносії, активній популяризації енергозбереження вдалось значно скоротити споживання енергоресурсів. У більшості країн, при практично незмінних показниках споживання енергоресурсів, вдалося збільшити свій валовий внутрішній продукт у 1,5-2 рази.

Спроби вирішення проблеми підвищення енергетичної ефективності в Україні робилися і робляться продовж досить значного періоду часу. Розроблено значну кількість нормативно-правових актів різного рівня (більше 250 актів), запропоновано безліч заходів, у тому числі і з врахуванням досвіду європейських країн. Україна долучилася до Договору про Енергетичне Співтовариство та інших європейських ініціатив, де скорочення питомого споживання енергетичних ресурсів, є одним із найважливіших напрямів енергетичної політики.

Але результати діяльності у цьому напрямі є більш ніж скромними – енергоємність ВВП України залишається у 3–4 рази вищою ніж у європейських країнах.

Динаміка зменшення енергоємності ВВП за останні роки показує, що за такими темпами Україна ще десятки років буде залишатися країною з надзвичайно високим рівнем енергоємності відносно середньосвітового рівня та рівня європейських країн [2].

Потенціал щодо підвищення енергоефективності залишається високим, проте його задіяння стримується з низки різних причин, включаючи неефективну політику стимулювання до зниження втрат енергії, відсутність належного рівня інвестицій та умов їх залучення, неефективну тарифну й цінову політику в енергетичному секторі економіки, а також невиконання прийнятих нормативно-правових актів, різного рівня програм та заходів.

Зокрема, систематично не виконується «Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки». Її планові показники фінансування з часом зменшувалися, але і вони не були забезпечені у повному обсязі. Державне фінансування при цьому складало всього декілька відсотків від загального фінансування, головне навантаження повинні були нести промислові підприємства, частка яких складала більше 75 %. Вже у 2011 р. заплановані програмою показники фінансування були зменшені більш ніж у два рази. Але і вони виконувалися лише на 20-30 %. Розроблені й прийняті регіональні програми підвищення енергоефективності на 2010-2014 рр. також у більшості своїй виконувалися не в повному обсязі.

Високі втрати енергії при виробництві, транспортуванні та споживанні обумовлені також застарілістю основних фондів енергетичного комплексу, промислових підприємств основних галузей економіки, житлового фонду та низькими темпами їх модернізації.

Проблемою залишається й політика щодо розподілу досить обмежених ресурсів між виробництвом та споживанням, які виділяються на енергоефективність. Хоча при виробництві й транспортуванні також втрачається значна частина енергії, але її втрати при споживанні, особливо у сфері ЖКГ є привалюючими. Сектор ЖКГ споживає біля 40 % електроенергії і природного газу від загального споживання, має самий високий потенціал енергозбереження (більше 30 %). За даними Мінрегіонбуду, для обігріву 1 кв. м житла в Україні витрачається у 2-2,5 рази більше газу ніж у європейських країнах. Системної роботи щодо термомодернізації будинків в країні не

проводиться, хоча окремі приклади такої роботи показують досить хороші результати. Поки що, здебільшого цим займаються у індивідуальному порядку володарі приватних будинків та жителі окремих квартир. Фрагментарне утеплення несе загрози порушення міцності багатопверхових будинків. Стимулювання до комплексної та технічно правильної термомодернізації не проводиться. Разом з тим, для термомодернізації будинків потрібно за різними оцінками від 500 до 700 млрд грн інвестицій.

Найбільш дієвим стимулом до енергоефективності мало б стати підвищення ціни енергопослуг населенню. Але поки що тільки вимоги МВФ щодо кредитування України у нинішньому скрутному економічному становищі вимусило уряд нарешті приступити до вирішення питання приведення у відповідність ціни енергопослуг економічно обґрунтованим витратам. Але інші стимули та допомога населенню щодо утеплення своїх осель і щодо економії так й не були впроваджені. Отже, стимулююча політика у цьому напрямі досі є неефективною.

Цінові стимули стали дієвим важелем щодо зменшення споживання природного газу в країні. Політика Росії щодо газового цінового тиску на країну примусила знизити обсяги імпорту природного газу з 32,94 млрд куб. м у 2012 р. до 27,97 млрд куб. м у 2013 р. На сьогодні, кардинальне підвищення ціни природного газу до майже 500 дол. За 1 тис. куб. м стимулює до зниження імпорту з Росії як ніщо інше. Але це зниження, в основному, як і раніше передбачається за рахунок імпорту з других країн та за рахунок заміни природного газу іншими енергетичними ресурсами (в першу чергу вугіллям), а не за рахунок ощадного використання енергоресурсів.

Не зважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері енергоефективності, діяльність щодо удосконалення нормативно-правової бази продовжується. Розроблено нові законопроекти, які повинні унормувати низку питань, зокрема таких як стимулювання енергоефективності у житлових та громадських будівлях, бюджетних установах, організації енергоаудиту, організації енергосервісних послуг тощо. Державним агенством з

енергоефективності розглядається питання перегляду регіональних програм з енергоефективності.

На сьогодні основним документом для впровадження енергоефективності є розроблений «Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року». Цей План розроблено на виконання зобов'язань України в рамках Протоколу про приєднання до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Згідно цього Плану Україна повинна досягти у 2020 р. економії енергоресурсів у розмірі 9 % відносно середнього енергоспоживання протягом п'яти років з 2005 по 2009 рр.

Заходи з енергоефективності розглядаються у чотирьох сферах економічної діяльності (див. табл. 1).

Для їх реалізації передбачається залучити більше 1000 млрд грн інвестицій, що є досить значною сумою навіть в умовах економічного зростання та сприятливого інвестиційного клімату, не говорячи вже проіснуючу ситуацію в економіці країни, стан з корупцією та виконанням прийнятих рішень. Для прикладу, за період 2010-2011 рр. планові обсяги фінансування енергоефективності згідно державної цільової економічної програми складала біля 52 млрд грн, а реально було інвестовано біля 9.4 млрд грн, тобто менше 20 %.

На сьогодні в умовах скрутного економічного становища в Україні фінансування енергоефективних проектів можливе тільки за рахунок допомоги міжнародних фінансових інституцій. Наприклад, донори Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля готові залучити в економіку України на підвищення енергоефективності близько 1.5 млрд дол. США. Для підвищення енергоефективності в секторі централізованого теплопостачання України МБРР готовий надати позику у розмірі 382 млн дол. У рамках проекту Агентства США з міжнародного розвитку (ШАГО) «Муніципальна енергетична реформа в Україні» (МЕР) буде залучено 14,5 млн дол. США протягом 4 років.

Таблиця 1.1 – Узагальнена таблиця впровадження заходів НПД ЕЕ

№	Сфера економічної діяльності	Очікувана економія у 2014 р., тис. т. н. е	Очікувана економія у 2020 р., тис. т. н. е	Відповідальний виконавець	Загальне фінансування на період 2012-2020р., млрд грн	Джерело фінансування
1	Населення: житлові будинки	511	2303,9	Міністерство Регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	670	інвестиції
2	Сфера послуг: громадські та комерційні будівлі	23,2	104,4		144,5	інвестиції
3	Промисловість	615,1	2773,4	Міністерство промисловості	89	інвестиції
4	Транспорт	237,7	1056,5	Міністерство інфраструктури	107,8	інвестиції
Загалом		1384	6283,3		1011,3	інвестиції

Таким чином, не зважаючи на значну кількість нормативно-правових актів, які регламентують діяльність у сфері енергетичної ефективності, заяв посадовців різного рівня щодо намірів підвищити рівень енергоефективності в Україні, результати діяльності у цьому напрямі є незадовільними. Це потребує нових підходів до вирішення цієї проблеми, яка стала надзвичайно важливою в

умовах гострої необхідності зменшення енергетичної залежності країни від російського імпорту енергетичних ресурсів.

Окремо слід зупинитися на необхідності врахування тіньового сектору економіки для оцінки рівня енергоефективності. За оцінками міжнародних експертів частка тіньового ВВП може досягати рівня до 50 % дійсного. Таким чином, оцінюючи рівень енергоємності ВВП теоретично можна зменшити його майже в півтора рази (енергоємність ВВП розраховується як результат ділення загального енергоспоживання на отриманий при цьому ВВП, який теоретично необхідно збільшити в 1,5 рази) [2].

Таким чином, загальний стан енергоефективності в Україні в цілому та в її регіонах можна оцінювати як незадовільний, що потребує прийняття комплексу заходів на різних ланках управління і перш за все у вітчизняних **енергоємних видах промисловості**

1.2. Основні поняття та складові сегменти електроенергоефективності

Для оцінки ефективності використання енергії в промисловості, а також визначення ефективності заходів по енергозбереженню необхідні об'єктивні показники, які могли б показати реальне використання енергоресурсів та давали б можливість порівняти результат оцінки із максимальними можливостями забезпечення енергозбереження.

Тому, перед тим як відзначати ці показники, проаналізуємо процес перетворення первинних енергоресурсів в корисну роботу, заради якої ці ресурси використовувались.

В будь-якому споживанні енергії присутня корисна складова та втрати. Під корисною споживаною енергією розуміють ту частину використаної енергоресурсу, яка безпосередньо направлена на здійснення поставленої мети та задоволення потреби. В силових процесах – це механічна енергія на валу двигуна, в температурних технологічних процесах – тепло, яке виділяється у об'ємі технологічної печі, в сушарці і передана в середовище, яке нагрівається,

в освітлювальних процесах – кількість отриманої світлової енергії від освітлювальних пристроїв і т.д.

Частку корисно споживаної енергії у витраті первинного природного енергоресурсу визначає значення коефіцієнта корисного використання (ККВ), який являється найбільш загальним показником ефективності енерговикористання.

За значенням ККВ можна судити про досконалість енергопостачаючого процесу в цілому, включаючи його науко-технічний рівень, організацію керування та культуру експлуатації. ККВ можна визначити для окремого енергоспоживного процесу, окремого підприємства, міста та країни в цілому. У останньому випадку ККВ являється важливим показником ефективності системи енергопостачання держави.

На жаль, в останні роки не проводилося цільових досліджень по визначенню ККВ енергоресурсів в масштабах країни. Тому його величину можна оцінити лише наближено. Спираючись на дані минулих років, зарубіжні аналоги з урахуванням минулих змін в структурі енергоспоживання, можна визначити найбільш ймовірне орієнтоване значення ККВ енергоресурсів – приблизно 42%. Це значить, що сумарні втрати енергії в країні за рівнем 1995 року (36,7 млн т. т.е) складають приблизно 21,3 млн т. умовного палива, або приблизно 2т умовного палива на кожного мешканця. В матеріалах програми енергозбереження потенціал енергозбереження на 2001-2005 роки оцінюється на рівні 5,575-7,234 млн т. умовного палива [3].

Якщо припустити, що весь названий потенціал енергозбереження буде реалізований, то ККВ в країні сягне 74,6 %. При цьому сумарні втрати енергії будуть знижені до 10 млн т умовного палива або до 1 т на кожного мешканця.

В свою чергу ККВ визначається як добуток частинних коефіцієнтів корисної дії (ККВ) різних ланок енергозберігаючого процесу, включаючи добування, транспортування, зберігання, переробку і перетворення первинних (природних) енергоресурсів, а також передачу, розподіл і використання

перетворених енергоносіїв. За відношенням частинних ККВ оцінюють енергетичну ефективність кожної ланки.

Для визначення інших показників енергозбереження необхідно провести кваліфікацію енергетичних втрат. Вони діляться на зворотні та незворотні. До незворотних відносять втрати, які неможливо усунути способами та технологіями які зараз існують.

Із їх урахуванням визначаються досягнуті на даному етапі технічно граничні рівні ККВ окремих ланок енергетичного процесу та ККВ в цілому.

До зворотних відносять втрати, які можливо усунути, здійснюючи ті або інші витрати на реконструкцію. За їх величиною судять про технічно досяжному потенціалі енергозбереження. Реальні ж масштаби енергозбереження можуть бути значно нижчими потенційних та визначаються рівнем економічно виправданих вкладених коштів.

Залежність реалізації зворотних втрат від здійснених затрат є важливою економічною характеристикою енергозбереження. Нижня межа їх іноді може бути близька до нуля. Це так звані мало витратні заходи, частіше всього організаційного характеру. Верхній економічний рівень витрат в кожному конкретному випадку індивідуальний і обумовлюється вартістю енергоресурсу який замінюють в альтернативному варіанті. Слід сказати, що економічний граничний рівень витрат на енергозбереження може суттєво зрости, якщо в ціні енергоресурсу який заміщує враховувати забезпеченість його природними запасами.

Крім того, при визначенні показників енергозбереження необхідно враховувати економічну закономірність зміни вартості втрат по ланкам енергетичного процесу, а також за їх якістю.

В кожній ланці, таких як добування, транспортування, перетворення та використання енергоресурсів, витрачається праця, матеріали, кошти. Тому вартість енергії по мірі її руху до споживача зростає, відповідно зростає і вартість втрат.

Аналогічно справи і з енергетичним потенціалом втрат. Більш калорійне паливо, більш нагріта вода, пар із більш високим тиском та температурою мають великий енергетичний ефект і тому мають більш високу ціну, що, на жаль, не враховується при діючих тарифах на тепло. Найбільшу ціну має якісний та прогресивний теплоносіє-електроенергія.

Ці названі обставини необхідно враховувати при економічній оптимізації енергозбереження та розподілу коштів в енергогосподарстві.

Як відзначалось раніше, про ефективність енергозбереження опосередковано можна судити за показником енергоємності внутрішнього валового продукту, порівнюючи його із аналогічними даними інших держав.

На жаль, на даному етапі розвитку таке порівняння із промислово розвинутими державами не на нашу користь.

Крім енергоємності внутрішнього валового продукту, в відповідних цінах розраховується також питома енергоємність виробництва окремих видів продукції та порівнюється із аналогічними показниками енергоємності підприємства одно типової продукції на інших підприємствах.

Таким чином, показник енергоефективності – науково обґрунтована абсолютна або питома величина споживання паливно-енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції будь-якого призначення.

Які основні фактори впливають на абсолютне значення енергоємності?

Крім економічного зростання і цін на енергоресурси, на енергоємність впливає НТП. Різниця між енергоспоживанням на основі старих та нових технологій визначає технічний потенціал енергозбереження.

Технічний потенціал показує максимальні можливості енергозбереження. Частина технічного потенціалу, яка може бути прибутково засвоєна, складає економічний потенціал.

Розрізняють також поведінковий потенціал енергозбереження, який визначається мірою освідомлення актуальності задачі енергозбереження усіма обличчями, які реалізують її.

Для оцінки енергоефективності підприємства необхідно визначити причини підвищених витрат енергоресурсів.

Основні причини підвищення витрат енергоресурсів можна розділити на 3 групи.

1. Організаційні та експлуатаційні: низька культура експлуатації, недостатня технологічна дисципліна, відсутність ряду приборів контролю та обліку, засобів автоматизації, низька якість виконуваних ремонтів.

2. Сировинні: низька якість поступаючої сировини на підприємство, основних та додаткових матеріалів та речовин.

3. Виробничі та технологічні: поганий технічний стан основного та додаткового технологічного обладнання, низьке впровадження нових конструкцій обладнання, технологічних процесів та інших досягнень НТП, які направлені на економію енергоресурсів.

Одним із критеріїв ефективності енергозбереження, який дозволяє оцінити його динаміку та тенденції, є показник енергоекономічного рівня виробництва (ЕЕРВ).

ЕЕРВ дозволяє оцінити рівень реалізації енергозберігаючих технологій, економічних схем, енергозберігаючого обладнання і т.д. [4]:

% ен. витрат в собівартості

$$EERB=D/W$$

де D – результат господарської діяльності виробництва, яке розглядається; W – сумарне споживання енергоресурсів на технологічні завдання;

Таким чином, на основі аналізу паливно-економічного балансу, при орієнтуванні на встановлені загальні показники ефективності використання енергоресурсів, при використанні досягнень НТП, передового зарубіжного та вітчизняного досвіду на підприємстві повинна бути розроблена програма із скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів із урахуванням змін об'ємів виробництва та асортименту. Після чого, виходячи із виділених на ці задачі капвкладень, програма уточнюється і розбивається на етапи. Реалізуючи

заходи, які мають максимальний коефіцієнт ефективності в межах виділених коштів, можна отримати максимальну економію енергоресурсів.

1.3 Законодавче забезпечення енергозбереження в Україні

Розвиток енергетичного законодавства України є одним з пріоритетних завдань та напрямів реалізації енергетичної стратегії.

Роль енергетичного права у здійсненні політики у сфері енергозбереження держави – це виявлення соціальної спрямованості і місця енергетичного права у визначенні функцій, форм та змісту діяльності держави, яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних економічних та правових методів.

Функціями енергетичного права у сфері політики з енергозбереження є: юридична база механізму правового забезпечення політики у сфері енергозбереження;

- засіб досягнення мети і завдань політики у сфері енергозбереження;
- правова форма реалізації політики у сфері енергозбереження;
- гарантія забезпечення політики у сфері енергозбереження.

До форм діяльності відноситься :

- концепції політики у сфері енергозбереження;
- програми політики у сфері енергозбереження;
- нормативно-правові акти політики у сфері енергозбереження;
- закони політики у сфері енергозбереження;
- підзаконні акти політики у сфері енергозбереження;
- галузеві нормативно-технічні акти політики у сфері енергозбереження;

Механізм правового забезпечення політики у сфері енергозбереження – це сукупність правових норм, що забезпечують регулюванн та здійснення внутрішньої і зовнішньої спрямован діяльності держави з ефективного

використання паливно-енергетичних ресурсів. Структура правового забезпечення складається з:

- правового регулювання;
- організаційно-функціонального забезпечення;
- юридичної відповідальності.

Будь-які економічні, інституційні та інші перетворення у сфері енергозбереження, а також побудова внутрішньої та зовнішньої політики у цій сфері має ґрунтуватися виключно на положеннях законів України. Саме закони мають стати основою правового регулювання енергетичних відносин. Таке регулювання має бути максимально чітким та деталізованим, що дозволить мінімізувати прийняття підзаконних нормативно-правових актів та уникнути дискримінаційного застосування законодавства.

На теперішній час кожна з галузей паливно-енергетичного комплексу керується своїм окремим законом та прийнятими на його виконання підзаконними актами. Так, в електроенергетиці головним є Закон України «Про електроенергетику», в ядерній енергетиці – Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», у вугільно-промисловму комплексі – Кодекс України про надра та Гірничий закон, в нафтогазовому комплексі – Закон України «Про нафту і газ» тощо. Загальність у формулюваннях багатьох положень зазначених законів зумовлює необхідність прийняття численних підзаконних актів різними органами влади. Такий підхід до правового регулювання створює умови для неоднакового застосування вимог законів та відповідно недосягнення або неповного досягнення передбачених ними цілей та завдань [2].

1. Враховуючи визначені стратегією засади створення та вдосконалення законодавства паливно-енергетичного комплексу, його подальший розвиток має здійснюватися за напрямками:

- прийняття в першочерговому порядку законів, спрямованих на вирішення ключових паливно-енергетичного комплексу, а саме:

- систематизація та впорядкування відносин власності у галузях паливно-енергетичного комплексу;
- докладне визначення структури державного управління, чітке розмежування цих функцій, зокрема, щодо формування правил діяльності на ринках енергоносіїв, врегулювання повноважень та сфер відповідальності центральних та регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування у питаннях енергозабезпечення і енергозбереження;
- вдосконалення функціонування Оптового ринку електроенергії та визначення засад функціонування ринку природного газу, законодавче закріплення за регулюючим органом функції встановлення правил роботи ринків;
- створення дієвих фінансових і податкових стимулів для модернізації енергетичних об'єктів та застосування енергозберігаючих технологій;
- вдосконалення конкурентних ринків зрідженого газу, нафтопродуктів та визначення повноважень державного органу регулювання в цій сфері, недопущення необґрунтованого адміністративного регулювання цін на конкурентних ринках;
- впорядкування умов та правил надання державної підтримки, в тому числі субсидіювання, підприємствам паливно-енергетичного комплексу;
- посилення екологічних зобов'язань суб'єктів енергетичної галузі щодо зменшення забруднення навколишнього середовища і забезпечення цивільного захисту у сфері техногенної безпеки паливно-енергетичного комплексу та збільшення відповідальності за їх порушення;
- визначення правових засад щодо утворення відповідних структур та їх повноважень для здійснення управління державними корпоративними правами.

2. Розвиток законодавчого регулювання у сфері енергозбереження має забезпечувати виконання міжнародних зобов'язань України, передбачених ратифікованими міжнародними енергетичними угодами, насамперед

Договором до Енергетичної Хартії та Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату:

– законодавче забезпечення виконання зобов'язань України відповідно до Договору до енергетичної Хартії має передбачати механізми доступу до енергетичних ринків України, створення і розвиток відкритих конкурентних енергетичних ринків, заохочення та захист інвестицій в енергетику, торгівля енергетичними продуктами, транзит енергоносіїв, вирішення спорів щодо міжнародних інвестицій та охорони навколишнього середовища;

– законодавче забезпечення зобов'язань України за Кіотським протоколом має передбачати механізми торгівлі квотами на викиди парникових газів, зокрема, через реалізацію проектів спільного впровадження.

3. Розвиток законодавчого регулювання у сфері енергозбереження через механізм адаптації енергетичного законодавства України до правової системи Європейського Союзу має забезпечувати виконання вимог європейського енергетичного законодавства відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, Програми інтеграції України до Європейського Союзу та Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Розвиток законодавчого регулювання енергетичних відносин має здійснюватися у напрямі активізації міжнародної співпраці та укладення відповідних дво- та багатосторонніх міжнародних угод, які слід спрямувати на реалізацію цілей енергетичної стратегії України та забезпечення національних інтересів.

Енергозбереження – ефективне використання енергетичних ресурсів

Основним завданням законодавства з енергозбереження є створення сприятливих умов для ефективного використання ПЕР, уникаючи безпосереднього втручання у господарську діяльність суб'єктів господарювання. Для реалізації цього завдання перш за все необхідна взаємоузгоджена дієва та прозора система законодавства з енергозбереження.

Така система повинна містити правові норми, які б передбачали адекватне поєднання інструментів державного регулювання та заохочення суб'єктів господарювання та населення щодо ефективного використання ПЕР.

Законодавство у сфері енергозбереження, як галузь національного законодавства була започаткована прийняттям Закону України „Про енергозбереження”. Цей закон був прийнятий в 1994 році і передбачав систему інституційних, регулятивних та стимулюючих заходів щодо запровадження режиму ощадливого використання ПЕР, але як і більшість законів прийнятих у той час, не є законом прямої дії, більшість його норм носять декларативний характер.

Таким чином, забезпечення правового регулювання відносин у сфері енергозбереження та впровадження механізмів державного регулювання у цій сфері протягом останніх років здійснювалося здебільшого через прийняття підзаконних нормативно-правових актів: указів Президента України, постанов та розпоряджень Уряду та наказів Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності України).

На сьогодні у сфері енергозбереження діє велика кількість нормативно-правових актів, система стандартів та значна кількість нормативно-методичних документів [4]:

Закони України

«Про електроенергетику», «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про енергозбереження», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання заходів з енергозбереження», "Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації", "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування

прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації", "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії", "Про внесення змін до статті 8 Закону України "Про альтернативні види палива".

Підзаконні акти:

Постанови

Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 929 "Про продовження строку виконання Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010—2015 роки"

Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 845 "Про затвердження Примірною енергосервісного договору"

Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 № 340 "Про затвердження Технічного регламенту енергетичного маркування електричних ламп та світильників"

Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 177 "Деякі питання використання у 2015 році коштів для здійснення заходів у сфері енергоефективності та енергозбереження"

Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2014 № 719 "Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо ввезення на митну територію України енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектуючих"

Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 676 «Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України»

Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2011 № 1056 «Деякі питання використання коштів у сфері енергоефективності та енергозбереження»"

Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 453 «Про стимулювання заміщення природного газу під час виробництва теплової енергії для установ та організацій, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів»

Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 314 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки заходів з енергозбереження через механізм здешевлення кредитів»

Постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.2014 № 293 «Про стимулювання заміщення природного газу у сфері теплопостачання»

Постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 2013 р. №702 «Про затвердження технічних регламентів щодо енергетичного маркування»

Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. №787 «Про затвердження Технічного регламенту щодо максимально дозволеного споживання електроенергії холодильними приладами»

Постанова Кабінету Міністрів України від 25 січня 2012 р. № 105 «Деякі питання виконання Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки»

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1056 «Деякі питання використання коштів у сфері енергоефективності та енергозбереження»

Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.2011 р. № 689 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки»

Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 р. № 447 «Питання реалізації Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки»

Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2010 р. № 587 «Про внесення змін до Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки»

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.10 №243 «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки»

Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.06 №1670 «Про затвердження Порядку проведення кваліфікації когенераційної установки»

Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.04 №1307 «Про порядок видачі свідоцтва про належність палива до альтернативного»

Постанова Кабінет Міністрів України від 15 липня 1998 р. № 1094 «Про державну експертизу з енергозбереження»

Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення».

Розпорядження та міжнародні директиви

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1228-р "Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року",

- Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року
- План заходів з реалізації Національного плану дій з енергоефективності на період до 2020 року,

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.05.2015 р. № 499-р "Про схвалення розробленого Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження плану імплементації деяких актів законодавства ЄС",

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 1150-р «Про схвалення розроблених Міністерством економічного розвитку і торгівлі планів імплементації деяких актів законодавства ЄС»,

– Директива 2006/32/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 5 квітня 2006 р. про ефективність кінцевого використання енергії та енергетичні послуги, а також про скасування Директиви Ради 93/76/ЄЕС,

– Директива 2010/30/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 19 травня 2010 р. про вказування за допомогою маркування та стандартної інформації про товар обсягів споживання енергії та інших ресурсів енергоспоживчими продуктами

– Директива 2010/31/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 19 травня 2010 р. щодо енергетичної ефективності будівель,

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.10.14 р. № 1014-р «Про затвердження плану коротко- та середньострокових заходів щодо скорочення обсягу споживання природного газу на період до 2017 року»,

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 791-р «Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС».

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. N 902-р «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року»

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.12. 2011 р. № 1321-р «Про утворення територіальних органів Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження»

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.07.09 №891-р «Про затвердження плану заходів на 2010 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.12.08 №1567-р «Про програми підвищення енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів»

Ці акти та документи шляхом прямого або опосередкованого правового впливу на відносини у сфері енергозбереження дали змогу створити структуру державного управління та контролю у сфері енергозбереження, запровадити систему енергетичного аудиту та енергетичного менеджменту, систему державної експертизи з енергозбереження та національних стандартів з енергозбереження, встановити санкції за порушення законодавства у сфері енергозбереження.

Проте, слід зауважити, що не зважаючи на проведену протягом останнього часу роботу із створення правової бази енергозбереження, на сьогодні основним законом, що регулює відносини у сфері енергозбереження в Україні залишається є Закон України „Про енергозбереження”. Визначальним недоліком чинного цього закону є відсутність чітко визначених методів правового регулювання у сфері енергоефективності та засобів його впровадження.

Удосконалення регулятивних засад енергозбереження, протягом останніх років зокрема було спрямовано на:

- впровадження адміністративної відповідальності за порушення у сфері енергозбереження, визначеній Кодексом України про адміністративні правопорушення;
- впровадження системи енергетичного маркування.

З метою розвитку використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії та видів палива Держкоенергозбереження України було розроблено та прийнято Програму державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики.

Найбільш дієвим шляхом для подолання неефективності законодавства у сфері енергозбереження є прийняття нової редакції Закону України „Про енергозбереження” – проекту Закону України „Про забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів, який на сьогодні розроблений

Держенергоефективності України та погоджений усіма центральним органами виконавчої влади.

Проект законопроекту на відміну від Закону України «Про енергозбереження» зокрема передбачає:

- завдання державної політики у сфері енергоефективності та розподіл повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у цій сфері;
- удосконалення та чітке визначення системи нормування питомих витрат енергоресурсів;
- запровадження системи енергетичного маркування обладнання, будівель, технологій, матеріалів, яка на сьогодні не контролюється на державному рівні, і фактично залежить від добросовісності виробника або постачальника;
- впровадження системи енергетичного аудиту та менеджменту, які покликані виявити потенціал підвищення енергоефективності на рівні окремих підприємств та організацій;
- запровадження адекватної юридичної відповідальності за неефективне використання енергоресурсів та вичерпний перелік правопорушень у сфері енергоефективності;
- створення Державного фонду енергозбереження для забезпечення дієвої фінансової підтримки з боку держави заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання енергоресурсів та визначає шляхи надання такої підтримки.

Прийняття законопроекту об'єктивно буде сприяти виведенню певної частини економіки з тіні, наповненню державного бюджету, підвищенню рівня життя громадян України.

Адміністративні санкції застосовуються за наступні правопорушення у сфері енергозбереження у разі:

- марнотратного витрачання паливно-енергетичних ресурсів, тобто систематичне, без виробничої потреби, недовантаження або використання на

холостому ходу електродвигунів, електропечей та іншого електро- і теплоустановлення; систематична пряма втрата стисненого повітря, води і тепла, спричинена несправністю арматури, трубопроводів, теплоізоляції трубопроводів, печей і тепловикористовуючого устаткування; використання без дозволу енергопостачальної організації електричної енергії для опалення службових та інших приміщень, а також для не передбаченої виробничим процесом мети; безгосподарне використання електричної енергії для освітлення;

– недотримання вимог нормативної та проектної документації щодо теплоізоляції споруд, інженерних об'єктів та під'їздів житлових будинків, яке зумовлює зниження теплового опору огорожувальних конструкцій, вікон, дверей в опалювальний сезон;

– недотримання вимог щодо обов'язкового проведення державної експертизи об'єктів з енергозбереження;

– експлуатації паливо- і енерговикористовуючого устаткування без засобів автоматичного регулювання, або приладів енергетичного контролю, або теплоутилізаційного обладнання, передбачених проектом, або у разі їх несправності.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання заходів з енергозбереження» стосується запровадження заходів заохочення суб'єктів господарювання до ефективного використання ПЕР та організаційні шляхи впровадження заходів заохочення.

Заходи заохочення, передбачені цим законом умовно можна розділити на декілька груп, а саме :

1. Державна фінансова підтримка

2. Митні пільги.

3. Податкові пільги. Державна фінансова підтримка впровадження заходів з підвищення ефективності використання ПЕР, відповідно до норм Закону повинна здійснюватись за кошти створюваного Державного фонду з енергозбереження, при цьому джерелами наповнення цього фонду визначено:

- кошти, отримані у вигляді штрафних санкцій за порушення законодавства з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів;

- частина зборів за використання природних ресурсів, розмір якої визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України;

- кошти, отримані за видачу Держенергоефективності України документів дозвільного характеру;

- добровільні внески підприємств, установ, організацій та громадян.

Значна група заходів що передбачена законодавством для заохочення підвищення рівня ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів є митні пільги, під які підпадають наступні групи товарів:

- устаткування, яке працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання і матеріали, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріали для виробництва альтернативних видів палива (далі – товари), що ввозяться на митну територію України вітчизняними підприємствами, за умов, якщо ці товари застосовуються ними для власного виробництва та як-що ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні;

- матеріали, устаткування та комплектуючі, що ввозяться на митну територію України і використовуються для виробництва устаткування, яке працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання і матеріали, вироби, експлуатація яких призводить до економії та раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, виробництва альтернативних видів палива, якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні.

Наступна група норм, спрямованих на заохочення суб'єктів господарювання до ефективного використання ресурсів це – податкові пільги.

В податкові пільги відповідно до прийнятого закону включені:

- пільги зі сплати податку на додану вартість за проведення операцій із ввезення на митну територію тих двох груп товарів до яких застосовуються митні пільги;
- застосування підвищених норм амортизації енергозберігаючого обладнання, перелік якого буде встановлений Кабінетом Міністрів України;
- пільги щодо оподаткування прибутку підприємств.

Якщо стосовно перших двох видів пільг законодавцем чітко встановлено порядок їх організаційної реалізації, а саме через затвердження Кабінетом Міністрів України відповідних переліків товарів та обладнання, то застосування пільг з оподаткування прибутку підприємств має більш складний організаційний механізм.

До Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які займаються розробкою, впровадженням та використанням енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів, включаються підприємства, установи, організації, які включені до галузевих програм з енергозбереження та за результатами проведення експертизи органами Державної інспекції з енергозбереження отримали висновок про відповідність енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів, що вже впроваджені, або знаходяться на стадії розробки та впровадження, критеріям енергозбереження та включені до галузевих програм енергозбереження.

Ведення Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які займаються розробкою, впровадженням та використанням енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів покладається на Держенергоефективності України. Порядок включення підприємств до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які займаються розробкою, впровадженням та використанням енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів, затверджується Держенергоефективності України.

Таким чином, умовою отримання зазначеної податкової пільги є включення суб'єкта господарювання до Державного реєстру підприємств,

установ, організацій, які займаються розробкою, впровадженням та використанням енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів.

Це пов'язано ще з тим, що впровадження пільг завжди стимулює прояв корупційних явищ та зловживань.

1.4 Необхідність оцінки та керування рівнем енергоефективності залізорудних підприємств – громадська закономірність нашого часу

Для того, щоб розкрити читачеві цієї монографії проблематику комплексного поняття – «енергоефективність добування ЗРС» на сучасному етапі життєдіяльності нашої країни взагалі та промисловості зокрема апелюючи значеннями цього поняття в Україні із акцентом, що він самий вищий серед інших країн світу, які добувають цей вид корисних копалин.

Подивимось в наше недалеке минуле, а саме коли Україна як союзна республіка була у складі ССРСР. В ті часи Україна добувала приблизно 70% загальносоюзного об'єму добутку ЗРС та виробляла понад 50% металу. На жаль, в ті роки, про енергоефективність добування ЗРС, як взагалі і в інших напрямках промисловості, більше було розмов, а ніж роботи [2].

Сімдесят років наші діди та батьки будували нове суспільство в великій країні, приймаючи, що природні ресурси невичерпні. Головним традиційно вважалась не ефективність виробництва, а справедливий розподіл благ. Нехтування економічною стороною справи являлось одною із головних причин існуючого положення в енергетиці підприємств.

Це призвело, по-перше, до того, що при порівнянні варіантів стали використовуватись натуральні показники – витрати металу, сировини, трудовитрат – що не дають цілісну уяву про істинну економічну ефективність. В економічних взаємовідношеннях між підприємствами та підприємств із державою використовувались вольові ціни на енергоресурси та інші види продукції. Ця «двійна» бухгалтерія сприяла тому, що закладені в проекти енергозберігаючі заходи та технології на практиці виявились економічно не

вигідними і в більшості випадків або не реалізовувались, або демонстрували бездіяльність.

Крім того, держава завжди намагалась знизити ціни на енергоресурси вольовим порядком, не дивлячись на високу и зростаючу їх вартість на світовому ринку. Робилось це для створення видимості економічної конкурентоспроможності виробленої продукції та дешевизни послуг, які надавались населенню. А на практиці виходило, що економічні прорахунки, пов'язані із низькою продуктивністю праці і неефективністю керування, а особливо в гірничо-металургійному напрямку багато в чому сплачувалось перевитратами енергоресурсів, яке лягало на паливно-енергетичний комплекс народного господарства в цілому.

По-друге, держава завжди встановлювала пріоритет плану над економічними можливостями та ефективністю.

Коли не було достатньо коштів на будівництво запланованих об'єктів, а це було практично завжди, тому йшли шляхом урізання кошторисних витрат, в першу чергу на екологічні та енергозберігаючі заходи. Через це не здійснювалась установка систем регулювання рівнів енергоспоживання.

По-третє, існував самообман, у визначенні проектних показників ефективності енерговикористання за допомогою відриву їх від реальних умов експлуатацій. В дійсності реальні показники ефективності енергопостачання та енергоспоживання виявлялися набагато нижчими визначених у проекті. Більш того, на справі, а не на словах, це не вважалось як значний прорахунок або некомпетентність проектувальників.

Не мало важливе значення в справі неефективного використання енергоресурсів належало і людському фактору. Основну негативну роль, вважається, тут зіграли відчуженість людей від виконуваної ними справи; відсутність або мізерність економічного стимулювання праці взагалі та нагород за прийняття та реалізацію більш економічних рішень.

Згідно статичним даним споживання енергії в Україні за перший період дев'яностих років зменшилось в 1,37, а на людину – в 1,53 рази. Таке різке його

зниження не було результатом успіхів енергозбереження. Скоріш воно стало наслідком кризисного стану економіки і було пов'язано із скороченням виробництва та з іншими негативними явищами. В силу технологічних особливостей енергозберігаючих систем втрати енергії за цей період знижувалися меншими темпами, внаслідок чого ефективність енерговикористання знижувалася. Це підтверджується в наведеній нижче зростаючою енергоємністю внутрішнього валового продукту.

За ланками процесу виробництва енергії енергетичні втрати розосереджені досить нерівномірно [3].

Таблиця 1.2 – Розподіл енергетичних втрат по стадіям енерговиробництва

Показник	Втрати повні, млн т у.т.	Втрати поворотні, млн т у.т.
Транспортування палива	0,4	0,3
Генерування електроенергії	5,8	2,2
Втрати в електромережах	1,0	0,3
Споживання електроенергії	1,4	0,4
Безпосереднє споживання палива	6,4	4,2

Із наведених даних видно, що повні втрати розподіляються між виробництвом енергоресурсів, включаючи їх транспортування, і споживанням кінцевих енергоносіїв приблизно порівну.

Більша ж частина поворотних втрат (більш 60%) сконцентровані в процесах споживання. До того ж втрати на цьому останньому етапі мають більш високий енергетичний потенціал, який забезпечує економічну перевагу в їх реалізації, і за рівнем понесених витрат в попередніх ланках обходяться дорожче. Звідси випливає, що при організації енергозбереження в першу чергу слід зосередити увагу даному виду втрат.

1.5 Основні напрямки підвищення рівня енергоефективності та енергозбереження

Енергозбереження – процес багатогранний і охоплює різні сфери людської діяльності. Взагалі, це образ життя суспільства, який виробляє певний психологічний алгоритм поведінки. Розвиток економіки країни як суверенної країни неможливо без формування національної ідеї, психології дбайливого та економічного використання існуючих енергетичних та сировинних ресурсів, використання напрацьованого досвіду в цій області іншими країнами. І це – найважливіша на сьогодні сфера діяльності, ресурс підвищення конкурентноспроможності промислового виробництва, спосіб інтеграції економіки в міжнародний ринок.

Енергозбереження – процес, при якому скорочується необхідність в енергоресурсах та енергоносіях при розрахунку на одиницю кінцевого корисного ефекту. Енергозбереження – це не тільки економія енергії, але і забезпечення умов для найбільш ефективного її використання [2].

Сучасне енергозбереження базується на трьох основних принципах:

- по-перше, не стільки жорстка економія електроенергії, як її раціональне використання, включаючи пошук та розробку нових нетрадиційних джерел енергозбереження;
- по – друге, повсюдне використання як побутових, так і промислових пристроїв обліку і регулювання витрат електричної та теплової енергії;
- по – третє, запровадження нових технологій, які сприяють скороченню енергоємності виробництва.

Виходячи із цього, в енергозбереженні виділяють наступні групи заходів, які забезпечують ефективне енерговикористання та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів:

- науково-технічні;
- організаційно-економічні;
- нормативно-технічні;

- інформаційні;
- правові.

Науково-технічні заходи із енергозбереження направлені на розробку та використання в виробництві нових способів та приладів, які відрізняються високою енергоефективністю.

Організаційні заходи із енергозбереження діляться на організаційно – масові та організаційно – технічні.

Однією із умов забезпечення дбайливого та раціонального використання палива та енергії, скорочення їх витрат у виробництві є здійснення на підприємствах організаційно-масової роботи, яка направлена на економію паливно-енергетичних ресурсів. Форми та методи цієї роботи різні і на кожному підприємстві мають свої особливості.

Основним призначенням організаційно-масової роботи є ознайомлення всіх членів трудового колективу важливості економного та дбайливого використання палива та енергії, недопущення їх втрат на всіх ділянках виробництва, залучення до роботи із економії кожного працівника підприємства, організація роботи громадських організацій із виявлення та усуненню втрат, використання резервів економії, матеріальне стимулювання персоналу за економію палива, теплової та електричної енергії.

Основними напрямками організаційно-масової роботи із економії енергоресурсів є [4]:

- організація змагань підприємств, цехів, дільниць, відділів та служб із економії енергії;
- прийняття зобов'язань підприємствами, цехами, відділами, службами та індивідуально працівниками із економії палива, теплової та електричної енергії;
- розробка та реалізація особистих творчих планів енергетиків та інших категорій працівників підприємств та організацій;
- створення та організація роботи комісій сприяння раціональному використанню енергії;

- розглядання питань економії паливно – енергетичних ресурсів постійно діючими виробничими нарадами;
- підвищенням технічних знань у питаннях економії енергії окремих категорій в школах передового досвіду, організованих на підприємствах та в організаціях;
- обмін досвідом із передовими підприємствами;
- організація спеціальних нарад та семінарів із енергетиками підприємств та відомств із залученням науково – дослідницьких, проектних інститутів та інших організацій;
- організація тематичних виставок, які відображають досягнення передових підприємств та організацій у рішенні питань раціонального та бережного використання енергетичних ресурсів;
- проведення громадських оглядів та місцевих конкурсів на найкращу пропозицію із економії палива та енергії, відбір найкращих пропозицій та направлення їх на обласні конкурси;
- активація на підприємствах розробки раціональних пропозицій із економії енергоресурсів та надання працівникам допомоги в оформленні пропозицій;
- відображення питань економії енергії в настінного друку та заводських багатотиражках, в районних, обласних газетах, у виступах на радіо та телебаченні;
- розробка та застосування станів про преміювання персоналу за економію електричної та теплової енергії та використання вторинних енергетичних ресурсів;
- організація роботи груп контролю із виявлення потоків марнотратства при використанні енергії, систематичне проведення ними сумісно із енергетиками рейдів із перевірки завантаження енергетичного та технологічного обладнання, використання стисненого повітря, освітлення, виявлення витоку пару та гарячої води, наявності холостого ходу обладнання і т.д.;

– широке забезпечення підприємств, цехів та дільниць наочною агітацією, плакатами із економії електроенергії і т.д..

Програми організаційно-технічних заходів (ОТЗ) із економії палива, теплової та електричної енергії розробляються на всіх рівнях керування і групуються основними напрямками економії стосовно до виробництва продукції:

- вдосконалення технологій виробництва;
- покращення використання та структури виробничого обладнання;
- покращення використання палива та енергії у виробництві;
- підвищення якості сировини та застосування менш енергоємних її видів;
- інші заходи.

Початковими даними для розробки планів організаційно-технічних заходів із економії палива, теплової та електричної енергії у виробництві являється законодавча база України [9].

При розробці ОТЗ необхідно використовувати інформацію із економії електроенергії та теплоенергії, яка публікується в технічних журналах та довідниках, а також раціоналізаторські пропозиції, які впроваджені на інших підприємствах, інформацію про нові матеріали, пристрої та обладнання.

У розробці планів ОТЗ повинні брати участь керівники відділів, служб, цехів, дільниць, технологи, конструктори, механіки, економісти, передові робітники підприємств.

Ефективність основних і додаткових заходів, тобто запланована економія енергії, повинна підтверджуватися звітними даними.

Економічні заходи щодо ефективного енерговикористання включають в себе систему гнучких цін на енергоносії та універсальні тарифи; податкову політику і заходи матеріального стимулювання економічного енергоспоживання.

Економічна і тарифна політика реалізується в цілях створення умов для поступального розвитку ТЕК, своєчасного введення нових потужностей і

модернізації старих, безперебійного постачання споживачів всіма видами енергії та дотримання балансу інтересів виробників і споживачів енергії.

До нормативно-технічних заходів з енергозбереження відносять дії по створенню відповідних стандартів та інших нормативно-технічних та керівних документів щодо забезпечення ефективного енерговикористання та раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів.

Інформаційні заходи з енергозбереження включають в себе проведення інформаційно-технічних семінарів, виставок, конференцій, симпозіумів з даної тематики, а також інформування населення через засоби масової інформації (друк, телебачення, радіо) про основні дії щодо раціонального використання енергії як на виробництві, так і в побуті.

Безумовно, що всі зазначені вище заходи з енергозбереження повинні бути підкріплені відповідною правовою базою.

Але повернемося до того, як успішно реалізувати потенціал енергозбереження в країні, який, як вже було сказано, становить близько третини загального енергоспоживання і заслуговує того, щоб ставитися до нього, як до важливого енергоджерела.

Очевидно, що в технічній сфері на ряду з пошуком резервів на діючих підприємствах необхідно, перш за все, зібрати і вивчити всю інформацію про світовий досвід з енергопостачання. При цьому слід розрізняти заходи, придатні для діючих і майбутніх виробництв. Одночасно треба виявити найбільш прийнятних постачальників енергозберігаючого обладнання, визначити, що можна виробляти у себе, і тим самим створити ринок енергетичного обладнання на конкурентній основі.

У сфері економічного управління енергозбереження не можливо припустити його відрив від управління паливно-економічним комплексом у цілому. При цьому слід використовувати переваги системного підходу і можливості математичного моделювання. Очевидно варто було б розробити і впровадити в практику єдину економіко-математичну модель паливно-енергетичного комплексу країни, в якій енергозбереження було б представлено

самостійним блоком. Це дозволило б отримувати оптимальні рішення по всьому спектру заходів і технологій з детальністю аж до окремого підприємства, причому в ув'язці з усіма ланками енергогосподарства країни, включаючи зовнішні поставки палива. В організаційній сфері варто провести "інвентаризацію" потенційних можливостей як державних, так і не державних науково-дослідних, проектно-конструкторських і впроваджувальних організацій, що займаються енергозбереженням, з метою централізованого розподілу намічуваних робіт між ними.

Крім сказаного, необхідно переглянути методичні принципи формування тарифів на тепло і електроенергію. При цьому повинні бути враховані специфічні особливості національної енергетики, зокрема, значна частина ТЕЦ, ефективність яких залежить від масштабу вироблення ними електроенергії. У зв'язку з цим в системі тарифів має бути присутня споживча складова енергоефекту від теплофікації, залежна від співвідношення теплового та електричного навантаження кожного підприємства [4].

Слід також налагодити адресну систему стимулювання та кредитування енергозберігаючих заходів за рахунок централізованих фондів, утворення за рахунок відрахування від прибутку вже впроваджених заходів та штрафних санкцій за нераціональне енерговикористання. В цілому ж механізм стимулювання енергозбереження повинен містити противаги, які б, з одного боку, не дозволяли споживачам підривати економічність енергозберігаючої системи, а з іншого - перешкоджали проявам монополізму енергетичної галузі по відношенню до споживачів. Повинні бути розроблені економічні механізми, що стимулюють підприємства домагатися енергозбереження. Значна роль відводиться пропаганді енергозбереження. Проекти із зниження споживання енергії в бюджетній сфері планується розробляти спільно з міжнародними організаціями. Особливу увагу повинно бути приділено перегляду будівельних норм і правил, які впливають на підвищення ефективності використання палива і енергії в промисловості, будівництві і житлово-комунальному господарстві.

1.6 Тенденції розвитку електроенергетики в Україні

Енергетична стратегія є документом, що спрямований на міжгалузеву кооперацію для ефективного та надійного задоволення потреб національної економіки та громадян необхідними видами енергії. Енергетичний комплекс України має пройти період трансформації, що зумовлено не тільки дією галузевих чинників, але й соціально-економічними перетвореннями у країні із урахуванням фактору безпеки в умовах зовнішньої військово-політичної агресії.

Нову Енергетичну стратегію України: безпека, енергоефективність, конкуренція розроблено в контексті Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020”, затвердженої Указом Президента України № 5 від 12 січня 2015 року, яка передбачає здійснення реформи енергетики та реалізації програми енергоефективності в рамках визначеного вектору розвитку [2].

НЕС визначає цілі, завдання та механізми щодо виведення енергетичного комплексу на принципово новий якісний рівень розвитку. Насамперед, НЕС спрямована на вирішення проблем енергетичної безпеки в умовах виживання держави за обставин зовнішньої агресії із застосуванням як збройних сил, так і невійськових впливів, пропонує механізми трансформаційного характеру на період до 2020 року та визначає стратегічні орієнтири розвитку до 2035 року.

Головна мета розвитку енергетики на період до 2035 року – забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергозаощадливого використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.

Стратегічне бачення: енергетична галузь України – економічна запорука державного суверенітету, елемент належного врядування, надійний базис сталого розвитку конкурентної економіки та невід’ємна частина європейського енергетичного простору.

Зниження енергоємності економіки, а також диверсифікація джерел і шляхів постачання енергоресурсів сприятиме підвищенню економічної,

енергетичної та екологічної безпеки, що призведе до оптимізації енергетичного балансу та закладе міцний фундамент для сталого енергетичного майбутнього країни. Використання вітчизняних науково-технічних і технологічних досягнень також сприятиме інноваційному розвитку економіки, підвищенню рівня економічної та енергетичної безпеки, розвитку науково-освітнього потенціалу, зайнятості населення, зниженню залежності від імпорту тощо.

У зв'язку з поступовим економічним відновленням передбачається певне зростання показника ЗППЕ. У період 2017-2020рр. Україна повинна домогтися виконання амбітного завдання – сталості рівня ЗППЕ за зростання ВВП. У результаті реалізації завдань НЕС планується досягнути зниження енергоємності ВВП більш, ніж у 2 рази до 2035р. за росту ЗППЕ лише на рівні 11%. Вирішення цього завдання вимагатиме як значних капіталовкладень, так і структурних змін в економіці.

Прогнозується, що частка газу у структурі ЗППЕ у 2035р. зменшиться з 36% до 30%, а частка вугілля зменшиться до 13%. Найбільшими темпами збільшуватиметься використання ВДЕ за рахунок розвитку альтернативної енергетики в Україні – їх частка у структурі ЗППЕ підвищиться у 3,8 рази – з 6% до 20% у період до 2035 року.

Україні слід скористатися великим потенціалом скорочення споживання імпортованого природного газу завдяки енергозаощадженню. Реалізація цього потенціалу не вимагає значних фінансових ресурсів, порівняно з вартістю створення додаткових нових альтернативних енергетичних потужностей, які могли б замінити скорочення споживання природного газу. Україна повинна розробити політику стимулювання заходів щодо залучення приватного сектору у сферу енергозаощадження, щоб отримати необхідні інвестиції.

Документом визначено ключові напрями реформування енергетики і вкладання інвестицій у реконструкцію та модернізацію енергетичної інфраструктури. Реалізація комплексу структурних реформ в енергетиці дозволить підвищити рівень її конкурентоспроможності, підвищити рівень

енергетичної безпеки країни, створити умови для технічного переозброєння не тільки енергетичної галузі країни, але й вітчизняної промисловості загалом.

Розвиток енергетичної галузі повинен бути гнучким, щоб скористатися можливостями енергоефективних технологій. Оздоровлення енергетичної галузі покликано стати першим кроком для оздоровлення та зростання економіки країни в цілому.

Основою для інвестицій мають бути реформи, демонополізація, прозорість і вдосконалення правових і регуляторних механізмів. Держава повинна мінімально інвестувати, але максимально створювати сприятливий інвестиційний клімат. Головні передумови і джерела інвестицій: деофшоризація економіки, впровадження стимулюючого податкового й регуляторного законодавства, економічно обґрунтовані тарифи та міжнародні інвестиції. Частка прямих державних інвестицій з державного бюджету України для розвитку енергетичної інфраструктури не повинна перевищувати 5-10%.

Виходячи з положень НЕС, КМ України має підготувати рішення з визначення ролі органів виконавчої влади та їх дій на етапах підготовки та формування заходів з ефективного споживання енергії, конкурентних і прозорих ринків електроенергії, газу, нафти, тепла та вугілля.

Світ зі стрімко зростаючим народонаселенням увійшов у XXI століття – еру “глобального полювання” за енергоресурсами. Профіцитні в ресурсному аспекті країни становлять меншість і, як правило, належать до іншого цивілізаційного простору, ніж країни-споживачі енергоресурсів. Нагальною потребою для боротьби з кліматичними змінами стає декарбонізація енергетики. Країни-споживачі поділяються на промислово розвинуті, що переймаються проблемою декарбонізації, та країни, що розвивають своє енергоспоживання, нехтуючи вимогами декарбонізації. Тому на “глобальне полювання” за енергоресурсами та декарбонізацію автоматично накладається “конфлікт цивілізацій”, що збільшує турбулентність розвитку світової енергетики.

Перехід до розробки покладів нетрадиційних вуглеводнів збільшує конкуренцію енергоресурсних потоків у глобальному та регіональному вимірах. Відповідно, деякі провідні країни-видобувачі сформувавши на певних експортних напрямках монополістичний статус своїх державних компаній і намагаються будь-що його зберегти всупереч тенденції зростання конкуренції на глобальних енергетичних ринках. Це становить серйозний виклик для низки країн-споживачів, у тому числі й України.

Міжнародне енергетичне агентство (МЕА) проголосило настання “золотої ери газу” – як найбільш екологічно чистого з викопних видів палива та такого, що спричиняє мінімальну емісію CO₂ і відповідає цілям декарбонізації. Водночас, на тлі порівняно високих цін на вуглеводні та суттєвих затрат на отримання енергії з ВДЕ, зростає увага до нових способів використання вугілля та ядерного палива для отримання електроенергії і тепла. Посилюється міжпаливна конкуренція. Зростає видобуток нетрадиційних вуглеводнів, які збільшують конкуренцію на ринках традиційних палив.

Електрична енергія через свою універсальність та мобільність користується зростаючим попитом. Революційні технологічні новації очікуються у сфері транспорту. Попереду – в найближчі десятиліття – період трансформації значної частини транспорту на основі двигуна внутрішнього згоряння в беземісійний екологічно чистий електротранспорт [5].

Отже, зростаюча конкуренція на світових енергетичних ринках відкриває ширші можливості для України щодо вибору джерел і шляхів постачання первинних енергетичних ресурсів, оптимізації енергетичного міксу та, в перспективі, зменшення емісії CO₂. Водночас, породжуються нові виклики, пов’язані з намірами третіх сторін нав’язати відмінні від регіональних (європейських) “правила гри”.

Упродовж усього періоду незалежності України енергетична сфера залишається найбільш уразливим сегментом економіки. Жодна зі стратегічних цілей – зниження енергоємності ВВП, інтенсифікація розробки власних покладів енергоресурсів, диверсифікація джерел і шляхів постачання

енергоносіїв, формування стратегічного резерву нафти і газу, створення елементів ядерно-паливного циклу, всебічний розвиток альтернативної енергетики – не була досягнута.

Проблематика енергетичної безпеки набуває ключового значення для успішності розвитку енергоімпортозалежних країн. У цьому контексті успіх тієї чи іншої країни в її економічному розвитку забезпечуватиметься не лише за рахунок прямого доступу до енергоресурсів. В умовах міжнародної нестабільності країни, що мають ті чи інші поклади енергоресурсів, намагаються забезпечити енергетичну незалежність. У випадку України ощадливе використання енергоресурсів власного видобутку в поєднанні з необхідним імпортом має бути забезпечене шляхом збалансовано вибудованої системи енергетичної безпеки. Вона має гнучко функціонувати як за звичайних, так і за надзвичайних обставин. Така система стане однією з гарантій виживання країни за несприятливих зовнішніх обставин, збереження її суверенітету, територіальної цілісності та подальшого економічного розвитку.

Базова конфігурація формули енергетичної безпеки: енергозаощадження та енергоефективність + власні енергоресурси (*вугілля, природний газ, уранова руда, нафта, біомаса + інші відновлювані джерела енергії*) + диверсифікація імпорту + стратегічні резерви + інтеграція в енергетичний простір ЄС (сполучені та синхронізовані енергетичні мережі) + захист критичної енергетичної інфраструктури.

Особливу увагу слід приділяти запобіганню встановлення контролю над критично важливою інфраструктурою з боку сторін, що ігнорують енергетичне законодавство України та ЄС, і можуть ставити собі за мету непрозоре заволодіння енергетичними активами, дестабілізацію функціонування енергетичних ринків та перешкоджання їх диверсифікації під приводом розвитку привабливих комерційних проектів тощо.

Окремим аспектом НЕС є формування підходів до побудови системи захисту критичної енергетичної інфраструктури та гарантування стійкості функціонування енергетичного сектору України в умовах зростаючих ризиків

та загроз енергетичній безпеці країни. Кінцевою метою має стати багаторівнева, комплексна, добре скоординована система енергетичної безпеки, що охоплює завдання попередження та захисту життєво важливих об'єктів енергетики та враховує особливості функціонування енергетичного сектору у кризовий період.

Необхідним є залучення приватного сектору до забезпечення енергетичної безпеки країни, впровадження механізмів узгодження дій органів державної влади та суб'єктів господарювання в кризових ситуаціях. Суб'єкти господарювання також мають брати участь у формуванні стратегічних запасів енергоресурсів на випадок кризових ситуацій. Завдання підвищення конкурентоспроможності енергетичного сектору полягає у забезпеченні не тільки економічної привабливості, але й спроможності суб'єктів господарювання аналізувати ризики та забезпечувати свою готовність до сталого функціонування у випадку реалізації ідентифікованих загроз.

Стратегічним є сценарій виведення країни на рівень максимальної енергетичної незалежності у 2025 році за рахунок енергозаощадження та максимальної диверсифікації постачання первинних енергоресурсів, та у 2035 році за рахунок успішної реалізації проектів розробки покладів природного газу, в тому числі з нетрадиційних джерел.

Враховуючи членство України в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства, відповідні положення Угоди про асоціацію з ЄС, у фокусі уваги має бути завдання трансформації нормативно-правової бази, регуляторного середовища, функціонального призначення енергетичної інфраструктури.

Реформа національних регуляторів відповідно до законодавства ЄС, зобов'язань України в рамках членства в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства та кращих практик ЄС має створити фундамент для трансформації енергетичного сектору таким чином, щоб він став не тільки запорукою енергетичної безпеки країни, але й надав приклад ефективного енергоощадного виробництва і споживання.

Здійснення ефективної енергетичної політики потребує політичної волі, професійного планування та впровадження ґрунтовного аналізу, якісної статистики, громадського діалогу, постійного моніторингу індикаторів прогресу.

Для того, щоб вчасно виконати ці завдання, необхідно вдосконалити правову, інституційну інфраструктуру. Це повинно бути зроблено впродовж найближчих чотирьох років – до 2020р., а з 2020р. до 2025р. слід максимально зосередитися на розвитку ринків та інвестиціях в інфраструктуру. Зокрема, основна увага має приділятися завершенню практичної фази розвитку ринку: усуненню перехресного субсидювання, нарощуванню ліквідності ринку та підвищенню активної конкуренції у виробництві, торгівлі та постачанні енергії.

Структура споживання первинних енергоресурсів у 2015р. характеризується високою часткою природного газу (36.1%, 31 млн. т н. е.) в ЗППЕ. При цьому атомна енергетика складає 27.9% (24 млн т н. е.), вугілля – 20.8% (18 млн т н. е.), нафтопродукти – 9.4% (8 млн. т н. е.), біомаса – 4.3% (4 млн. т н. е.), ГЕС – 0.8% (1 млн. т н. е.) та ВЕС/СЕС – 0.6% (1 млн. т н. е.), сумарна частка всіх ВДЕ – 5.7%). Оптимізація структури ЗППЕ з орієнтацією на зменшення частки газу має стати одним з постійних завдань уряду під час реформ енергетичного сектору [5].

Важливим критерієм надійності енергосистеми є показник імпортозалежності, що визначається як частка імпортних компонентів у ЗППЕ. З огляду на обмеженість природних ресурсів в Україні, у 2015 р. показник імпортозалежності у 2015р. складав 51.6%, що становило ризик для енергетичної безпеки. Питання зменшення імпортозалежності повинно бути одним із наріжних каменів НЕС.

Частка ВДЕ у кінцевому споживанні енергії в Україні у 2015р. становила близько 5.6% (із урахуванням всієї гідроенергетики України). Цей показник є більш ніж в 3 рази нижчим, ніж у середньому у ЄС-28. При цьому, близько 20% енергії з ВДЕ в Україні було вироблено ГЕС у вигляді електроенергії, виробництво якої є відносно стабільним упродовж багатьох десятиліть та

переважно забезпечується каскадом ГЕС на р. Дніпро. Близько 30% енергії ВДЕ було отримано з продуктів біологічного походження (тверда біомаса, біогаз, біопаливо та ін.).

Використання ВДЕ потенційно може як поліпшити рівень енергетичної безпеки, так і зменшити антропогенний вплив на довкілля. Тому, разом з підвищенням енергоефективності, має стати одним із найважливіших напрямів енергетичної політики України.

При розгляді ВДЕ слід виокремити 3 основні аспекти даної проблематики: вітряна та сонячна енергія; біомаса; гідроенергетика.

Вітряна та сонячна енергетика. Станом на 2016р. ці види ВДЕ мають встановлені потужності – 0.5 ГВт СЕС та 0.5 ГВт ВЕС.

Запровадження державної стимулюючої політики виробництва електроенергії із ВДЕ через механізм “зеленого тарифу” та надання податкових преференцій привело до вибухоподібного розвитку сонячної та вітрової електроенергетики. Втрата контролю над активами з вітряної та сонячної енергетики у Криму негативно вплинула на сучасний стан цього сектора генерації.

Україна має потенціал розвитку потужностей вітряної та сонячної енергетики. При цьому наявна значна невизначеність щодо реалізації потенціалу вітряної та сонячної енергетики з огляду на:

- відносно високу поточну ціну технології, що у порівнянні з консервативними джерелами генерації електроенергії роблять нові потужності електроенергії від ВДЕ в ~ 2 рази дорожчими. Проте останні роки спостерігалась динаміка зменшення цін на обладнання ВДЕ (зокрема завдяки підвищенню ККД конвертації сонячної енергії на m^2 панелей; підвищення КВВП вітряних агрегатів завдяки інноваціям в архітектурі турбін);

- високу вартість механізмів накопичення та балансування непередбачуваної генерації джерел ВДЕ;

– недостатньо розвинену мережу ЛЕП для потреб ВЕС та СЕС на півдні України, а також практичні та бюрократичні ускладнення з точки зору підключення таких агрегатів до об'єднаної енергетичної системи України.

– високі ставки фінансування подібних приватних проектів, з огляду на загальні ризики інвестицій в Україну, економічну кризу в країні.

Біомаса. Використання біомаси технологічно можливе як для отримання електро-, так і теплової енергії. Проте з огляду на високі витрати на транспортування, перевезення біомаси на відстані понад 100 км може вважатись економічно недоцільним. Відтоді, в першу чергу цей ресурс має сенс використовувати для децентралізованої генерації (напр. індивідуального опалення з використання твёрдопаливних котлів).

Протягом 2009-2015рр. мала місце тенденція часткового заміщення дорогих первинних ресурсів альтернативним біопаливом, особливо в низки промислових підприємств (напр. часткове заміщення використання газу на соняшникове лушпиння на підприємствах українського ГМК). Цей перехід також відбувався в тих секторах, де таке біопаливо було до цього відходами виробництва, а вироблена енергія використовується на технологічні потреби, – олісекстракційні, деревообробні підприємства та виробники сільгосппродукції.

Використання біопалива на транспорті через постійне відстрочення практичного застосування регуляторної норми щодо обов'язкового вмісту біокомпонентів у моторному паливі дотепер не набуло значного поширення в Україні.

Гідроенергетика. Гідроенергетика відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості ОЕС України, оскільки забезпечує енергетичну систему високоманевровими потужностями в регулюванні графіків навантаження з покриттям пікової частини та заповненням нічних провалів, а також виконує функцію аварійного резерву потужності.

Наявні потужності ГЕС/ГАЕС становлять 5.9 ГВт, що склало 11% у структурі генерації у 2015р. Для подальшого розвитку гідроенергетики потенціал є обмеженим, мусить розглядатись з огляду на екологічний вплив та

оточуючу середу (в т.ч. виходячи із міркувань мінімізації обмілів річок, забезпечення аграрного сектору необхідними іригаційними потужностями, тощо).

Формування ЗППЕ НЕС засновується на економіко-математичній моделі розвитку попиту на енергетичні ресурси, електроенергію та тепlopостачання в економіці України до 2035 р.

За результатами прогнозу очікується стабілізація споживання до 2025 р., помірний ріст споживання до 2035р.

Очікується, що у 2015-2035рр. матимуть місце зміни у структурі генерації тепло- та електроенергії і у структурі споживання первинних палив, внаслідок чого обсяги ЗППЕ зростуть приблизно на 11% порівняно з 2015 роком – до рівня 95-98 млн. т н. е. у 2035р., однак порівняно з 2013р. показник ЗППЕ буде нижчим приблизно на 17%.

Зростання виробництва енергії з ВДЕ відбуватиметься за рахунок розвитку альтернативної енергетики в Україні після 2025р. Передбачається, що частка ВДЕ у структурі ЗППЕ зростатиме високими темпами – з 5.7% у 2015 р. до 21.7% у 2035р., або у 3.8 рази (без урахування ГЕС/ГАЕС: з 4.9% до 20.4%).

Очікується, що енергонасиченість ВВП України (за ПКС) знизиться з 0.28 млн т н. е. на 1000 дол. ВВП у 2015р. до 0.12 млн т. н. е. у 2035р. за умови ефективного виконання НЕС. Без проведення жорсткої політики з енергоефективності та енергозаощадження не варто очікувати суттєвого зниження енергонасиченості економіки України [5].

Очікується, що дана конфігурація тепло- та енергогенераційних потужностей дозволить збільшити енергетичну безпеку України через зниження імпортозалежності. Так, очікується, що частка імпортованих компонентів у ЗППЕ знизиться до <50% вже до 2020 р. та до <33% до 2025-2035 рр., насамперед: за рахунок розвитку ВДЕ; збільшення власного видобутку природного газу; енергозбереження та підвищення енергоефективності; розвитку фабрикації ядерного палива в Україні.

Контрольні питання до розділу 1

1. Охарактеризуйте сучасний стан електроенергетики України.
2. Охарактеризуйте сучасний стан електроенергетики світу.
3. Назвіть основні поняття електроенергоефективності.
4. Назвіть складові сегменти електроенергоефективності.
5. Охарактеризуйте законодавче забезпечення в Україні.
6. Охарактеризуйте законодавче забезпечення енергозбереження в Україні.
7. Чому постала необхідність оцінки та керування рівнем енергоефективності залізорудних підприємств.
8. Назвіть основні напрямки підвищення рівня енергоефективності та енергозбереження.
9. Наведіть та охарактеризуйте основні тенденції розвитку електроенергетики в Україні.

РОЗДІЛ 2

Основні Закони України, що регулюють правові питання енергетики

1.1 Закон України «Про електроенергетику»

Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності в електроенергетиці і регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергії, забезпеченням енергетичної безпеки України, конкуренцією та захистом прав споживачів і працівників галузі [5].

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні :

– *енергія* – електрична чи теплова енергія, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу;

– *електроенергетика* – галузь економіки України, що забезпечує споживачів енергією;

– *енергетична безпека* – стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечне задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища;

– *енергогенеруючі компанії* – учасники оптового ринку електричної енергії України, які володіють чи користуються генеруючими потужностями, виробляють та продають електричну енергію;

– *енергопостачальники* – учасники оптового ринку електричної енергії України, які купують електричну енергію на цьому ринку з метою продажу її споживачам або з метою її експорту;

– *мережа (електрична чи теплова)* – сукупність енергетичних і трубопровідних установок для передачі та розподілу електричної енергії, гарячої води та пари;

– *міждержавна електрична мережа* – електрична мережа, призначена для передачі електричної енергії між державами;

– *місцева (локальна) електрична мережа* – приєднана електрична мережа, призначена для передачі електричної енергії від магістральної електричної мережі до споживача;

– *об'єднана енергетична система України* – сукупність електростанцій, електричних і теплових мереж, інших об'єктів електроенергетики, які об'єднані спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної і теплової енергії при централізованому управлінні цим режимом;

– *об'єкт електроенергетики* – електрична станція (крім ядерної частини атомної електричної станції), електрична підстанція, електрична мережа, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельня, підключена до магістральної теплової мережі, магістральна тепла мережа;

– *оптовий ринок електричної енергії України* – ринок, що створюється суб'єктами господарської діяльності для купівлі-продажу електричної енергії на підставі договору;

– *передача енергії* – транспортування енергії за допомогою мереж на підставі договору;

– *постачання електричної енергії* – надання електричної енергії споживачу за допомогою технічних засобів передачі та розподілу електричної енергії на підставі договору;

– *споживачі енергії* – суб'єкти господарської діяльності та фізичні особи, що використовують енергію для власних потреб на підставі договору про її продаж та купівлю;

– *суб'єкти електроенергетики* – суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від їх відомчої належності та форм власності, що займаються виробництвом, передачею, постачанням електричної енергії та теплової енергії при централізованому теплопостачанні;

– *централізоване диспетчерське (оперативно-технологічне) управління* – оперативне управління об'єднаною енергетичною системою України із забезпеченням надійного і безперебійного, з додержанням вимог енергетичної безпеки, постачання електричної енергії споживачам;

– *граничні показники* – це визначені в умовах і правилах здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії величина встановленої потужності електростанції або обсяг річного відпуску нею

електричної енергії в об'єднану енергетичну систему України, вище яких продаж електричної енергії має здійснюватися на оптовому ринку;

– *надзвичайна ситуація в державі* – це ситуація, при якій спрацьовується запас палива на об'єктах електроенергетики нижче встановлених нормативів або спрацьовується запас води у водосховищах нижче встановлених екологічних вимог;

– *оптове постачання електричної енергії* – купівля електричної енергії, формування її оптової ціни та продаж електричної енергії за оптовою ціною енергопостачальникам;

– *контрольована зона гідроелектротехнічних споруд* – позначена попереджувальними знаками територія бетонних та земельних гребель гідроелектротехнічних споруд і земельних ділянок, розташованих між водосховищами і дренажними каналами;

– *особливо важливі об'єкти електроенергетики* – об'єкти, які забезпечують стає функціонування об'єднаної енергетичної системи України, руйнація або пошкодження яких призведе до порушення електропостачання господарюючих суб'єктів і населення, можливих людських жертв і значних матеріальних збитків;

– *екологічна броня електропостачання споживача* – мінімальний рівень споживання електричної енергії споживачем (крім населення), який забезпечує передумови для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

– *"зелений" тариф* – спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблена лише малими гідроелектростанціями);

– *мала гідроелектростанція* – електрична станція, що виробляє електричну енергію за рахунок використання гідроенергії, встановлена потужність якої не перевищує 10 МВт.

Стаття 2. Сфера дії Закону

Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергії, державним наглядом за безпечним виконанням робіт на об'єктах електроенергетики незалежно від форм власності, безпечною експлуатацією енергетичного обладнання і державним наглядом за режимами споживання електричної і теплової енергії.

Стаття 3. Законодавство про електроенергетику

Відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергії, регулюються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 5. Державна політика в електроенергетиці

Державна політика в електроенергетиці базується на таких принципах:

- державне регулювання діяльності в електроенергетиці;
- створення умов безпечної експлуатації об'єктів електроенергетики;
- забезпечення раціонального споживання палива і енергії;
- додержання єдиних державних норм, правил і стандартів усіма суб'єктами відносин, пов'язаних з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергії;
- створення умов для розвитку і підвищення технічного рівня електроенергетики;
- підвищення екологічної безпеки об'єктів електроенергетики;
- забезпечення захисту прав та інтересів споживачів енергії;
- сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку електричної енергії;
- забезпечення підготовки кадрів високої кваліфікації для електроенергетики;
- створення умов для перспективних наукових досліджень;
- забезпечення стабільного фінансового стану електроенергетики;
- забезпечення відповідальності енергопостачальників та споживачів;

– сприяння розвитку альтернативної енергетики як екологічно чистої і безпальної підгалузі енергетики шляхом встановлення "зеленого" тарифу та оплати електростанціям, які виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії.

Стаття 6. Право власності в електроенергетиці

Об'єкти електроенергетики можуть перебувати у різних формах власності. Перелік об'єктів електроенергетики, які не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Стаття 9. Державний нагляд в електроенергетиці

Державний нагляд в електроенергетиці здійснюють Державна інспекція з експлуатації електричних станцій і мереж та Державна інспекція з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної та теплової енергії у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, та інші органи, визначені законодавством України.

Стаття 11. Державне регулювання діяльності в електроенергетиці

Державне регулювання діяльності в електроенергетиці провадиться шляхом надання ліцензій на здійснення окремих видів діяльності в електроенергетиці, формування тарифної політики, встановлення порядку здійснення контролю за діяльністю суб'єктів електроенергетики, інших учасників оптового ринку електричної енергії та відповідальності за порушення ними умов і правил здійснення діяльності на оптовому ринку електричної енергії.

Органом державного регулювання діяльності в електроенергетиці є Національна комісія регулювання електроенергетики України (НКРЕ).

Національна комісія регулювання електроенергетики України регулює діяльність суб'єктів природних монополій у сфері електроенергетики та господарюючих суб'єктів, які діють на суміжних ринках, а також виконує інші функції відповідно до законодавства.

Стаття 13. Ліцензування діяльності в електроенергетиці

Діяльність з виробництва, передачі та постачання електричної енергії в Україні здійснюється за умови отримання відповідної ліцензії.

Ліцензія на здійснення діяльності з виробництва, передачі та постачання електричної енергії видається Національною комісією регулювання електроенергетики України.

Ліцензія видається окремо на кожний вид діяльності відповідно до інструкції, умов і правил здійснення окремих видів діяльності, що затверджуються Національною комісією регулювання електроенергетики України.

Стаття 14. Управління об'єднаною енергетичною системою України

В електроенергетиці України діє єдина централізована диспетчерська система оперативно-технологічного управління виробництвом, передачею та постачанням електричної енергії. Функції диспетчерського (оперативно-технологічного) управління об'єднаною енергетичною системою України виконує державне підприємство, яке визначається центральним органом виконавчої влади, що здійснює управління в електроенергетиці. Централізоване диспетчерське (оперативно-технологічне) управління поширюється на суб'єкти підприємницької діяльності, об'єкти електроенергетики яких підключені до об'єднаної енергетичної системи України.

Стаття 15. Оптовий ринок електричної енергії України

Купівля всієї електричної енергії, виробленої на електростанціях, потужність чи обсяг відпуску яких більші за граничні показники, а також на електростанціях, які виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії незалежно від величини встановленої потужності чи обсягів відпуску електричної енергії та весь її оптовий продаж здійснюються на оптовому ринку електричної енергії України. Функціонування інших оптових ринків електричної енергії в Україні забороняється.

Оптовий ринок електричної енергії України створюється на підставі договору. У договорі визначаються мета та умови діяльності, права, обов'язки та відповідальність сторін.

Стаття 16. Антимонопольні обмеження

Суб'єктам підприємницької діяльності, відносини яких регулюються цим Законом, згідно із Законом України "Про захист економічної конкуренції» забороняється провадити монопольну діяльність у будь-якій формі, крім випадків, передбачених законодавством України.

Стаття 17. Загальні принципи встановлення тарифів на енергію

Формування оптових тарифів на електричну енергію здійснюється на оптовому ринку електричної енергії України згідно з договором.

Роздрібна ціна на електричну енергію формується енергопостачальниками гідно з умовами і правилами здійснення підприємницької діяльності з постачання електричної енергії з урахуванням вимог цього Закону.

Стаття 25. Права споживачів електричної енергії

Споживачі електричної енергії мають право на:

- підключення до електричної мережі у разі виконання правил користування електричною енергією;
- вибір постачальника електричної енергії;
- отримання інформації щодо якості електричної енергії, цін,
- порядку оплати, умов та режимів її споживання;
- отримання електричної енергії, якісні характеристики якої
- визначені державними стандартами;
- відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення його прав, згідно з законодавством;
- відшкодування витрат, пов'язаних з будівництвом (реконструкцією) ними мереж (споруд) згідно з технічними умовами, виданими підприємствами електроенергетики, у розмірі та у порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Захист прав споживачів електричної енергії, а також механізм реалізації захисту цих прав регулюються цим Законом, законами України "Про захист прав споживачів" (1023-12), "Про захист економічної конкуренції" (2210-14), "Про енергозбереження" (74/94-ВР), іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 27. Відповідальність за порушення законодавства про електроенергетику

Правопорушення в електроенергетиці тягне за собою встановлену законодавством України цивільну, адміністративну і кримінальну відповідальність.

Правопорушеннями в електроенергетиці є:

- крадіжка електричної і теплової енергії,
- самовільне підключення до об'єктів електроенергетики і споживання енергії без приладів обліку;
- пошкодження приладів обліку;
- розкомплектування та пошкодження об'єктів електроенергетики, розкрадання майна цих об'єктів;
- створення перешкод у здійсненні державного енергетичного нагляду та у виконанні робіт, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів електроенергетики;
- порушення правил охорони електричних мереж;
- порушення правил користування енергією;
- насильницькі дії, які перешкоджають оперативному персоналу та посадовим особам об'єктів електроенергетики виконувати свої службові обов'язки;
- незабезпечення енергією споживачів, що не допускають порушень своїх обов'язків перед енергопостачальниками.

Стаття 28. Міжнародне співробітництво

Суб'єкти електроенергетики беруть участь у міжнародному науково-технічному, зовнішньоекономічному та інших формах міжнародного співробітництва відповідно до державних програм, міжнародних договорів України та законодавства України.

2.2 Закон України «Про альтернативні джерела енергії»

Цей Закон визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі.

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

– *альтернативні джерела енергії* – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів;

– *альтернативна енергетика* – сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії;

– *енергія, вироблена з альтернативних джерел*, – електрична, тепла та механічна енергія, яка виробляється на об'єктах альтернативної енергетики і може виступати товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу;

– *об'єкти альтернативної енергетики* – енергогенеруюче та інше обладнання, що виробляє енергію за рахунок використання альтернативних джерел енергії, частка яких становить не менш як 50 відсотків від встановленої потужності всіх задіяних на об'єкті джерел енергії;

– *сфера альтернативних джерел енергії* – галузь діяльності, що пов'язана з використанням альтернативних джерел енергії для виробництва, постачання, транспортування, зберігання, передачі та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел.

Стаття 2. Законодавство України про альтернативні джерела енергії

Законодавство України про альтернативні джерела енергії базується на Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини у цій сфері.

Стаття 3. Основні засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії

Основними засадами державної політики у сфері альтернативних джерел енергії є:

- нарощування обсягів виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, з метою економного витрачання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту шляхом реструктуризації виробництва і раціонального споживання енергії за рахунок збільшення частки енергії, виробленої з альтернативних джерел;

- додержання екологічної безпеки за рахунок зменшення негативного впливу на стан довкілля при створенні та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел;

- додержання безпеки для здоров'я людини на об'єктах альтернативної енергетики на всіх етапах виробництва, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел;

- науково-технічне забезпечення розвитку альтернативної енергетики, популяризація та впровадження науково-технічних досягнень у цій сфері, підготовка відповідних фахівців у вищих та середніх навчальних закладах;

- додержання законодавства всіма суб'єктами відносин, пов'язаних з виробництвом, збереженням, транспортуванням, постачанням, передачею і споживанням енергії, виробленої з альтернативних джерел;

- додержання умов раціонального споживання та економії енергії, виробленої з альтернативних джерел;

- залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики.

Стаття 4. Державне управління у сфері альтернативних джерел енергії

Верховна Рада України визначає основні напрями державної політики у сфері альтернативних джерел енергії та здійснює законодавче регулювання відносин у ній.

Кабінет Міністрів України та інші уповноважені органи виконавчої влади реалізують державну політику в галузі альтернативних джерел енергії та здійснюють управління нею.

Державне управління у сфері альтернативних джерел енергії передбачає:

– розроблення загальнодержавних, галузевих та місцевих програм у сфері альтернативних джерел енергії, а також їх наукове, науково-технічне та фінансово-економічне супроводження, розробку і виконання завдань відповідних загальнодержавних цільових наукових та науково-технічних програм;

– розроблення та прийняття органами виконавчої влади в межах їх компетенції нормативно-правових актів, державних норм, правил і стандартів, методичних документів щодо використання альтернативних джерел енергії;

– координацію та узгодження галузевих і місцевих програм у сфері альтернативних джерел енергії із загальнодержавними програмами;

– здійснення контролю за додержанням вимог законодавства у сфері альтернативних джерел енергії та за виконанням загальнодержавних програм у цій сфері.

Стаття 5. Державне регулювання у сфері альтернативних джерел енергії

Державне регулювання у сфері альтернативних джерел енергії здійснює Кабінет Міністрів України чи за його дорученням спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у відповідній сфері в порядку, визначеному законодавством.

Державне регулювання у сфері альтернативних джерел енергії здійснюється шляхом:

- надання дозволів на провадження діяльності у сфері альтернативних джерел енергії;
- розроблення, затвердження та запровадження норм, правил і стандартів виробництва, передачі, транспортування, постачання, зберігання і споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел;
- нагляду та контролю за безпечним виконанням робіт на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, безпечною експлуатацією енергогенеруючого обладнання та за режимами передачі і споживання енергії;
- нагляду та контролю за додержанням вимог технічної експлуатації на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, технічної експлуатації енергетичного обладнання об'єктів, підключених до об'єднаної енергетичної системи України;
- встановлення тарифів на електричну енергію, вироблену на об'єктах альтернативної енергетики, а також на теплову енергію, видобуту з альтернативних джерел;
- всебічного заохочення і підтримки науково–дослідницьких, дослідно–конструкторських робіт, діяльності винахідників і раціоналізаторів, спрямованих на розвиток виробництва та використання альтернативних джерел енергії.

Монопольна діяльність у сфері альтернативних джерел енергії регулюється відповідно до законодавства.

Стаття 6. Організаційне забезпечення діяльності у сфері альтернативних джерел енергії

Організаційне забезпечення діяльності у сфері альтернативних джерел енергії передбачає надання органами виконавчої влади в установленому законодавством порядку:

- дозволів на виробництво електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел та її передачу і постачання;
- дозволів заявникам на виробництво геотермальної енергії;

- дозволів заявникам на розміщення обладнання, яке використовує сонячне випромінювання, вітер, хвилі морського прибою, для створення об'єктів альтернативної енергетики;

- дозволів заявникам на будівництво або відновлення об'єктів гідроенергетики на малих річках;

- дозволів заявникам на створення мереж для транспортування до споживачів енергії, виробленої з альтернативних джерел.

Організаційне забезпечення діяльності у сфері альтернативних джерел енергії також включає:

- визначення джерел і напрямів фінансування заходів у сфері альтернативних джерел енергії;

- надання підприємствами електричних мереж (енергопостачальних компаній) в установленому законодавством порядку дозволів, за погодженими технічними умовами, на підключення об'єктів усіх форм власності, що виробляють енергію з альтернативних джерел, до об'єднаної енергетичної системи України;

- створення бази статистичних даних про ресурси альтернативних джерел енергії;

- підтвердження відповідності енергогенеруючих об'єктів об'єктам альтернативної енергетики.

Стаття 7. Стандартизація у сфері альтернативних джерел енергії

Метою стандартизації у сфері альтернативних джерел енергії є розроблення нормативних документів для забезпечення на об'єктах альтернативної енергетики:

- додержання вимог екологічного законодавства щодо забезпечення охорони довкілля, захисту життя і здоров'я людей;

- застосування обладнання належної якості;

- додержання санітарно–гігієнічних вимог та правил;

- додержання вимог та виконання правил безпеки праці і здоров'я людини відповідно до законодавства.

Стаття 8. Фінансування заходів у сфері альтернативних джерел енергії

Фінансування заходів у сфері альтернативних джерел енергії здійснюється як за рахунок коштів, передбачених в оптових тарифах на електроенергію та тарифах на теплову енергію, шляхом впровадження спеціальної цільової надбавки до тарифу, визначеної законом, так і за рахунок коштів підприємств, установ, організацій, коштів державного та місцевого бюджетів, добровільних внесків та інших коштів, не заборонених законодавством.

Порядок формування фонду цільового фінансування зазначених заходів і здійснення контролю за цільовим використанням цих коштів встановлює Кабінет Міністрів України.

Стаття 9. Стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел

Стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, здійснюється відповідно до законодавства шляхом:

- застосування економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством про енергозбереження та охорону довкілля, з метою розширення використання альтернативних джерел енергії;
- створення сприятливих економічних умов для спорудження об'єктів альтернативної енергетики.

Стаття 10. Особливості використання альтернативних джерел енергії

Використання альтернативних джерел енергії має особливості, зокрема зумовлені природними умовами, а саме:

- залежністю від атмосферних та інших умов довкілля;
- наявністю водних ресурсів малих річок, необхідних для роботи гідроенергетичного обладнання;
- наявністю біомаси, кількість якої залежить від обсягів щорічних урожаїв;

- наявністю геотермальних джерел та свердловин, придатних для виробництва та використання геотермальної енергії;
- наявністю теплових викидів, обсяги яких залежать від функціонування підприємств промисловості;
- періодичністю природних циклів, внаслідок чого виникає незбалансованість виробництва енергії;
- необхідністю узгодження та збалансування періодичності передачі обсягів енергії, виробленої з альтернативних джерел, зокрема передачі електричної енергії в об'єднану енергетичну систему України.

Стаття 15. Участь України у міжнародному співробітництві у сфері альтернативних джерел енергії

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України.

Якщо міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору.

2.3 Закон України «Про альтернативні види рідкого та газового палива»

Цей Закон визначає правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва (видобутку) і споживання альтернативних видів рідкого та газового палива на основі залучення нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини і спрямований на створення необхідних умов для розширення виробництва (видобутку) і споживання цих видів палива в Україні.

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються у такому значенні:

- *альтернативні види рідкого та газового палива* (далі – альтернативні види палива) – рідке та газове паливо, яке є альтернативою

(заміною) відповідним традиційним видам палива і яке виробляється (видобувається) з нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини;

– *відходи* – шлаки та відходи промисловості, сільського господарства, комунально–побутових та інших підприємств, які можуть бути джерелом або сировиною для видобутку чи виробництва альтернативних видів палива;

– *нетрадиційні джерела та види енергетичної сировини* – сировина рослинного походження, відходи, тверді горючі речовини, інші природні і штучні джерела та види енергетичної сировини, у тому числі нафтові, газові, газоконденсатні і нафтогазоконденсатні вичерпані, непромислового значення та техногенні родовища, важкі сорти нафти, природні бітуми, газонасичені води, газогідрати тощо, виробництво (видобуток) і переробка яких потребує застосування новітніх технологій і які не використовуються для виробництва (видобутку) традиційних видів палива;

– *споживачі альтернативних видів палива* – фізичні та юридичні особи, які використовують технічні засоби, у тому числі двигуни внутрішнього згоряння, котельні агрегати, печі, інші енергетичні агрегати, установки та машини, що працюють повністю або частково на альтернативних видах палива;

– *сфера альтернативних видів палива* – сфера діяльності, пов'язана з виробництвом (видобутком), транспортуванням, зберіганням та споживанням альтернативних видів палива.

Стаття 2. Основні принципи державної політики у сфері альтернативних видів палива

Основними принципами державної політики у сфері альтернативних видів палива є:

– сприяння розробці та раціональному використанню нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини для виробництва (видобутку) альтернативних видів палива з метою економії паливно–енергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту;

- зменшення негативного впливу на стан довкілля за рахунок використання як сировини для виробництва альтернативних видів палива відходів різного роду діяльності, додержання екологічної безпеки виробництва (видобутку), транспортування, зберігання та споживання альтернативних видів палива;
- підтримка розвитку науково–технічної бази виробництва (видобутку) альтернативних видів палива, пропаганда науково–технічних досягнень у цій сфері;
- підтримка підприємництва у сфері альтернативних видів палива на основі державного захисту інтересів підприємця;
- пропаганда серед населення економічних, екологічних, соціальних та інших переваг виробництва (видобутку) і споживання альтернативних видів палива;
- розвиток міжнародного науково–технічного співробітництва, широке використання можливостей світової науки і техніки у сфері альтернативних видів палива;
- запобігання штучному створенню монополій на ринку альтернативних видів палива, а у разі визнання в установленому законодавством порядку природних монополій здійснення контролю за їх діяльністю, недопущення зловживань монопольним становищем та обмеження монополізму, якщо необхідність такого обмеження не встановлена законодавством.

Стаття 3. Ознаки альтернативних видів палива

Паливо визначається альтернативним, якщо воно:

- повністю виготовлене (видобуте) з нетрадиційних джерел і видів енергетичної сировини або є сумішшю альтернативного і традиційного видів палива у пропорціях, встановлених відповідно до державних стандартів;
- виготовлене (видобуте) з нафтових, газових, нафтогазоконденсатних родовищ непромислового значення, вичерпаних родовищ, з важких сортів нафти тощо і за своїми ознаками відрізняється від

вимог до традиційного виду палива. Якщо таке паливо за своїми ознаками відповідає вимогам до традиційного виду палива, дія цього Закону поширюється тільки на його виробництво (видобуток) і не поширюється на споживачів палива;

– нормативи екологічної безпеки і наслідки застосування альтернативних видів палива для довкілля і здоров'я людини відповідають вимогам, встановленим законодавством України для традиційних видів палива.

Стаття 4. Альтернативні види рідкого палива

До альтернативних видів рідкого палива належать:

– горючі рідини, одержані під час переробки твердих видів палива (вугілля, торфу, сланців);

– спирти та їх суміші, олії, інше рідке біологічне паливо, одержане з біологічної сировини (у тому числі з поновлюваних відходів сільського та лісового господарства, інших біологічних відходів);

– горючі рідини, одержані з промислових відходів, у тому числі газових викидів, стічних вод, виливів та інших відходів промислового виробництва;

– паливо, одержане з нафти і газового конденсату нафтових, газових та газоконденсатних родовищ непромислового значення та вичерпаних родовищ, з важких сортів нафти та природних бітумів, якщо це паливо не належить до традиційного виду.

Стаття 5. Альтернативні види газового палива

До альтернативних видів газового палива належать:

– газ (метан) вугільних родовищ, а також газ, одержаний у процесі підземної газифікації та підземного спалювання вугільних пластів;

– газ, одержаний під час переробки твердого палива (кам'яне та буре вугілля, горючі сланці, торф), природних бітумів, важкої нафти;

– газ, що міститься у водоносних пластах нафтогазових басейнів з аномально високим пластовим тиском, в інших підземних газонасичених водах, а також у газонасичених водоймищах і болотах;

- газ, одержаний з природних газових гідратів, та підгідратний газ;
- біогаз, генераторний газ, інше газове паливо, одержане з біологічної сировини, у тому числі з біологічних відходів;
- газ, одержаний з промислових відходів (газових викидів, стічних вод промислової каналізації, вентиляційних викидів, відходів вугільних збагачувальних фабрик тощо);
- стиснений та зріджений природний газ, зріджений нафтовий газ, супутний нафтовий газ, вільний газ метан, якщо вони одержані з газових, газоконденсатних та нафтових родовищ непромислового значення та вичерпаних родовищ і не належать до традиційних видів палива.

Стаття 6. Порядок визначення палива альтернативним

Належність палива до альтернативного підтверджується документом про ідентифікацію палива, що видається уповноваженим органом виконавчої влади в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Відмова органу виконавчої влади у видачі документа про ідентифікацію палива або порушення ним порядку видачі можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Підприємство–виробник, яке реалізує альтернативний вид палива, у разі необхідності, видає покупцеві документ, що підтверджує якість палива та його належність до альтернативних видів.

Стаття 7. Технічні засоби, що працюють на альтернативних видах палива

До технічних засобів, що працюють на альтернативних видах палива, належать засоби, технічно здатні споживати хоча б один вид альтернативного палива повністю або в суміші з традиційним видом палива відповідно до державних стандартів.

Стаття 9. Організаційно–економічні заходи щодо стимулювання виробництва (видобутку) та споживання альтернативних видів палива

Організаційно–економічні заходи щодо стимулювання виробництва (видобутку) та споживання альтернативних видів палива включають:

- визначення джерел і напрямів фінансування заходів у сфері альтернативних видів палива;
- створення системи державних стандартів у сфері альтернативних видів палива, які містять нормативно–технічні показники споживчої якості, питомих витрат палива в різних галузях народного господарства, нормативи екологічної безпеки та показники щодо безпеки праці і здоров'я людини;
- застосування у сфері альтернативних видів палива економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством України для підприємств, установ, організацій і громадян, діяльність яких пов'язана з розробками і впровадженням маловідхідних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій у процесі використання нетрадиційних та поновлюваних джерел і видів енергії, у тому числі викидів та скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище в процесі виробництва альтернативних видів палива;
- надання юридичним і фізичним особам субсидій, дотацій, податкових, кредитних та інших пільг, встановлених відповідними законами України для стимулювання розробок і впровадження нових технологій, обладнання, матеріалів у процесі виробництва (видобутку) альтернативних видів палива;
- стимулювання підприємств – виготовлювачів машин, механізмів, приладів, енергетичних установок, інших технічних засобів та пристроїв до них, що працюють на альтернативних видах палива, а також підприємств, установ, організацій і громадян, які переобладнують технічні засоби, що працюють на традиційних видах палива, для споживання альтернативних видів палива;
- стимулювання інвестиційної діяльності і запровадження новітніх технологій у сфері альтернативних видів палива шляхом створення пільгового режиму інвестиційної та іншої господарської діяльності іноземним інвесторам;

– надання відповідно до закону спеціальних державних гарантій захисту іноземних інвестицій, спрямованих на розвиток сфери альтернативних видів палива;

– створення спеціального інформаційного фонду з метою накопичення, систематизації та поширення інформації про наявність в Україні нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини.

Стаття 11. Стандартизація

Метою стандартизації у сфері альтернативних видів палива є встановлення комплексу норм, правил, вимог, показників щодо технології виробництва (видобутку) та споживання цих видів палива, їх якості, екологічної безпеки, безпеки для здоров'я і праці людей.

Стандарти, якими встановлюються вимоги щодо якості альтернативних видів палива, повинні забезпечувати ефективне та економічне використання енергетичного потенціалу палива.

Показники споживчої якості кожного альтернативного виду палива встановлюються у відповідних стандартах.

Ці показники мають бути основою для всіх розрахунків щодо альтернативних видів палива (обсяги виробництва та реалізації, техніко-економічні, комерційні та інші показники).

Нормативи екологічної безпеки альтернативних видів палива та показники щодо безпеки для здоров'я і праці людей повинні перебувати в межах, встановлених законодавством для традиційних видів палива.

Стаття 12. Норми і нормативи

Нормами і нормативами у сфері альтернативних видів палива встановлюються витратні енергетичні показники процесів виробництва (видобутку) зазначених видів палива з нетрадиційних джерел і видів енергетичної сировини, показники витрат палива для різних технічних засобів, інші техніко-економічні показники, а також нормативи екологічної безпеки, санітарні показники.

Стаття 13. Правопорушення у сфері альтернативних видів палива

Правопорушеннями у сфері альтернативних видів палива є:

- збут підприємствами–виробниками, юридичними та фізичними особами альтернативних видів палива, що не відповідають стандартам, технічним умовам;
- виробництво, збут і споживання традиційних видів палива як альтернативних;
- надання пільг виробникам та споживачам альтернативних видів палива, діяльність яких не відповідає вимогам законодавства про альтернативні види палива;
- невиконання розпоряджень, приписів органів, які здійснюють державний нагляд та контроль за дотриманням чинного законодавства про альтернативні види палива, а також створення перешкод для їх діяльності;
- необгрунтована відмова від надання відповідним органам необхідної інформації щодо виробництва (видобутку) та споживання альтернативних видів палива.

Законами України можуть бути встановлені й інші правопорушення у сфері альтернативних видів палива.

2.4 Закон України «Про нафту і газ»

Цей Закон визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти, газу та продуктів їх переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України, розвитку конкурентних відносин у нафтогазовій галузі, захисту прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі [6].

Стаття 1. Визначення термінів

Нафтогазова галузь – галузь економіки України, яка разом з іншими галузями забезпечує пошук, розвідку та розробку родовищ нафти і газу, транспортування, переробку, зберігання і реалізацію нафти, газу та продуктів їх переробки.

Стаття 2. Сфера дії Закону

Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, незалежно від форм власності господарюючих суб'єктів – учасників таких відносин.

Стаття 3. Законодавство про нафту і газ

Відносини, пов'язані з користуванням нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, регулюються Кодексом України про надра, Законом України "Про трубопровідний транспорт", Законом України "Про угоди про розподіл продукції", іншими нормативно–правовими актами, а також цим Законом з питань, пов'язаних з особливостями нафтогазової галузі.

Стаття 7. Державне регулювання діяльності в нафтогазовій галузі

Державне регулювання діяльності в нафтогазовій галузі здійснюється шляхом встановлення загальних правил здійснення цієї діяльності суб'єктами підприємницької діяльності, надання ліцензій на здійснення окремих видів діяльності, спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами та формування тарифної політики та іншими засобами, що визначаються законами.

Дія цього Закону не поширюється на відносини щодо користування нафтогазоносними надрами на умовах розподілу продукції, які регулюються Законом України "Про угоди про розподіл продукції".

Стаття 10. Право власності на нафту і газ

Право власності на природні ресурси нафти і газу, які знаходяться в межах території України, її територіальних вод та виключної (морської) економічної зони, належить Українському народу.

Нафта і газ, видобуті користувачем нафтогазоносних надр і повернуті в надра для зберігання, технологічних цілей або запобігання їх знищенню, належать користувачу нафтогазоносними надрами, якщо інше не передбачено цим Законом або угодою про умови користування нафтогазоносними надрами.

Після закінчення строку дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами державне майно, що було надане у користування власнику цього дозволу, повертається державі. Споруди, обладнання та інші активи, що були створені власником спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами в процесі здійснення підприємницької діяльності в нафтогазовій галузі, є його власністю і після закінчення строку дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами можуть використовуватися ним на власний розсуд.

Стаття 11. Спеціальні дозволи на користування нафтогазоносними надрами

Користування нафтогазоносними надрами, пошук і розвідка родовищ нафти і газу, їх експлуатація, спорудження та експлуатація підземних сховищ для зберігання нафти і газу здійснюються лише за наявності спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами, що надаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр, на умовах, визначених чинним законодавством.

Згідно ст. 14: Спеціальні дозволи на користування нафтогазоносними надрами надаються на конкурсних засадах у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до статті 15 цього Закону.

Стаття 51. Відповідальність за порушення законодавства, що регулює діяльність у нафтогазовій сфері

Особи, винні у порушенні законодавства, що регулює діяльність у нафтогазовій галузі, несуть адміністративну, цивільно–правову чи кримінальну відповідальність за:

- крадіжку нафти, газу та продуктів їх переробки, у тому числі з трубопроводів;

- пошкодження приладів обліку нафти, газу та продуктів їх переробки;

- розукомплектування та пошкодження об'єктів нафтогазової галузі, розкрадання майна цих об'єктів;

- створення перешкод у виконанні робіт, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів нафтогазової галузі;

- порушення встановлених норм безпеки, що створює загрозу безпечній життєдіяльності населення та експлуатаційного персоналу;

- порушення правил охорони об'єктів нафтогазової галузі; незабезпечення газом споживачів, які не порушують своїх зобов'язань перед постачальниками;

Законами України може бути встановлена відповідальність за інші порушення законодавства, що регулює діяльність у нафтогазовій галузі.

Стаття 52. Міжнародне співробітництво

Суб'єкти нафтогазової галузі беруть участь у міжнародному науково–технічному, зовнішньоекономічному та інших формах міжнародного співробітництва відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

2.5 Закон України «Про інноваційну діяльність»

Становлення економіки України та її адаптація до вимог європейської спільноти вимагає особливої уваги до регіонального розвитку. Невід'ємною складовою цієї стратегії є інноваційна політика, що насамперед базується на створенні сприятливого інвестиційного клімату, а також формуванні дієвих структур для її реалізації і налагодження ефективного механізму взаємодії між ними, тобто формування сприятливих умов для функціонування суб'єктів інноваційної діяльності та розвитку підприємництва у інноваційній

сфері. Незважаючи на труднощі інноваційна сфера України зберігає життєздатність і тенденцію розвитку. Цьому сприяють як ринкові, так і адміністративні важелі [6].

Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Основним об'єктом інноваційної діяльності є інновації – новостворені і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно–технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, забезпечують економію витрат чи створюють умови для такої економії. Відповідно до Закону України "Про інноваційну діяльність" (36/02–ВР) **об'єктами інноваційної діяльності виступають:**

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно–технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Інноваційний продукт – результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки (нові конкурентоздатні товари чи послуги), що відповідає вимогам Закону України "Про інноваційну діяльність" (ВРУ від 04.07.02 №40/IV). Інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проекту і науково–дослідною і (або) дослідно–конструкторською розробкою нової технології (в тому числі – інформаційної) чи продукції з

виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає таким вимогам: а) він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів. При цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для даного продукту; б) розробка продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень; в) в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоздатним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Інноваційний проект – комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції. Будь-який інноваційний проект передбачає участь таких безпосередніх економічних агентів: розробник (власник) змісту проекту; інвестори, що здійснюють фінансування розробки і реалізацію проекту; підприємство (підприємства), на покращення діяльності яких спрямований інноваційний продукт; споживачі продукції. В основі інноваційного процесу лежить створення, впровадження і поширення інновацій, необхідними властивостями яких є науково-технічна новизна, практичне їх застосування і комерційна реалізованість з метою задоволення нових суспільних потреб. Ефективність інноваційного процесу визначається лише після впровадження інновації, коли стає зрозуміло, в якій мірі вона задовольняє потреби ринку.

Суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних

проектів. При цьому під інноваційним підприємством прийнято вважати інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес–інкубатор тощо – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг.

Контрольні питання до розділу 2

1. Перерахуйте основні Закони України, що регулюють питання енергетики.
2. Опишіть основні положення Закону України «Про електроенергетику».
3. Опишіть основні положення Закону України «Про альтернативні джерела енергії».
4. Опишіть основні положення Закону України «Про альтернативні види рідкого та газового палива».
5. Опишіть основні положення Закону України «Про нафту і газ».
6. Опишіть основні положення Закону України «Про інноваційну діяльність».
7. Як, на ваш погляд, сучасний законотворчий процес у сфері енергетики впливає на законодавство України у цій сфері?

РОЗДІЛ 3

Удосконалення нормативно-правової бази розвитку і функціонування енергетики

3.1 Аналіз нормативно-правового забезпечення, що регулює відносини у сфері ПЕК

Аналіз нормативно-правового забезпечення, що регулює відносини у сфері ПЕК, дозволив зробити наступні висновки загального характеру: на законодавчому рівні специфіку ПЕК та регулювання відносин у його межах визначають Закони України “Про електроенергетику”, “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”, “Про нафту і газ” та Гірничий закон України. В інших законодавчих актах, що регулюють загальні засади функціонування підприємств, насамперед економічні засади, специфіка відносин в ПЕК практично не відображена. В цілому законодавство, що регулює відносини у ПЕК, є фрагментарним і має велику кількість неузгодженостей, оскільки створювалось за відсутності відповідної концепції реформування сектору [7].

Стан проблеми законодавчого забезпечення ПЕК за напрямками наступний:

а) Нормативно-правове забезпечення функціонування податкової системи як в межах всієї економіки України, так і в межах ПЕК, стоїть на порозі докорінного реформування, пов'язаного з необхідністю прийняття Податкового кодексу, що зумовлено невідповідністю наявної системи оподаткування суспільним потребам.

До джерел правового регулювання процесу оподаткування суб'єктів господарської діяльності, в тому числі ПЕК, відносяться наступні нормативно-правові акти:

Закони України: “Про систему оподаткування”, “Про податок на додану вартість”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, “Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування”, “Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування”, “Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, “Про плату за землю”, “Про податок з власників транспортних

засобів та інших самохідних машин і механізмів”, “Про джерела фінансування дорожнього господарства України”, “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”, тощо. Декрети Кабінету Міністрів: “Про акцизний збір”, “Про місцеві податки і збори”, “Про державне мито ”, постанови Кабінету Міністрів України щодо справляння податків, надання пільг, а також нормативно–правові акти Державної податкової адміністрації України, інших центральних органів виконавчої влади.

До основних недоліків регулювання суспільних відносин в межах існуючого нормативно–правового поля, що регулює порядок оподаткування підприємств і установ ПЕК, необхідно віднести:

- постійну зміну основних положень базових законів з оподаткування і неможливість, внаслідок цього, стратегічного планування і прогнозування господарської діяльності;
- невизначеність механізму надання пільг та джерел їх фінансування і, як наслідок, багаточисельність зловживань в цій сфері;
- неадекватну амортизаційну політику, що призводить до повного матеріального і морального зношення основних фондів і, як наслідок, неможливість проведення їх модернізації;
- наявність подвійного оподаткування інвестицій в корпоративні права;
- відсутність дієвих стимулів до інвестування і розширення виробництва, в тому числі недостатність заходів з пільгового оподаткування коштів, які направляються на фінансування проектів будівництва та реконструкції стратегічних об’єктів ПЕК або використовуються для забезпечення окупності цих проектів;
- недостатню визначеність і неоднаковість застосування податкового кредиту та бюджетного відшкодування податку на додану вартість;
- перевищення компетенції місцевими органами влади при встановленні ставок місцевих податків і зборів;

- неоднозначність визначення і розуміння юрисдикційної компетенції органів державної податкової служби, законодавчі протиріччя у визначенні порядку проведення перевірок цими органами;
- недосконалість механізму оскарження рішень податкових органів, в тому числі і при зверненні до господарського суду;
- неоднозначність трактування деяких норм податкового законодавства стосовно довгострокового будівництва об'єктів ПЕК;
- неврахування специфіки проведення розрахунків за електроенергію на оптовому ринку електричної енергії України, зокрема, відсутність законодавчо визначеної обов'язковості страхування платіжних ризиків;
- недостатню вирішеність питань застосування податку на додану вартість та податку на прибуток до цільових надбавок до тарифу на електроенергію та послуги, які запроваджує держава для вирішення стратегічних питань розвитку електроенергетики.

б) Регулювання правовідносин з корпоративного управління в ПЕК здійснюється на загальних підставах шляхом застосування Законів України: “Про власність”, “Про підприємництво” (Втрачає дію у зв'язку з набранням чинності та врегулюванням цих взаємовідносин Господарським кодексом України від 16 січня 2003 року №436, крім статті 4), “Про господарські товариства”, “Про цінні папери і фондову біржу”, Декретів Кабінету Міністрів України, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, наказів Фонду державного майна України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, нормативно-правових актів Міністерства палива і енергетики, інших центральних органів виконавчої влади.

До основних недоліків регулювання суспільних відносин в межах існуючого нормативно-правового поля, що регулює процеси корпоративного управління підприємств, в тому числі ПЕК, можна віднести:

- суперечливість та невідповідність Конституції України законодавства про власність;

- відсутність окремих законодавчих актів щодо діяльності відкритих акціонерних товариств, 100 відсотків акцій яких знаходиться у державній власності;
- суперечливість законодавства щодо управління державною власністю;
- суперечливість законодавства про корпоратизацію з розпорядчими повноваженнями власників та органів, уповноважених управляти відповідним державним майном, зокрема, у вирішенні питань оренди (лізингу);
- відсутність законодавчих вимог щодо ефективної діяльності корпоратизованих підприємств ПЕК та дієвого механізму притягнення до відповідальності осіб, уповноважених управляти державними корпоративними правами;
- недостатня забезпеченість чіткого контролю за виконанням поставлених перед уповноваженими особами завдань;
- відсутність окремого нормативно-правового акту щодо корпоратизації підприємств паливно-енергетичного комплексу, які не підлягають приватизації;
- невизначеність порядку набуття прав державної власності на частину об'єктів ПЕК, що будуються за рахунок надбавок до тарифів на електричну енергію;
- проблеми введення мораторію на примусову реалізацію майна державних підприємств, запроваджених Законом України “Про введення мораторію на примусову реалізацію майна”. По-перше, скасовано основний принцип цивільного права щодо можливості і необхідності юридичним особам відповідати власним майном за результатами діяльності. По-друге, дія цього Закону України при провадженні в процедурі банкрутства розповсюджується лише на стадію ліквідації, обминаючи процедури санації та мирової угоди. По-третє, мораторій діє до законодавчого унормування процедур примусової реалізації у відповідних видах проваджень, яке, з огляду на нинішній темп законотворчої діяльності, може тривати досить довгий та невизначений період

часу. По–четверте, введення мораторію дозволить безкарно та безвідповідально накопичувати кредиторську та податкову заборгованість державними підприємствами, що негативно вплине на наповнення державного бюджету та майбутню приватизацію цих об’єктів;

– незахищеність прав акціонерів підприємств ПЕК, які володіють невеликою кількістю акцій в їх статутних фондах.

в) Регулювання правовідносин в процесі інвестиційної діяльності в ПЕК здійснюється на основі законів України: “Про інвестиційну діяльність” , “Про режим іноземного інвестування” , “Про власність” , “Про підприємництво” (Втрачає дію у зв’язку з набранням чинності та врегулюванням цих взаємовідносин Господарським кодексом України від 16 січня 2003 року №436, крім статті 4), “Про господарські товариства”, “Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”, “Про електроенергетику”, “Про концесії”, “Про угоди про розподіл продукції”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, “Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб’єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження”, “Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку вітроенергетики України”, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення фінансування стратегічних об’єктів ПЕК, нормативно-правових актів НКРЕ, що приймаються як заходи оперативного реагування на ті чи інші проблеми, які виникають в процесі функціонування інвестицій в галузі ПЕК.

До основних недоліків регулювання суспільних відносин щодо здійснення інвестиційних процесів в ПЕК в межах існуючого нормативно-правового поля, зокрема, належать:

– заборона формування статутних фондів будь-яких товариств за рахунок коштів, отриманих в кредит;

– недостатня визначеність положень Закону “Про інвестиційну діяльність” і, як наслідок, відсутність його прямої дії як основного елементу механізму правового регулювання;

– подвійне оподаткування прибутку від інвестицій в цінні папери;

– відсутність визначення такого виду інвестицій як сукупність технічних, технологічних та інших знань, тобто інтелектуальна власність;

– недостатня врегульованість питань щодо бюджетних інвестиційних асигнувань;

– відсутність конкретизації на законодавчому рівні питань особливостей інноваційної діяльності в ПЕК;

– недостатня законодавча визначеність природи цільових надбавок до тарифів на електроенергію та послуги, а також до оптової ціни електричної енергії, як джерела інвестування;

– відсутність механізмів прямої взаємодії інвесторів та суб’єктів інвестування в умовах діючої моделі оптового ринку електричної енергії України;

– відсутність привабливих умов для здійснення інвестицій в ПЕК, насамперед, в напрямку пріоритетних проектів;

– недостатня врегульованість питань щодо залучення грошових коштів шляхом проведення додаткових емісій цінних паперів акціонерних товариств, які мають у статутних фондах державну частку.

г) До джерел правового регулювання в сфері приватизації об’єктів ПЕК належать наступні нормативно–правові акти:

– закони України: “Про приватизацію державного майна”, “Про державну програму приватизації”, “Про особливості приватизації об’єктів незавершеного будівництва”, “Про приватизаційні папери”, “Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації”, “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, “Про виконавче провадження”;

– постанова Верховної Ради “Про Тимчасове положення про Фонд

державного майна України”;

– рішення Конституційного Суду України від 01.07.1998 №9 (щодо приватизації державного майна);

– укази Президента України: “Про єдину систему органів приватизації в Україні”, “Про холдингові компанії, які створюються в процесі корпоратизації та приватизації”, “Про деякі питання приватизації об’єктів електроенергетичного комплексу”; постанови Кабінету Міністрів та нормативно–правові акти НКРЕ, Фонду державного майна, які приймаються як заходи оперативного регулювання тактичних питань, що виникають в процесі приватизації державних об’єктів.

До основних недоліків регулювання відносин в межах існуючого нормативно-правового забезпечення процесів приватизації в ПЕК можна віднести [8]:

– невизначеність механізму взаємовідносин держави та приватизованих підприємств при виникненні форс–мажорних обставин;

– невпорядкованість питань щодо використання державного майна, яке знаходиться на балансах підприємств, що приватизуються, але не увійшло до статутних фондів;

– суперечливість окремих норм Державної програми приватизації щодо реструктуризації підприємств, в тому числі відокремлення майна, які знаходяться в процесі приватизації, але потребують реструктуризації;

– відсутність конкретизації на законодавчому рівні специфічних питань приватизації об’єктів ПЕК;

– законодавча та правозастосовча невпорядкованість у питаннях виконання післяприватизаційних зобов’язань покупцями пакетів акцій акціонерних товариств, що виставлялися на конкурсний продаж;

– потенційне існування механізму “тіньової” приватизації (відчуження) об’єктів ПЕК через механізм банкрутства, звернення стягнення на майно підприємств за виконавчими документами, що може бути знову задіяний

після скасування Закону “Про введення мораторію на примусову реалізацію майна”;

- недосконалість механізму перевірки платоспроможності майбутнього покупця об’єктів приватизації щодо спроможності виконання умов конкурсів;

- законодавча невирішеність подальших напрямків приватизації об’єктів ПЕК, зокрема ТЕЦ, малих гідроелектростанцій.

д) Джерелами правового регулювання в сфері соціального захисту та охорони праці в ПЕК є:

- закони України: “Про пенсійне забезпечення”, “Про загальнообов’язкове соціальне страхування на випадок безробіття”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням”, “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, “Про страхові тарифи на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності”, “Про охорону праці”;

- Указ Президента України “Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року”;

- постанови Кабінету Міністрів України щодо соціального захисту та охорони праці в ПЕК.

До основних недоліків регулювання суспільних відносин в межах існуючого нормативно–правового поля щодо соціального захисту та охорони праці в ПЕК можна віднести [9]:

- невідповідність чинного законодавства України конвенціям та рекомендаціям Міжнародної організації праці;

- законодавче обмеження умов добровільного пенсійного забезпечення підприємствами своїх працівників;
- непомірне навантаження нарахувань на фонд оплати праці і, як наслідок, недосконала соціальна політика підприємств;
- високі тарифи на страхування від нещасних випадків на виробництві;
- відсутність механізмів рефінансування боргів за регресними виплатами;
- неефективність державного нагляду в галузі охорони праці;
- недостатнє використання превентивного потенціалу адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення в сфері охорони праці.

е) Джерелами правового регулювання питань екології, охорони навколишнього природного середовища та енергозбереження в сфері діяльності підприємств ПЕК є наступні нормативно–правові акти:

- закони України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про охорону атмосферного повітря”, “Про екологічну експертизу”, “Про відходи”, “Про електроенергетику”, “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Земельний кодекс України, відповідні міжнародні договори і зобов’язання України, які згідно з Конституцією є частиною національного законодавства;
- постанови Кабінету Міністрів: “Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору”, “Про Державну програму “Екологічно чиста геотермальна енергетика України”;
- нормативно–правові акти Мінпаливенерго: наказ “Про затвердження Положення про порядок створення, обліку та використання коштів цільового фонду “ Фінансування екологічної реконструкції Миронівської ДРЕС” від 9 вересня 1996 року № 157 тощо;

До основних недоліків нормативно–правового забезпечення питань екології, охорони навколишнього природного середовища та енергозбереження в діяльності підприємств ПЕК можна віднести наступні:

- невідповідність національного законодавства взятим Україною міжнародно–правовим зобов’язанням;
- недостатня законодавча забезпеченість питань державного обліку об’єктів, що негативно впливають на стан навколишнього природного середовища;
- відсутність єдиного підходу до правового регулювання екологічних проблем;
- відсутність спеціальних нормативно–правових актів, які б компетентно регулювали питання екологічних проблем в ПЕК;
- розпорошеність регулювання питань проведення державної екологічної експертизи;
- відсутність уніфікованості нормативів платежів за забруднення навколишнього середовища, за розміщення відходів, тощо;
- локальність та недостатність законодавчих умов і відсутність стимулів фінансування екологічної реконструкції діючих потужностей в ПЕК;
- недієвість державного екологічного контролю і нагляду, недостатнє та неповне визначення компетенції відповідних державних органів;
- недостатнє застосування превентивного потенціалу адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення в сфері забруднення навколишнього природного середовища;
- відсутність механізмів стимулювання енергозбереження в ПЕК.

Електроенергетика. Аналіз процесів регулювання правовідносин в межах існуючого нормативно-правового забезпечення за напрямками, що відтворюють цілісну картину функціонування електроенергетики, дозволив зробити наступні висновки:

а) Правовідносини в напрямку здійснення державного управління та контролю регулюються Конституцією України, законами України “Про

електроенергетику”, “Про захист прав споживачів”, “Про природні монополії”, “Про Антимонопольний комітет України”, “Про захист економічної конкуренції”, а також указами Президента України щодо визначення компетенції, повноважень та структури державних органів та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України щодо визначення повноважень державних органів у процесі врегулювання правовідносин між учасниками оптового ринку електричної енергії України та між суб’єктами електроенергетики і споживачами, а також організації державного нагляду в електроенергетиці.

До основних недоліків цього напрямку необхідно віднести :

– нечіткість визначення повноважень та механізмів впливу центральних органів виконавчої влади на підприємства електроенергетичної галузі, нечіткість розмежування повноважень між ними;

– невідповідність фактичного статусу Державної інспекції з експлуатації електричних станцій і мереж та Державної інспекції з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної та теплової енергії функціям, повноваженням та завданням, які визначені законодавством України;

– недостатня визначеність на законодавчому рівні статусу Національної комісії регулювання електроенергетики як незалежного органу державного регулювання в електроенергетичній галузі;

– неврегульованість на законодавчому рівні правової природи договірних відносин, що встановлюють основні засади функціонування оптового ринку електричної енергії України (далі – ОРЕ);

– законодавча невизначеність процесу переходу права власності на електричну енергію як особливого виду товару;

– неможливість застосування кримінальної відповідальності за несанкціонований та інший неправомірний відбір електричної енергії через відсутність матеріальних та формальних ознак злочину у Кримінальному кодексі України.

б) Державне регулювання в електроенергетиці здійснюється через механізми ліцензування учасників оптового ринку електроенергії та ціноутворення. Правові засади механізму ліцензування встановлюється через застосування Законів України “Про електроенергетику”, “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, “Про природні монополії”, указів Президента України щодо повноважень Національної комісії регулювання електроенергетики та Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України щодо порядку проведення ліцензування певних видів діяльності, а також постанов НКРЕ щодо умов і правил ліцензування та здійснення ліцензійної діяльності в електроенергетиці.

Правові засади механізму ціноутворення встановлюються через застосування законів України “Про ціни та ціноутворення”, “Про електроенергетику”, “Про захист економічної конкуренції”, “Про природні монополії”, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів НКРЕ стосовно ціноутворення на оптовому ринку електроенергії у частині механізму формування оптових цін та формування роздрібних цін (та їх складових) для кінцевих споживачів, визначення прогнозованої оптової ринкової ціни на електричну енергію, встановлення тарифів для енергогенеруючих компаній, тарифів на електроенергію на послуги енергопостачальних компаній, затвердження тарифу для підприємства, яке здійснює централізоване диспетчерське управління та передачу електроенергії високовольтними мережами, кошторису для оптового постачальника електроенергії, а також стосовно процедурних питань діяльності НКРЕ при здійсненні нею повноважень у відносинах на оптовому ринку електроенергії.

Крім перерахованих нормативно-правових актів джерелом права для регулювання відносин цього напрямку є Договір між членами оптового ринку електроенергії України (далі – ДЧОРЕ), який є обов’язковим для всіх суб’єктів відносин на ОРЕ.

До основних недоліків цього напрямку регулювання правовідносин

необхідно віднести:

- недостатню законодавчу визначеність механізму ліцензування діяльності суб'єктів ОРЕ, в тому числі експортерів та імпортерів електричної енергії;
- недостатню врегульованість відносин щодо контролю якості здійснення послуг підприємствами електроенергетики;
- відсутність законодавчого визначення засад державної політики щодо ціноутворення в електроенергетиці;
- має місце невизначеність щодо джерел для деяких категорій споживачів та (або) недосконалість механізму компенсації втрат енергопостачальних компаній від постачання електроенергії пільговим категоріям споживачів;
- недостатню та суперечливу законодавчу базу щодо можливості відключень споживачів – неплатників.

в) Регулювання відносин в процесі функціонування об'єктів електроенергетики на рівні оптового ринку електроенергії здійснюється на основі впровадження законів України “Про електроенергетику”, “Про захист економічної конкуренції”, “Про природні монополії”, Указів Президента України щодо ринкових перетворень в електроенергетиці, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України щодо державного нагляду в електроенергетиці, створення інфраструктури оптового ринку електроенергії України, застосування санкцій щодо порушення законодавства про електроенергію, актів міністерств та відомств, в тому числі постановами НКРЕ щодо затвердження ДЧОРЕ, засад ціноутворення, порядку розподілу коштів між членами оптового ринку електричної енергії України, постанов Національного Банку України, спільних актів НКРЕ та Міністерства палива та енергетики [9].

Особливу роль в регулюванні правовідносин на оптовому ринку електроенергії України виконує ДЧОРЕ, який не має статусу нормативно-правового акту, по суті є господарським договором, але містить всі складові

механізму регулювання відносин між суб'єктами оптового ринку електричної енергії України.

До основних недоліків системи регулювання відносин в межах ОРЕ слід віднести:

- недостатню законодавчу врегульованість відносин між членами оптового ринку електроенергії України (частина положень з регулювання визначені не Законом України “Про електроенергетику”, інші – ДЧОРЕ);

- недостатній статус ДЧОРЕ, що потенційно може призвести до можливості маніпулювання окремими його положеннями, визнання положень ДЧОРЕ необов'язковими для виконання окремими учасниками ОРЕ;

- недосконалість системи договірних відносин щодо купівлі – продажу електричної енергії між учасниками ОРЕ;

- відсутність механізмів страхування платіжних ризиків в процесі купівлі – продажу електричної енергії;

- законодавча неврегульованість питань щодо меж адміністративного втручання в діяльність ОРЕ;

- невизначеність на законодавчому рівні організаційно – правових форм здійснення експорту–імпорту електроенергії.

Правовідносини в процесі продажу електроенергії кінцевим споживачам регулюються законами України “Про електроенергетику”, “Про енергозбереження”, “Про відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності за несвоєчасне внесення плати за спожиті комунальні послуги та утримання прибудинкових територій”, постановами Верховної Ради, зокрема, щодо заборони відключень, указами Президента України щодо підвищення відповідальності за розрахунки щодо погашення заборгованості населення та ін., постановами Кабінету Міністрів України та НКРЕ щодо правил користування електричною енергією та регулювання відносин у процесі продажу електричної енергії кінцевим споживачам електроенергії. Основні недоліки:

- ... недостатнє законодавче регулювання відносин між суб'єктами

електроенергетики та споживачами електроенергії;

– недостатнє нормативне забезпечення щодо врегулювання відносин між енергопостачальниками та споживачами, зокрема, щодо встановлення договірних відносин між ними, вирішення спорів, усунення обмеження платоспроможного попиту на електричну енергію;

– необхідність упорядкування нормативно–правового забезпечення питань щодо заборони відключень споживачів–боржників та обмеження і припинення енергопостачання; є невизначеність також щодо відповідальності при цьому за можливі наслідки відключення споживачів–неплатників.

Крім перерахованого слід відзначити також, що нагальною проблемою, яка заважає нормальному функціонуванню та розвитку не тільки електроенергетики, а й паливно–енергетичного комплексу в цілому, є невирішеність боргових питань. Великі обсяги боргових зобов'язань та складність застосування механізмів щодо їх погашення потребують спеціального законодавчого врегулювання цих питань.

г) В поточному часі нормативно–правова база здійснення експортно–імпортних операцій з електроенергією майже не розвивалася, зважаючи на обмеженість обсягів таких операцій в силу відсутності технічних умов для їх здійснення.

Здійснення експортно–імпортних операцій з електроенергією регулюється на загальних підставах законами України: “Про зовнішньоекономічну діяльність”, “Про Митний тариф України”, “Митний кодекс України”, “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”, “Про міжнародний комерційний арбітраж”, “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну”, “Про правонаступництво України”, “Про дію міжнародних договорів на території України”, відповідними двосторонніми міжнародними угодами України, Декретом Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” та Законом “Про електроенергетику” у частині купівлі–продажу електроенергії на ОРЕ.

До основних недоліків регулювання правовідносин у сфері експорту–імпорту електроенергії можна віднести:

- неврегульованість питань щодо ліцензування діяльності експортерів та імпортерів електроенергії;
- невирішеність питань надання можливості учасникам ОПЕ рівного доступу на конкурсних засадах до експорту електроенергії в умов існування технічних обмежень щодо обсягів електроенергії, яка експортується;
- відсутність методики встановлення тарифів на експорт–імпорт електричної енергії;
- відсутність системи тарифоутворення на послуги з передачі електроенергії міждержавними мережами та диспетчерського управління;
- недостатня врегульованість питань в напрямку створення умов щодо відкриття українського ринку електричної енергії України для інших країн, в тому числі створення системи технологічних норм та правил користування електричними мережами.

Ядерна енергетика. Аналіз нормативно–правової бази, яка регулює правовідносини у сфері використання ядерної енергії, дозволив зробити такі висновки:

Законодавче поле у сфері використання ядерної енергії є доволі складним, в першу чергу, виходячи з вимог забезпечення ядерної та радіаційної безпеки.

Нормативно–правову базу у сфері використання ядерної енергії складають:

- Конституція України;
- Закон України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”;
- Закон України “Про поводження з радіоактивними відходами”;
- Закон України “Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання”;
- Закон України “Про видобування і переробку уранових руд”;

– Закон України “Про загальні засади подальшої експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему”;

– Закон України "Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії”;

– Закон України "Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання”;

– Закон України "Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення”.

Суттєву частину національної нормативно–правової бази у цій сфері складають ратифіковані Верховною Радою України міжнародні конвенції і договори. До зазначених міжнародних правових інструментів відносяться [10]:

– Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань;

– Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду;

– Конвенція про ядерну безпеку;

– Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу;

– Договір про нерозповсюдження ядерної зброї;

– Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами;

– Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї.

– угоди про співробітництво між Україною та Сполученими Штатами Америки стосовно мирного використання ядерної енергії.

До питань, що потребують законодавчого забезпечення з огляду на стратегічні завдання ядерної галузі, відносяться такі:

– забезпечення необхідного рівня ядерної та радіаційної безпеки;

- гарантоване безпечне завершення життєвого циклу енергоблоків АЕС за рахунок створення фонду зняття з експлуатації ядерних установок та поводження з радіоактивними відходами;
- створення ефективної системи інформування населення у випадку радіаційної аварії;
- забезпечення достатньої захищеності ядерних об'єктів від загроз, пов'язаних з ядерним тероризмом, та виконання заходів, спрямованих на зміцнення міжнародного режиму ядерного нерозповсюдження;
- відсутність національної "проектної загрози" необхідної для створення національної системи фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок яка б відповідала сучасним вимогам;
- вдосконалення процедур нагляду та контролю за міжнародними перевезеннями ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання та радіоактивних відходів, а також визначення загальних підходів щодо взаємодії з компетентними органами країн, територією яких здійснюються такі перевезення;
- вдосконалення радіаційного захисту персоналу та населення;
- вдосконалення механізмів інформування населення про систему та заходи запобігання надзвичайним ситуаціям, а також своєчасного оповіщення персоналу, який може бути залучений до ліквідації радіаційних аварій та їх наслідків;
- забезпечення належної соціальної підтримки розвитку ядерної енергетики;
- кодифікація законодавства України у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки.

Нафтогазова промисловість. На сьогоднішній день нормативно-правова база функціонування нафтогазового комплексу переважно сформована. Основним Законом, який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком,

транспортуванням, зберіганням та використанням нафти і газу, є Закон України "Про нафту та газ".

Реформування нафтогазового комплексу здійснюється на основі нормативно-правових актів, зокрема Указу Президента України "Про реформування нафтогазового комплексу України", який прийнято з метою сприяння структурній перебудові нафтової, газової та нафтопереробної галузей економіки України, підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування та розвитку нафтогазового комплексу, повнішого задоволення потреб промислових і побутових споживачів у сировині та паливно-енергетичних ресурсах; Закону України "Про комплексну програму утвердження України як транзитної держави"; Закону України "Про трубопровідний транспорт"; Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації"; постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави"; постанови Кабінету Міністрів України "Про Основні напрями реформування нафтогазового комплексу України", прийняту з метою підвищення ефективності функціонування нафтогазового комплексу, вдосконалення управління галуззю в умовах ринкових перетворень [11].

Реалізація стратегії розвитку нафтогазової промисловості вимагає державної підтримки через удосконалення законодавчої бази, зокрема:

- з метою збільшення надходження нафти в Україну вирішити з Російською стороною питання щодо переходу до єдиних правил стягнення непрямих податків (ПДВ) при експорті природного газу та нафти, включаючи газовий конденсат, за принципом "країни призначення";

- внесення змін і доповнень в податкове законодавство про відстрочку справляння ПДВ на імпортоване устаткування, на весь період будівництва і окупності об'єктів, які вводяться в експлуатацію, а також звільнення від оподаткування прибутку, що використовується на реконструкцію і модернізацію заводів;

- внесення змін і доповнень в митне законодавство про відміну сплати ввізного мита на устаткування і матеріали, які не виробляються в Україні і необхідні для реконструкції заводів;
- розробка і налагодження системи державного обліку газу та нафтопродуктів що дозволяє мати достовірну базу для вироблення стратегії розвитку галузі і нафтового ринку;
- надійне забезпечення галузей національної економіки та населення природним газом;
- створення законодавчим шляхом умов, що підвищують зацікавленість нафтових компаній у постачанні нафти в Україну;
- удосконалення цінового податкового законодавства в напрямку підтримки вітчизняного виробника нафтопродуктів;
- створення сприятливих умов для рентабельної роботи нафтопереробних підприємств, в тому числі за рахунок впровадження сучасної ресурсозберігаючої техніки і технології, з метою запобігання дисбалансу між попитом і споживанням на нафтовому ринку здійснювати на державному рівні регулювання цінової політики шляхом координації дії уряду і виробників нафтопродуктів.

До недоліків нормативно-правового забезпечення галузі можна віднести:

- відсутність системного підходу в регулюванні нафтогазового комплексу;
- відсутність правового забезпечення функціонування ринку природного газу;
- неврегульованість питань управління нафтогазовим комплексом;
- суперечливість правозастосування в питаннях відрахування плати за транзит природного газу та нафти;
- неврегульованість фінансування розвідки (дорозвідки) та облаштування нафтових і газових родовищ як пріоритетного напрямку розвитку галузі;

– незабезпечення, при регулюванні цін на природний газ, окупності витрат підприємств галузі.

З огляду на стан правового регулювання нафтогазової галузі існує об'єктивна необхідність його покращення, шляхом внесення змін до чинного законодавства та прийняття нових нормативно-правових актів. Напрямки та шляхи такого покращення обумовлені цілим рядом чинників. Одними з найважливіших таких чинників є міжнародні зобов'язання України, передбачені у відповідних міжнародних угодах.

Основними угодами, які безпосередньо встановлюють зобов'язання України щодо покращення або запровадження відповідного правового регулювання в енергетиці в цілому та в нафтогазовій галузі, зокрема, є:

– “Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами” (далі УПС), ратифікована Закон України від 10 листопада 1994 року;

– “Договір до Енергетичної Хартії” (далі – ДЕХ), ратифікована Законом України від 6 лютого 1998 року.

Так, у статті 51 УПС зазначено, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства. Відповідно до цієї ж статті Україна взяла на себе зобов'язання стосовно заходів спрямованих на забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведені у відповідність до законодавства Співтовариства.

Необхідність наближення законодавства, що регулює відносини в нафтогазовій галузі, як частини енергетичного законодавства, Розпорядженням КМУ від 28 січня 2002 року № 34–р.

Іншим важливим міжнародним актом, який передбачає зміни в українському нафтогазовому законодавстві, є ДЕХ. Договір визначає загальні зобов'язання договірних сторін, серед яких і Україна, щодо вжиття відповідних заходів, зокрема, у вигляді прийняття відповідних законів, спрямованих на сприяння довгостроковому співробітництву в галузі енергетики. До основних

сфер, в яких повинні вживатися зазначені заходи договір відносить торгівлю та захист інвестицій в енергетиці.

Зокрема, частина 2 статті 6 передбачає, що кожна договірна сторона забезпечує в межах своєї юрисдикції прийняття та виконання таких законів, які необхідні й доцільні для вирішення проблем односторонньої та спільної антиконкурентної поведінки у господарській діяльності в енергетичному секторі [12].

Серед інших сфер, що стосуються торгівлі, ДЕХ виділяє питання конкуренції, транзиту енергоносіїв, передачі технологій та доступу до капіталу.

Серед інших чинників, які мають або матимуть вплив на розвиток нафтогазового законодавства слід відзначити ті процеси, що відбуваються в міжнародному праві та світовій економіці.

Безпосередній вплив на нафтогазове законодавство, в межах правового регулювання економіки держави в цілому, матиме вступ України до міжнародних організацій, зокрема, СОТ (Світова організація торгівлі).

Крім того, значний вплив буде мати, пов'язана з процесом глобалізації економічних відносин, уніфікація міжнародно-правового регулювання таких відносин.

Певний вплив на національне нафтогазове законодавство може мати також розвиток міжнародного права, спрямований на захист навколишнього природного середовища. Яскравим прикладом цього є Кіотський протокол про обмеження шкідливих викидів в атмосферу та інші подібні угоди.

Вугільна промисловість. Аналіз нормативно–правової бази, що регулює відносини у сфері розвитку і функціонування вугільної промисловості, дозволив зробити такі висновки.

Законодавче поле у зазначеній сфері є складним і специфічним через суперечливість між надзвичайно великою роллю власного вугілля у забезпеченні енергетичної безпеки держави та неможливістю функціонування на загальних економічних засадах ринкових відносин більшості

вуглевидобувних підприємств через їх збитковість, пов'язану з виробничими аспектами діяльності.

Нормативно-правову базу у сфері функціонування вугільної галузі складають:

- Гірничий Закон України;
- Закон України “Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області”;
- Закон України про Державний бюджет України на відповідний рік;
- Указ Президента України “Про заходи по залученню коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави”.

Значну частину нормативно-правової бази у зазначеній сфері складають укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України щодо подолання кризових явищ у вугільній галузі та її реформування, врегулювання погашення заборгованості вугільних підприємств перед бюджетами, цільовими фондами і працівниками, ліквідації наслідків аварій на окремих вугільних шахтах, вирішення питань соціального забезпечення шахтарів тощо.

Аналіз чинного вугільного законодавства вказує на те, що воно має чітко виражений антикризовий характер і спрямоване більшою мірою на подолання негативних економічних наслідків, ніж створення належних ринкових умов для усунення чинників, що спричиняють ці наслідки. Як правило, цим нормативно-правовим актам бракує системності, вони не є документами довгострокової дії.

До проблем, що потребують нормативно-правового забезпечення відносяться такі:

- забезпечення пріоритетності вимог енергетичної безпеки держави в системі критеріїв прийняття рішень стосовно перспектив розвитку галузі та окремих вуглевидобувних підприємств;
- розробка засад державного регулювання розвитку і функціонування збиткових вуглевидобувних підприємств в ринкових умовах господарювання.

3.2 Перспективна система спеціального законодавчого забезпечення розвитку паливно-енергетичного комплексу

Перспективна система спеціального законодавчого забезпечення ПЕК базується на результатах аналізу існуючої нормативно – правової бази, цілей, задач, пріоритетів та напрямків розвитку ПЕК, визначених Енергетичною стратегією України, а також вимогами щодо адаптації українського законодавства в сфері ПЕК до стандартів ЄС.

Подальший розвиток законодавства щодо регулювання відносин у сфері ПЕК умовно поділяється на два етапи [12]:

- на першому етапі до 2030 року основними цілями розвитку спеціального законодавства у сфері ПЕК є створення необхідних умов для виконання пріоритетних напрямків Енергетичної стратегії України на період до 2030 року, законодавче врегулювання діяльності ПЕК за окремими галузями на основі впорядкування існуючого нормативно-правового забезпечення та врегулювання нерегульованих у поточному часі питань, всебічного врахування стандартів енергетичного законодавства ЄС шляхом внесення змін до існуючих законів та врахування при розробці нових законодавчих актів;

- на другому етапі – після 2030 року основними цілями розвитку законодавства у сфері ПЕК є розробка та впровадження Енергетичного кодексу України на основі результатів першого етапу.

Запропонована перспективна система законодавчого забезпечення ПЕК, включає три групи законів в залежності від ступеню їх впливу на підприємства:

- до першої групи віднесено закон, який встановлює основні засади взаємовідносин в ПЕК, що створюють умови для реалізації положень Енергетичної стратегії України на період до 2030 року;

- до другої групи віднесені закони, що регулюють засади функціонування та взаємовідносини всіх підприємств, які віднесені до сфери ПЕК, а також енергозбереження;

– до третьої групи віднесені закони, які регулюють відносини в кожній галузі ПЕК, а саме, в електроенергетиці, ядерній енергетиці, нафтогазовій та вугільній промисловості.

Створення системи спеціального законодавчого забезпечення розвитку ПЕК передбачається через внесення змін щодо специфіки діяльності підприємств ПЕК до існуючого законодавства з питань оподаткування, регулювання правовідносин з корпоративного управління, процесів банкрутства та виконавчого провадження, соціального захисту та охорони праці, екології та охорони навколишнього середовища, митного законодавства та впровадження нових законів, які б створювали комплексне забезпечення процесів регулювання, приватизації, інвестиційної діяльності, засад реформування майнових відносин, вирішення проблем заборгованості за енергоносії та ін.

Удосконалення законодавчого регулювання кожної галузі ПЕК передбачається здійснити також шляхом внесення змін до існуючих спеціальних законів та розробки нових законів з метою врегулювання цілого ряду неврегульованих відносин.

Склад законів кожної групи та зміст основних положень, які повинні знайти відображення на першому етапі удосконалення законодавства ПЕК, наведені нижче [13].

Перша група законів. До першої групи віднесений законопроект про основні засади енергетичної політики України, яким мають бути закріплені основні положення Енергетичної стратегії України до 2030 року, енергетичної безпеки України, а також пріоритети, напрямки і механізми здійснення зовнішньої та внутрішньої політики України щодо розвитку ПЕК, що впливають на зміст законодавчих актів інших груп.

Друга група законів. До цієї групи віднесені закони, які є загальними і регулюють засади функціонування та взаємовідносини всіх підприємств, установ та організацій, що входять до сфери ПЕК.

3.3 Зміни та доповнення до діючого законодавства

Основні зміни, що пропонуються до діючих законодавчих актів:

Зміни до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника, або визнання його банкрутом” повинні визначати особливості взаємовідносин держави та кредиторів при провадженні процедури банкрутства для підприємств ПЕК, в тому числі тих, що не підлягають приватизації, на всіх етапах реалізації цієї процедури з урахуванням необхідності збереження впливу держави та припинення чинності Закону до вуглевидобувних та інших підприємств ПЕК, що мають стратегічне значення для економіки України на період виходу підприємства з економічної кризи.

Зміни до Закону України “Про виконавче впровадження” необхідні для впорядкування взаємовідносин щодо підприємств ПЕК, які не підлягають приватизації, мають в статутному фонді значну державну частку, в тому числі з питань способів відчуження майна та його оцінки [14].

Внесення змін до Митного кодексу України передбачається у частині порядку митного оформлення експорту–імпорту та транзиту електроенергії, митного врегулювання міждержавних обмінів електроенергією, а також запровадження у митному законодавстві України поняття “технологічного переміщення електричної енергії”, інших термінів, які застосовуються і використовуються при здійсненні діяльності щодо експорту, імпорту та транзиту електричної енергії, визначення порядку митного оформлення операцій з електроенергією.

Зміни до Закону України “Про систему оподаткування в Україні” мають констатувати виключність товару “електрична енергія” як особливого виду товару, специфікою якого є одночасність виробництва та споживання, і, як наслідок, особливості обліку та оподаткування таких операцій, в тому числі пов'язаних з необхідністю створення резервів палива на осіннє – зимовий період. Крім того, є необхідними перегляд діючої системи оподаткування вуглевидобувних підприємств з урахуванням їх економічного стану, введення

єдиного податку на вугілля за аналогією із сільськогосподарськими підприємствами.

Внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” передбачається в частині звільнення від сплати підприємствами ПЕК державного мита, або введення граничного обмеження ставки при здійсненні експортно – імпорتنих операцій операцій з енергоносіями, що зумовлено потребою розширення експорту енергоносіїв та неконкурентноспроможністю цін українських постачальників енергоносіїв на міжнародних ринках.

Зміни в Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” повинні передбачати подовження дії пільг з відрахування податку на прибуток, що діяли до 01.01.2002 року для підприємств ПЕК – платників податку, які отримують кошти у вигляді цільових надбавок у складі ціни продажу електричної енергії та послуг, а також визначення особливостей обчислення амортизаційних відрахувань для об'єктів ПЕК. Перегляду підлягає склад валових витрат підприємств щодо модернізації об'єктів основного виробництва, охорони, об'єктів страхування, заходів щодо підвищення безпеки роботи АЕС та ін. Є необхідними також зміни щодо оподаткування вуглевидобувних підприємств в частині виключення з валового доходу сум державної підтримки, а також встановлення пільг для стимулювання технічного і технологічного переозброєння вуглевидобувних підприємств шляхом зменшення бази чи об'єкта оподаткування, застосування зниження податкових ставок, введення відстрочки в сплаті податків в процесі технічного переозброєння, реконструкції чи нового будівництва вуглевидобувних підприємств [13].

Внесення змін до Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” передбачається у частині врахування специфіки товару “електрична енергія” при здійсненні операцій з її експорту, імпорту, а також транзиті.

Необхідні зміни до Закону України “Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва” стосуються віднесення до валових витрат придбаних потенційними інвесторами об'єктів незавершеного будівництва в

ПЕК, в тому числі за проектами, визначеними Енергетичною стратегією до 2030 року як стратегічні для держави, щодо яких здійснюється довгострокове будівництво.

Зміни до законодавства про користування природними ресурсами стосуються визначення порядку користування земельними ділянками, зокрема, в охоронній зоні ліній електропередачі (далі – ЛЕП), водними ресурсами ГЕС та ГАЕС, надрами, тощо.

Зміни до Кримінального кодексу мають бути внесеними в частині визначення кримінальної відповідальності за розкрадання електроенергії та складу злочину при його скоєнні.

Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення стосуються вдосконалення правового інституту відповідальності у сфері використання паливно–енергетичних ресурсів. Зміни до Закону України “Про страхування” передбачають доповнення Закону новим розділом “Особливості страхування в електроенергетичній галузі, нафтогазовій та вугільній”, в якому відображуються ризики та механізми їх страхування, специфіка здійснення обов'язкового страхування відповідних об'єктів ПЕК, в тому числі внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій в державі.

Зміни до Закону України “Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації” передбачають включення до переліку високопродуктивних вугільних шахт з підготовленими для відпрацювання запасами для забезпечення державного резерву палива з метою посилення енергетичної безпеки.

Зміни до Закону України “Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області” стосуються зняття обмеження щодо реінвестиції прибутку.

Зміни до Указу Президента України “Про заходи по залученню коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави”

стосовно збільшення частки коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств з 25% до 100%.

Зміни до Закону України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами” передбачаються у частині забезпечення нагляду за здійсненням списання податкового боргу, пені і штрафних санкцій, нарахованих на податковий борг.

До складу нових законопроектів, які потребують опрацювання на першому етапі вдосконалення системи законодавчого забезпечення в ПЕК, відносяться:

Проект закону України про основи державного регулювання природних монополій та суміжних ринків має на меті:

- розмежувати функції та повноваження між органами державного управління та органами державного регулювання в енергетиці;
- визначити правовий статус НКРЕ, механізм фінансування, межі функцій та повноважень, встановлення правил і процедури, які регламентують діяльність органу, відповідальність за прийняття неправомірних рішень, процедури взаємодії з договірним об’єднанням членів ОРЕ;
- створити механізми регулювання ринків електричної енергії, теплової енергії, а також ринків палива;
- визначити основні механізми державного регулювання:
- через вдосконалення ліцензування діяльності суб’єктів природних монополій в електроенергетичній галузі, створення системи ліцензування діяльності з виробництва та постачання теплової енергії, ліцензування та квотування діяльності з експорту–імпорту електричної енергії, розробку механізмів призупинення та анулювання ліцензій;
- ціноутворення та тарифоутворення на електричну, теплову енергію та газ і послуги з їх транспортування та постачання, а також при здійсненні експорту, імпорту та транзиту електричної енергії та газу;
- розробку стандартів захисту прав споживачів через механізм гарантування послуг з електропостачання належної якості та за збалансованою

ціною.

Метою проекту закону України про погашення заборгованості за енергоносії є сприяння поліпшенню фінансового становища підприємств паливно-енергетичного комплексу, запобігання їх банкрутству та підвищення рівня інвестиційної привабливості [15].

Зазначений законопроект вирішує наступні групи питань:

- створює організаційні засади погашення заборгованості для підприємств паливно-енергетичного комплексу, включаючи визначення процедури погашення заборгованості та її співвідношення з процедурами банкрутства, виконавчого провадження та приватизації, особливості визначення сум заборгованості, а також координації та контролю впровадження відповідних механізмів погашення заборгованості;

- визначає механізми погашення заборгованості, до яких віднесені списання, взаєморозрахунки, реструктуризація, часткова оплата та рефінансування, а також особливостей їх впровадження і оподаткування для різних видів заборгованості та учасників розрахунків, особливості їх впровадження та оподаткування;

- визначає механізм рефінансування заборгованості, особливості застосування та оподаткування;

- пропонує внесення змін до законодавства, необхідних для реалізації Закону.

Проект закону України про інвестиційну діяльність в ПЕК має стимулювати інвестиційні процеси в ПЕК у відповідності до пріоритетів, які повинні визначатися законом “Про основні засади енергетичної політики ” та містити:

- визначення джерел фінансування та джерел окупності інвестиційних проектів в ПЕК;

- механізми інвестування, які є найбільш придатними з урахуванням специфіки ПЕК, а також передбачити системи пільг, в тому числі податкових, впровадження яких стимулювало б розвиток визначених Енергетичною

стратегією України до 2030 року напрямків розвитку ПЕК, пріоритетних для держави, оновлення і розвиток генеруючих потужностей, інфраструктури передачі електричної енергії та газу, зокрема,

- механізми державного фінансування, в тому числі через спеціальний фонд державного бюджету, на зворотній основі – для підприємств з колективною формою власності або через збільшення державної частки в статутному фонді підприємства;

- механізми встановлення інвестиційної складової до тарифів на електричну енергію та послуги з її передачі та постачання для забезпечення окупності проектів через відповідну норму рентабельності;

- організаційні аспекти здійснення інвестиційної діяльності в ПЕК, зокрема, визначення органу, що надає дозвіл на спорудження нових об'єктів генерації, порядок надання зобов'язань держави, насамперед, щодо формування тарифів, що мають містити інвестиційну складову для повернення вкладених інвестицій, заходи щодо забезпечення прозорості, гласності та неупередженості отримання зобов'язань з боку органів державної влади;

- основні підходи до формування порядку надання дозволів при добудові та ініціюванні спорудження нових енергогенеруючих потужностей;

- створення системи державного безвідсоткового кредитування за рахунок коштів, отриманих від приватизації підприємств ПЕК;

- створення централізованого державного інвестиційного фонду розвитку ПЕК та фонду впровадження енергозберігаючих технологій через цільовий фонд Державного бюджету та механізмів його поповнення та використання.

Проект закону України про основні засади управління та використання майна підприємств ПЕК встановлює та впорядковує організаційно – правовий статус підприємств ПЕК, визначає та кодифікує групи майна, яке може знаходитися на балансах підприємств ПЕК.

До основних завдань даного Закону повинні бути віднесені:

- визначення статусу майна державних підприємств ПЕК, що не підлягають приватизації і не можуть бути корпоратизовані, та державних підприємств ПЕК, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоратизовані;
- врегулювання питань правового статусу об'єктів, в тому числі і соціально – культурного призначення, що знаходяться на балансах підприємств ПЕК;
- відповідальність органів місцевого самоврядування щодо прийняття об'єктів соціально культурного призначення, що знаходяться на балансах підприємств ПЕК і мають бути переданими органам місцевого самоврядування;
- визначення механізмів вирішення проблемних питань щодо майна, яке увійшло до статутних фондів підприємств ПЕК незаконно;
- розробка процедур стосовно примусової та іншої реалізації майна державних підприємств та/або підприємств, частка в статутних фондах яких становить більш ніж 25 %, та одночасного внесення відповідних змін до Закону України “Про виконавче провадження” для недопущення прихованої приватизації цих об'єктів ПЕК;
- розмежування та визначення понять державної та комунальної власності, що дозволить визначити права та обов'язки державних та місцевих органів при передачі об'єктів ПЕК до комунальної власності, вимоги до утримання об'єктів ПЕК, права щодо ініціювання процесів приватизації;
- визначення компетенції і повноважень щодо управління майном підприємств ПЕК відповідними державними органами та посадовими особами підприємств ПЕК, а також інші неврегульовані аспекти з питань власності в ПЕК;
- визначення порядку та можливих способів користування майном підприємств ПЕК;
- відображення особливостей способів використання майна державних підприємств та акціонерних товариств у сфері ПЕК, в статутних фондах яких є частка майна держави, через механізми оренди, лізингу, концесії,

тощо, особливо в частині визначення вимог до суб'єктів господарювання, які використовують майно, принципів оплати, строків користування, а також процедури передачі майна в користування;

- визначення порядку управлінням державними пакетами акцій акціонерних товариств у сфері ПЕК.

Законом України (проект) про особливості приватизації в ПЕК повинні визначатися [15]:

- основні засади приватизації майна підприємств електроенергетики, нафтогазової та вугільної промисловості з урахуванням, з одного боку, стратегічного значення цих об'єктів для забезпечення енергетичної безпеки і їх впливу на суспільно – економічне життя держави, а з іншого боку – нагальної потреби в інвестиціях для модернізації виробництва та розвитку підприємств. В законі повинні знайти відображення:

- способи приватизації та обмеження щодо окремих об'єктів, таких як ТЕЦ, об'єкти гідроенергетики, інфраструктура транспортування газу, електричної та теплової енергії енергії;

- кваліфікаційні вимоги щодо потенційних покупців об'єктів ПЕК у процесі приватизації;

- загальні вимоги до потенційних покупців щодо програм розвитку підприємств ПЕК після приватизації;

- альтернативні до приватизації способи відчуження (використання, зменшення) державного майна підприємств ПЕК, в тому числі проведення додаткових емісій акцій акціонерних товариств, передача державного майна в концесію, лізинг, та умови їх застосування по галузях ПЕК;

- визначення особливого порядку розподілу грошових коштів, одержаних в процесі приватизації підприємств ПЕК, з урахуванням можливості їх використання для розвитку ПЕК.

Третя група законів. До цієї групи віднесені закони, які регулюють діяльність кожної окремої галузі ПЕК.

Електроенергетика. Внесення змін та доповнень потребує Закон

України “Про електроенергетику” з метою врегулювання наступних питань:

- визначення принципів та функцій централізованого диспетчерського управління об’єднаною енергосистемою України;
- визначення функцій державного управління в ПЕК;
- порядок користування землею в охоронній зоні ЛЕП, водними ресурсами;
- встановлення основних засад будівництва нових енергогенеруючих об’єктів та об’єктів інфраструктури передачі електроенергії;
- впорядкування взаємовідносин з екологічно-небезпечними підприємствами, а також тими, відключення яких може призвести до незворотних наслідків екологічного та техногенного характеру, а також до завдання шкоди здоров’ю людей;
- уточнення понять: “енергопостачальники”, “споживачі енергії”, “територія здійснення підприємницької діяльності”, “надзвичайна ситуація в електроенергетиці” тощо;
- більш чітке визначення природи та порядку оплати штрафних санкцій за перевищення договірної величини потужності;
- прав, обов’язків, підпорядкування та фінансування, що гарантує незалежність, та функцій Державного енергонагляду, а також їх чіткого розмежування з правами енергопостачальних компаній;
- принципів доступу до магістральних та міждержавних мереж, в тому числі при здійсненні експорту, імпорту та транзиті електричної енергії;
- створення засад для переходу на паралельну роботу з енергосистемою Західної Європи з урахуванням вимог Європейської Енергетичної Хартії щодо проведення транзитних операцій та встановлення тарифів на ці послуги, механізмів вирішення спірних питань та розв’язання спорів у стосунках з міжнародними партнерами;
- основні напрямки розвитку відновлювальних джерел електроенергії та стимулів їх будівництва;

– коригування основних засад функціонування ОРЕ з урахуванням прийнятої концепції розвитку ОРЕ.

Даний Закон також потребує вилучення частини, що визначає загальні принципи встановлення тарифів на енергію за умов прийняття закону про основи державного регулювання природних монополій та суміжних ринків та про вдосконалення функціонування оптового ринку електричної енергії”

Новими законодавчими актами в електроенергетичній галузі, які потрібно розробити на першому етапі розвитку законодавчого забезпечення ПЕК, є наступні.

1. Проект закону України про вдосконалення функціонування оптового ринку електроенергії повинен передбачати врегулювання з питань:

– організаційних засад функціонування оптового ринку електричної енергії, насамперед системи договірно-правових та економічних відносин між учасниками в процесі функціонування оптового ринку електроенергії, в тому числі визначення організаційно – правової форми та правового статусу договірного об'єднання учасників та оптового енергопостачальника електроенергії;

– організаційно – правових засад подальшого розвитку оптового ринку електричної енергії, в тому числі визначення сегментів ринку та умов впровадження кожного з них;

– вимог до учасників оптового ринку, ступеню і механізму впливу держави на діяльність оптового ринку електроенергії;

– принципів та обмеження комерційної диспетчеризації;

– визначення компетенції органів, які уповноважені здійснювати державне управління та регулювання на ОРЕ;

– визначення відповідальності органів виконавчої влади за втручання в оперативне регулювання режимів енергоспоживання;

– принципів ціноутворення в оптовому ринку електричної енергії;

– створення засад для проведення експортно–імпортних операцій з електроенергією;

- створення механізмів страхування цінових та платіжних ризиків в оптовому ринку електричної енергії;
- врегулювання питань щодо переходу прав власності на електричну енергію в процесі купівлі–продажу електричної енергії;
- врегулювання взаємовідносин з виробниками електричної енергії, виробленої з використанням відновлювальних джерел електроенергії, зважаючи на особливості їх ціноутворення та необхідність створення рівних умов для стимулювання всіх суб'єктів оптового ринку.

2. Проект закону України про засади функціонування роздрібних ринків електричної та теплової енергії повинен включати врегулювання наступних питань:

- систему договірних відносин між постачальниками електричної та теплової енергії, або суб'єктами малої генерації, та споживачами електричної та теплової енергії;
- принципи ціноутворення з урахуванням особливостей регіонів постачання;
- здійснення контролю за якістю послуг, які надаються споживачам електричної та теплової енергії, межі впливу органів державного регулювання та управління;
- відповідальність енергопостачальників та споживачів;
- механізми відшкодування витрат енергопостачальним компаній на постачання енергоносіїв категоріям споживачів, для яких встановлено пільги та субсидії;
- управління власним попитом зі сторони споживача.

Ядерна енергетика. До питань, що потребують законодавчого забезпечення з огляду на стратегічні завдання ядерної галузі, відносяться наступні [16].

1. Забезпечення необхідного рівня ядерної та радіаційної безпеки, включаючи виконання вимог Конвенції про ядерну безпеку, Закону України

"Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку", правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, є умовою існування та розвитку цієї галузі.

Для практичної реалізації цієї стратегічної умови пропонується розробити законопроект щодо особливостей господарської діяльності у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки. Прийнятий закон має унеможливити накладення стягнення за виконавчими документами на фінансові, матеріальні та інші ресурси атомних електростанцій, передбачені для підтримання рівня ядерної та радіаційної безпеки.

2. Гарантоване безпечне завершення життєвого циклу енергоблоків АЕС за рахунок створення фонду зняття з експлуатації ядерних установок та поводження з радіоактивними відходами.

Статтею 33 Закону України "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" встановлено, що експлуатуюча організація (оператор) відраховує кошти у фонд зняття з експлуатації ядерної установки та включає у собівартість виробництва електроенергії затрати на зняття з експлуатації та консервацію ядерних установок. Проте, чинним законодавством України не визначено статус вищезазначеного фонду, а також не регламентовано порядок його формування та використання.

У зв'язку з вищевикладеним пропонується розробити і прийняти закон щодо визначення правових, економічних та організаційних засад формування системи накопичення та використання коштів для забезпечення зняття з експлуатації АЕС та передачею на захоронення радіоактивних відходів, що були створені внаслідок їх експлуатації. Закон має визначити джерела фінансування та механізми створення необхідних фінансових ресурсів для забезпечення виконання заходів, пов'язаних із припиненням експлуатації і зняттям з експлуатації ядерних установок АЕС, зняттям з експлуатації об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які утворились при експлуатації ядерних установок АЕС, а також з передачею на захоронення радіоактивних відходів АЕС.

3. Створення ефективної системи інформування населення у випадку

радіаційної аварії.

З метою створення ефективної системи інформування населення про заходи щодо охорони здоров'я та дії що, мають вживатися у випадку радіаційної аварії, а також приведення у відповідність національного законодавства до законодавства ЄС, пропонується розробити і прийняти закон про інформування населення про заходи щодо охорони здоров'я та дії, що мають вживатися у випадку радіаційної аварії.

4. Забезпечення достатньої захищеності ядерних об'єктів від загроз, пов'язаних з ядерним тероризмом, та виконання заходів, спрямованих на зміцнення міжнародного режиму ядерного нерозповсюдження.

Після подій 11 вересня 2001 р. та розгортання боротьби проти міжнародного тероризму потрібно інтенсифікувати законо- та нормотворчу діяльність, спрямовану на правове забезпечення діяльності відповідних державних органів України.

Зокрема, Україна підписала Додатковий протокол до Угоди між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. У теперішній час розглядається питання ратифікації зазначеного Додаткового протоколу. Для забезпечення Україною своїх міжнародних обов'язків у сфері боротьби з міжнародним тероризмом та забезпеченні режиму ядерного нерозповсюдження, пропонується підготувати та прийняти закон, який буде стосуватись ратифікації Додаткового протоколу до Угоди між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї.

5. Відсутність національної “проектної загрози”, необхідної для створення сучасної національної системи фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок.

У відповідності до сучасного підходу щодо забезпечення фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок основою для створення національної системи фізичного захисту є "проектна загроза", розробка й

прийняття якої рекомендується МАГАТЕ.

Пропонується розробити нормативно-правовий акт, який би визначав “проектну загрозу” на національному рівні.

До проблем, що потребують вдосконалення існуючої системи нормативно-правового забезпечення в сфері використання ядерної енергії, відносяться:

– вдосконалення процедур нагляду та контролю за міжнародними перевезеннями джерел іонізуючого випромінювання, ядерних матеріалів та радіоактивних відходів, визначення загальних підходів щодо взаємодії з компетентними органами країн, територією яких здійснюються такі перевезення. Для реалізації цієї проблеми пропонується розробити законопроект про внесення змін і доповнень до Закону України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”.

– вдосконалення радіаційного захисту персоналу та населення. З метою вдосконалення радіаційного захисту персоналу, який здійснює практичну діяльність в сфері використання ядерної енергії та населення, зменшення дозового навантаження, а також наближення національного законодавства до законодавства ЄС пропонується підготувати законопроект щодо внесення змін та доповнень до Закону України “Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань”;

– вдосконалення питань інформування населення про систему та заходи запобігання надзвичайним ситуаціям, а також своєчасного оповіщення персоналу, який може бути залучений до ліквідації радіаційних аварій та їх наслідків. З метою врегулювання зазначених питань пропонується розробити і прийняти закон про внесення змін до Закону України “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”;

– забезпечення належної соціальної підтримки розвитку ядерної енергетики. Соціальну підтримку ядерної енергетики пропонується забезпечити за рахунок впровадження ефективної системи страхування за можливу ядерну

шкоду, законодавчого визначення зон, пілґ та гарантій для населення, яке проживає в цих зонах можливого впливу ядерних об'єктів;

– кодифікація законодавства України у сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки. За сучасних умов, коли відносини в сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки постійно удосконалюються, кодифікація ядерного законодавства дасть можливість врегулювати ці відносини на засадах, здатних забезпечити належне функціонування в сфері використання ядерної енергії та радіаційної безпеки. Тому пропонується розробити і прийняти кодекс з використання ядерної енергії та радіаційної безпеки.

Нафтогазова промисловість. Розвиток та вдосконалення нафтогазового законодавства України повинні відбуватися у двох основних напрямках. Насамперед необхідно внести відповідні зміни та доповнення до діючого законодавства, що регулює відносини в нафтогазовому комплексі, в частині, що стосується виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, передбачених відповідними міжнародними угодами. Зокрема, це стосується таких нормативно-правових актів, як [16]:

– Закон України “Про нафту і газ” від 12 липня 2001 року.

Метою прийняття змін до цього Закону є вдосконалення правового регулювання процедури проведення конкурсу на отримання дозволу на користування нафтогазоносними надрами. Запропоновані зміни повинні бути спрямовані на покращення процедури проведення конкурсу для надання того чи іншого виду дозволу на користування нафтогазоносними надрами;

– Закон України “Про природні монополії” від 20 квітня 2000 року.

Метою прийняття змін до цього Закону є удосконалення повноважень НКРЕ України щодо регулювання суб'єктів, що здійснюють свою діяльність на природних монополіях та відповідних суміжних ринках;

– Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 1 червня 2000 року.

Метою прийняття змін до цього Закону є запровадження єдиних правил ліцензування в нафтогазовій сфері, які забезпечували б рівні умови для отримання дозволів на пошук, розвідування та видобуток вуглеводнів суб'єктам господарювання, які мають в своєму розпорядженні необхідні ресурси.

- Кодекс України “Про надра” від 27 липня 1994 року.

Метою прийняття змін до цього кодексу є запровадження норм, які б регулювали питання надання єдиного спеціального дозволу на геологічне вивчення і наступну розробку виявлених в результаті цього вивчення родовищ корисних копалин на даній ділянці надр. Надання такого дозволу буде сприяти залученню інвестицій в розробку родовищ

Враховуючи міжнародні тенденції розвитку правового регулювання нафтогазового сектора, у національне законодавство необхідно впроваджувати відповідні норми та стандарти спрямовані на захист довкілля.

Вугільна промисловість. Необхідним є внесення змін до Гірничого закону України з метою відображення теперішніх особливостей гірничо-геологічних умов запасів, що відпрацьовуються, та сучасного техніко-економічного стану вугільних шахт.

Доцільною є розробка нового закону України про державну допомогу вугільній промисловості.

Необхідною є також розробка нормативної бази з питань:

- перспективності вуглевидобувних підприємств в ринкових умовах господарювання;
- техніко-економічного обґрунтування доцільності подальшої роботи збиткових вугільних шахт (розрізів) в ринкових умовах господарювання, виходячи з вимог енергетичної безпеки та пріоритету інтересів національної економіки;
- порядку визначення обсягів та розподілу коштів державної підтримки перспективним вуглевидобувним підприємствам з використанням стимулюючих важелів щодо підвищення ефективності їх функціонування;

- порядку ціноутворення на вугільну продукцію з урахуванням цін на умовне паливо, що склалися на внутрішньому ринку України, технологічності та взаємозамінності різних видів палива;
- нового порядку встановлення та обліку виробничих потужностей з видобутку вугілля з метою відображення реальних можливостей вуглевидобувних підприємств;
- нової кондиції з розробки вугільних родовищ з урахуванням вимог ринкової економіки.

Контрольні питання до розділу 3

1. Які, на ваш погляд, положення нормативно-правового забезпечення розвитку енергетики України необхідно удосконалювати?
2. Які, на ваш погляд, положення нормативно-правового забезпечення функціонування енергетики України необхідно удосконалювати?
3. Проаналізуйте нормативно-правове забезпечення, що регулює відносини у сфері паливно-енергетичного комплексу.
4. Охарактеризуйте перспективну систему спеціального законодавчого забезпечення розвитку паливно-енергетичного комплексу.
5. Охарактеризуйте зміни та доповнення до діючого законодавства України у сфері енергетики.

Розділ 4

Енергетичне обстеження підприємств. Правова основа діяльності енергоаудиторів

4.1 Основи енергетичного обстеження підприємств

Світовий досвід свідчить про те, що здійснення економічно обґрунтованої енергозберігаючої політики підприємства у використанні паливно-енергетичних ресурсів є одним із найважливіших завдань підприємств у ринкових умовах. Це стало причиною поширення, в країнах з розвинутою ринковою економікою, практики проведення енергетичного аудиту підприємств для економічно обґрунтованого використання енергозберігаючих заходів та підвищення ефективності використання енергоресурсів. В ряді країн енергетичні аудити служать підставою для прийняття рішення банків про доцільність надання кредитів для підприємств.

Енергетичне обстеження – це одна із форм проведення державної політики у сфері енергозбереження, яка полягає в наданні допомоги підприємствам, організаціям та установам (далі – підприємствам) в підвищенні ефективності використання ними паливно-енергетичних ресурсів шляхом технічних обстежень та розробки рекомендацій по впровадженню організаційних, правових, технічних і технологічних заходів з енергозбереження, а також надання допомоги у розробці науково-обґрунтованих норм та нормативів питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів [17].

Енергетичне обстеження проводиться спеціалізованими організаціями на договірних засадах за згодою керівників підприємств або за дорученням НАЕР.

Енергетичне обстеження включає [17]:

– первинне обстеження підприємства, як споживача паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), його основних підрозділів та технологічних процесів з використанням енергії, що передбачає проведення розрахунків енергоспоживання для кожного виду енергії та видачу рекомендацій щодо використання тих чи інших видів тарифів, аналіз витрат коштів, долі енерговитрат в собівартості продукції;

- створення карти використання ПЕР, аналіз енергоспоживання в окремих технологічних процесах, підрозділах та обладнанні;
- оцінка ефективності використання ПЕР, аналіз їх фактичних витрат і порівняння з діючими нормами та нормативами, підготовка пропозицій щодо їх зменшення;
- формування переліку шляхів та засобів економії витрат ПЕР на підприємстві;
- розробка пріоритетних заходів щодо енергозбереження (з техніко-економічним обґрунтуванням);
- оформлення технічного звіту.

Енергетичне обстеження повинно проводитись згідно з загальною методологією енергетичного менеджменту з використанням спеціальних приладів та обладнання, що дозволяють виконувати необхідні виміри.

4.2 Правова основа діяльності енергоаудиторів

Здійснення енергетичного обстеження покладається на фахівців (далі – енергоаудитори), що мають відповідну кваліфікацію. Енергоаудитором може бути особа, яка має вищу технічну освіту за фаховим напрямом Міністерства "Енергетика, електротехніка та електромеханіка", а саме: інженер-електрик, інженер-електромеханік, інженер-теплотехнік, інженер-енергетик, а також інженер з автоматизації.

Правовою основою діяльності енергоаудиторів є Тимчасове положення про порядок проведення енергетичного обстеження підприємств і атестації спеціалізованих організацій на право його проведення, затверджене наказом Держкоменергозбереження.

4.3 Нормативно–правові підстави енергетичних обстежень

В Україні поняття про енергетичні обстеження на нормативно–методичному рівні вперше введено наказами Держкоменергозбереження [1, 2]. Згідно з цими документами енергетичні обстеження проводяться

спеціалізованими організаціями на договірних засадах. Спеціалізовані організації мають пройти атестацію у Держкоенергозбереження. Атестація здійснюється в обов'язковому порядку, якщо спеціалізовані організації здійснюють обстеження у бюджетній сфері [3, 4]. Документами [2] також визначено порядок подання, оформлення, видачі та продовження терміну дії документів на право проведення енергетичних обстежень, єдина форма свідоцтва на право їх проведення, а також нормативні та правові вимоги щодо його отримання.

Сьогодні в Україні розгорнута мережа спеціалізованих організацій з проведення енергетичних обстежень, яка включає понад 120 таких організацій. В цьому році ними розроблені та впроваджені енергозберігаючі заходи на 9083 об'єктах у бюджетній сфері, з залученням в регіонах коштів місцевих бюджетів та позабюджетних коштів, на суму понад 74 млн. грн. Вкладені в проекти кошти за попередніми оцінками окуплять себе протягом 1,5–2 років.

Порядок проведення енергетичних обстежень [4] встановлює послідовність та правила організації енергетичних обстежень бюджетних установ, організацій та казенних підприємств. Наголошується, що енергоаудити проводяться з метою визначення ефективності використання енергоносіїв та встановлення обґрунтованих обсягів їх споживання для визначення доцільності впровадження енергозберігаючих заходів. За допомогою проведення енергетичних обстежень та реалізації енергозберігаючих заходів заплановано скорочення енергоспоживання бюджетними установами на 25% [5].

Спеціалізовані організації протягом шести місяців, починаючи з дня проведення енергетичного обстеження, подають в Держкоенергозбереження звіти про проведення енергетичних обстежень. Звіти складаються у відповідності із встановленою формою та відображають роботу проведеної у відповідності із прийнятим порядком.

4.4 Загальні положення проведення енергетичних обстежень

Методика проведення енергоаудиту базується на певному стандартному алгоритмі, який, забезпечить як найбільш ефективну роботу аудитора, так і, можливість ефективного залучення інших аудиторів на визначених етапах роботи.

Загальні вимоги до стратегії енергетичного обстеження відображають:

- можливість її застосування для всіх типів виробництва і господарств.
- облік усіх видів енергії.
- можливість визначення етапів для продовження роботи або її припинення.
- можливість її використання як бази для співробітництва між різними аудиторами.

Для реалізації стратегії обстеження прийнято наступний **порядок проведення енергетичного обстеження:**

Збір документальної інформації.

Збір інформації поділяють на два етапи. На попередньому етапі, при роботі безпосередньо на підприємстві, визначаються основні характеристики обстежуваного підприємства: загальні відомості про нього, організаційна структура, перелік основних підрозділів, асортимент продукції, складаються графіки помісячних обсягів споживання енергоресурсів, враховуються ціни на енергоресурси, складається баланс енергоспоживання за структурними підрозділами, оцінюється фінансовий стан підприємств.

На другому етапі проводиться аналіз отриманих даних. Будується узагальнена карта енергоспоживання за окремими підрозділами та основними енергоємними технологічними процесами, попередньо оцінюється потенціал енергозбереження, визначається перелік необхідних даних, які необхідно отримати інструментальним обстеженням енерговикористовуючого обладнання.

Інструментальне обстеження.

Інструментальне обстеження проводиться для відтворення інформації, недостатньої для оцінки ефективності енерговикористання, або при виникненні сумнівів щодо достовірності наданої інформації. При інструментальному обстеженні застосовуються стаціонарні або переносні спеціалізовані прилади, при цьому слід максимально використовувати наявні на підприємстві системи обліку енергоресурсів.

4.5 Перелік основного обладнання, що є мінімально потрібним для ведення енергетичного обстеження

1. У теплотехнічному устаткуванні та в будівництві:

– газоаналізатор або інше обладнання, що дає можливість аналізувати повноту згоряння палива, а також шкідливі викиди до навколишнього середовища;

– набір термометрів (також рекомендується мати безконтактні термометри, та (або) тепловізор);

– манометри;

– витратомір рідин та газів (рекомендовано);

– секундомір.

2. В електротехнічному та електромеханічному устаткуванні:

– тестер (мультиметр) та (або) прилади для вимірювання струму, напруги, потужності, коефіцієнта потужності відповідного класу точності;

– аналізатор електричних сигналів (осцилограф або інші, у тому числі комп'ютеризовані, прилади);

– обладнання для отримання графіків навантажень технологічного устаткування;

– тахометр;

– витратомір рідин та газів (рекомендовано);

– секундомір.

4.6 Обробка та аналіз отриманої інформації

Вся інформація, отримана з попередньо отриманих інформаційних документів та інструментального обстеження, є вихідною для аналізу ефективності енерговикористання. Під час аналізу визначається:

- склад об'єктів для яких буде проводитись розробка енергозберігаючих заходів;
- визначаються для кожного об'єкта фактори, які впливають на споживання енергії;
- розраховується фактичне питома енергоспоживання енергоносіїв з врахуванням обсягів випуску продукції;
- фактичне значення питомого енергоспоживання порівнюється з нормативними (номінальними) значеннями, після чого робляться висновки про ефективність енергоспоживання;
- визначаються прямі втрати енергоносіїв за рахунок витоків, недозавантаження, втрат, простоїв, неправильної експлуатації, невідповідності необхідним технологічним параметрам;
- приймається рішення про проведення або не проведення подальшого аудиту та визначення рекомендацій з енергозбереження.

Розробка рекомендацій з енергозбереження.

При розробці рекомендацій необхідно:

- розрахувати потенційну річну економію енергоресурсів та визначити обсяги економії коштів;
- визначити технічні засоби реалізації пропонованих заходів з енергозбереження, визначити перелік обладнання необхідного для реалізації проектів, оцінити його вартість;
- визначаються фінансові затрати на реалізацію енергозберігаючих проектів та термін окупності проектів.

Після оцінки економічної ефективності всі рекомендації класифікуються за трьома критеріями:

- безвитратні та маловитратні, які здійснюються самостійно підприємствами в порядку поточної діяльності підприємств;
- середньовитратні, які здійснюються, як правило, за рахунок власних коштів підприємств;
- високовитратні, що вимагають додаткових інвестицій і здійснюються, як правило, з залученням інвестицій.

По закінченні аналізу формується кінцевий перелік енергозберігаючих заходів, який подається на розгляд керівництву підприємства для подальшої реалізації.

Оформлення звіту.

Звіт з проведення енергетичного обстеження повинен містити описову та аналітичну частину. В описовій частині надається вся інформація щодо енерговикористання обстежуваного підприємства, а також характеристика підприємства. В аналітичній частині наводяться фізичний та фінансово-економічний аналізи ефективності енерговикористання, описуються енергозберігаючі рекомендації і порядок їх виконання. Приводиться перелік обладнання, яке необхідне для реалізації енергозберігаючого проекту, приводиться розрахунок економії та терміну окупності проектів.

Необхідно врахувати, що кінцевий перелік енергозберігаючих проектів з оцінкою можливої економії виноситься на початок звіту та оформлюється у вигляді загального резюме по роботі.

При необхідності звіт може містити додатки, в яких можуть бути викладені детальні розрахунки, технічні характеристики обладнання та інші довідково-інформаційні матеріали.

4.7 Аналіз типових помилок при проведенні енергетичних обстежень

Систематичний аналіз поданих Держкоменергозбереження звітів з проведених енергоаудитів дозволяє висловити ряд побажань до проведення та оформлення результатів енергетичних обстежень:

Впровадження за будь-яку ціну нового обладнання не є метою реалізації енергозберігаючих проектів. Необхідно притримуватись правила: підприємство не повинно думати про інвестиції у високі технології перш ніж повністю не реалізовані всі можливості з підвищення енергоефективності існуючого обладнання.

Рекомендується при проведенні енергетичних обстежень більше звертати увагу на загальний стан підприємства, його фінансовій стабільність, можливості впровадження енергозберігаючих проектів.

Необхідно аналізувати споживання енергоносіїв за всіма видам. Враховувати вартість енергоносіїв та об'єми реалізації продукції, стан розрахунків за енергоносії. Необхідно також брати до уваги джерела постачання енергоресурсів та можливість їх зміни.

Вище перерахована інформація необхідна для визначення які основні енергоємні підрозділи підприємства потребують першочергової уваги при проведенні обстеження та провадженні енергозберігаючих заходів, визначенні стабільності роботи підприємства та можливостей фінансування енергозберігаючих заходів.

При підготовці енергозберігаючих пропозицій та оформлені звіту необхідно:

Після попереднього визначення енергозберігаючих заходів необхідно проводити їх аналіз з врахуванням реального стану завантаження технологічного обладнання, фінансового стану підприємства та перспектив збільшення випуску продукції, а не відштовхуватись лише від проектних даних.

Підтверджувати пропозиції необхідно розрахунками, як економії енергоресурсів так і терміну окупності на основі реально існуючих цін на енергоносії та запроваджуване обладнання.

Важливо проаналізувати можливість зменшення негативного впливу на природне середовище за рахунок реалізації енергозберігаючих заходів.

Особливу увагу необхідно приділити:

– запровадженню організаційно-адміністративних заходів та малозатратним енергозберігаючим заходам.

– при визначенні остаточних енергозберігаючих проектів, що пропонуються до реалізації, необхідно враховувати реальну економію енергоресурсів виходячи із завантаження обладнання, природних умов, стабільності виробництва а не відштовхуватись від проектних можливостей.

– приділяти увагу аналізу споживання та впровадження енергозберігаючих заходів за всіма видами енергоресурсів.

– проводити оформлення результатів рекомендується за традиційною схемою де короткий анотований перелік енергозберігаючих заходів приводиться на початку звіту про проведений енергоаудит. Не всі керівники від яких залежить реалізація пропозицій мають час на вивчення всього звіту.

По можливості (після завершення здійснення початкового етапу реалізації енергозберігаючих проектів) спеціалізованим організаціям рекомендується підтримувати контакт з підприємством для підтвердження правильності зроблених розрахунків та оцінки потенціалу енергозбереження.

Проведення енергетичного обстеження

Енергетичне обстеження підприємств проводиться спеціалізованими організаціями, які атестовані НАЕР, на основі двосторонніх договорів з замовниками – суб'єктами господарської діяльності (незалежно від підпорядкування та форми власності). Для спеціалізованих організацій, які зорієнтовані на проведення енергетичних обстежень в певних галузях, такі обстеження за поданням відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади повинні бути першочерговими. { Абзац розділу 3 із змінами, внесеними згідно з Наказом Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів N 92 (z0940–07) від 15.06.2007 } [16].

Технічні звіти про енергетичне обстеження подаються спеціалізованою організацією в ЦГЕА в місячний термін після повного закінчення робіт. Контроль за повнотою та якістю виконання енергетичного

обстеження підприємств спеціалізованими організаціями здійснюють експерти ЦГЕА шляхом перевірки технічних звітів за результатами обстеження.

4.8 Типова схема технічного звіту про проведення енергетичного обстеження

Технічний звіт повинен висвітлювати загальний стан підприємства з точки зору ефективності використання паливно–енергетичних ресурсів, питомі витрати енергоресурсів на виробництво основних видів продукції та порівняння їх з нормативами, можливості зниження рівня споживання енергоресурсів без зменшення обсягів виробництва та невідкладні заходи в цьому напрямі [17].

Технічний звіт повинен включати такі розділи:

- вступ, до якого додаються копії документів на право проведення робіт (вказується термін обстеження та його виконавці);
- характеристика підприємства, в якій коротко викладена інформація щодо основних підрозділів та технологічних процесів з точки зору споживання паливно-енергетичних ресурсів, техніко-економічні показники основного енергоспоживаючого обладнання, режим роботи підприємства, рівень завантаження обладнання тощо;
- схема використання кожного виду енергії, коротка інформація про стан контролю та загальний обсяг споживання паливно-енергетичних ресурсів за минулий та поточний роки, тарифи, таблиці з результатами споживання палива та всіх видів енергії з розподілом по основних підрозділах підприємства, технологічних процесах та обладнанню;
- основні досягнуті показники питомих енерговитрат, за допомогою яких розраховуються та аналізуються питомі витрати паливно-енергетичних ресурсів, які порівнюються з нормами та нормативами, кращими досягненнями в галузі;

– огляд можливостей економії паливно-енергетичних ресурсів, який включає в себе стислий перелік першочергових заходів, спрямованих на зменшення рівня споживання енергії;

– вибір пріоритетних енергозберігаючих проєктів, які містять більш детальний опис заходів та техніко-економічне обґрунтування витрат коштів на їх реалізацію;

– додатки, які містять більш детальну інформацію, що була одержана в процесі енергетичного обстеження, результати додаткових вимірювань, методичку використання базових вихідних даних для розрахунків енерговитрат, розрахункові формули тощо;

– анотація, в якій коротко викладаються основні результати проведеного енергетичного обстеження.

Контрольні питання до розділу 4

1. Охарактеризуйте основи правового забезпечення діяльності енергоаудиторів.

2. Охарактеризуйте основи правового забезпечення обстеження підприємств.

3. Наведіть нормативно-правові підстави енергетичних обстежень.

4. Охарактеризуйте загальні положення проведення енергетичних обстежень.

5. Перерахуйте основне обладнання, що є мінімально потрібним для ведення енергетичного обстеження.

6. У чому особливість обробки та аналізу отриманої інформації енергетичного обстеження.

7. Проаналізуйте типові помилки при проведенні енергетичних обстежень.

Розділ 5

Енергетична хартія

5.1 Хронологія Енергетичної Хартії

Енергетична хартія йде корінням в політичну ініціативу, що виникла на початку 1990-х років в Європі, в той час, коли кінець холодної війни надав безпрецедентну можливість подолати колишнє економічне розділення європейського континенту. В світі глобалізації, що росте, і взаємозалежності між експортерами і імпортерами енергії загальноновизнано, що багатобічні правила можуть забезпечити збалансованіші і ефективніші рамки для міжнародної співпраці, ніж ті, які передбачені лише в двосторонніх угодах або документах, що не мають законодавчої сили. Тому Договір до Енергетичної Хартії грає важливу роль в контексті зусиль зі створення правового поля для глобальної енергетичної безпеки, на основі відкритих, конкурентних ринків і принципів стійкого розвитку [18].

Хронологія Енергетичної Хартії

1990 – Висунення ідеї Європейської Хартії. На нараді Європейського союзу в Дубліні Європейської комісії було доручено розробити пропозиції щодо вироблення Європейської Енергетичної Хартії.

1991 – Відкриття Європейської Енергетичної Хартії для підписання. Це політична декларація про міжнародне співробітництво, що базується на принципах ринкової економіки, взаємодопомоги і недискримінації.

1994 – Підписання Договору до Енергетичної Хартії і Протоколу до Енергетичної Хартії з Питань Енергетичної Ефективності та Відповідним Екологічним Аспектам. Ці документи є юридично зобов'язуючими "становим хребтом" процесу Енергетичної Хартії і спрямовані на створення відкритого енергетичного ринку серед держав-підписантів.

1995 – Секретаріат Енергетичної Хартії створено в Брюсселі для обслуговування керуючого органу Договору, Конференції з Енергетичної Хартії.

1998 – Вступ в силу Договору до Енергетичної Хартії. Прийняття Торгової Поправки, яка приводить торгові положення Договору у відповідність

з нинішньою практикою СОТ і розширює їх охоплення, включаючи пов'язане з енергетикою обладнання.

Конференція з Енергетичної Хартії є незалежною міжурядовою організацією, керівним органом Енергетичної Хартії, який створений договором до Енергетичної Хартії 1994 року. Всі держави, які підписали Договір або приєдналися до нього, є членами Конференції з енергетичної Хартії. Конференція збирається на регулярній основі – як правило двічі на рік – для обговорення політичних питань, які впливають на співробітництво в галузі енергетики між Сходом і Заходом; для огляду виконання положень Договору до Енергетичної Хартії; обговорення можливих майбутніх документів і проектів з питань енергетики.

5.2 Енергетична хартія і Європейський Союз

У своїх стосунках з питань енергетики з країнами – не членами ЄС, як основу для співробітництва Європейський Союз значною мірою використовує Договір до Енергетичної Хартії.

Зобов'язання, які містяться у Договорі, є обов'язковими для виконання всіма країнами–членами Європейського Союзу, і стануть такими для тих країн, які подали заявки на членство в ЄС, оскільки Договір і Протокол є складовою частиною "загальних досягнень". Більше того, правила і принципи, які містяться в Договорі, включені до Угод про Партнерство і Співробітництво, підписані ЄС з усіма країнами СНД як одна з правових основ двостороннього співробітництва в галузі енергетики [19].

5.3 Європейська енергетична хартія

Ідею Європейської енергетичної хартії запропонував прем'єр–міністр Нідерландів Люберс на зустрічі у верхах Європейського економічного співтовариства, що відбулася у червні 1990 р. Хартію її автори вважають другою за значенням подією у післявоєнній історії дипломатії після створення ООН. 17 травня 1991 р. у Гаазі хартію підписали 50 країн, а також ЄЕС.

Документ стосується держав, розміщених на різних континентах, тому назва "європейська" досить умовна, "світова" точніше б відображала коло її учасників.

Основні засади Європейської енергетичної хартії:

- повага державного суверенітету над природними ресурсами;
- розвиток вільного й ефективного енергетичного ринку;
- усунення бар'єрів у торгівлі енергоресурсами;
- відсутність дискримінації між учасниками Хартії;
- поліпшення стану охорони навколишнього середовища;
- створення умов, що сприяють інвестиціям підприємств і приватних осіб в енергетичний сектор економіки.

Європейська енергетична хартія не є документом прямої дії. Після її підписання країни–учасниці провели міжнародні переговори про підписання Базисної угоди (згодом вона дістала назву "Договір хартії"), яка мала стати основою широкомасштабного і різностороннього співробітництва у сфері енергетики. Цей договір було підписано в Лісабоні у грудні 1994 р. Україна є учасницею договору [20].

Хартія є політичним документом, який проголосив певні принципи. Згідно ж з договором країни–учасниці взяли на себе конкретні зобов'язання.

Договір охоплює енергоресурси, стосується також оподаткування і доступу до капіталів та технологій. Країни-учасниці зобов'язалися не створювати перешкод для використання іноземними компаніями на ключових позиціях персоналу за їхнім вибором (незалежно від національності і громадянства). Договір поширюється на весь процес використання ядерного палива (тобто враховує принцип нерозповсюдження ядерної зброї).

Транзитні країни взяли на себе зобов'язання забезпечити свободу транзиту і не допускати дискримінації з огляду на країну походження енергоресурсів та власності на них. Країни не чинитимуть штучних перешкод для спорудження нових транзитних потужностей відповідно до законодавства

транзитної країни. Країни транзиту мають забезпечити безпеку та ефективність енергосистеми.

Згідно з договором, наприклад, Україна повинна безперешкодно пропускати своєю територією до Західної Європи закуплений нею у Росії газ, навіть якщо її громадяни замерзатимуть у своїх домівках. Свобода транзиту означає, що певна країна має пропускати через свою територію потік енергоресурсів з ворожої держави, який спрямовується до третьої країни.

Не можна не згадати інвестицій, без яких енергії не буває. Тому "Договір хартії" (складається з 50 статей) інакше ще можна назвати "договором про інвестиції". Промислово розвинений Захід хоче мати довготривалий надійний механізм одержання енергії зі Сходу. Захід готовий вкласти в енергетику великі гроші, але, зрозуміло, не хоче кидати їх на вітер, і таке бажання цілком зрозуміле.

Після підписання договору залишилося багато неузгоджених питань. Тому країни-учасниці провели переговори щодо укладення протоколів для узгодження діяльності у кожному секторі енергетики. Прогнозувалося, що розробка протоколів потребуватиме щонайменше трьох років. Хартія є основою для договору, а він, у свою чергу, — основою для протоколів.

"Договір хартії" можна назвати також "договором про конкуренцію", оскільки він передбачає її поширення на цю раніше високомонополізовану галузь колишніх соціалістичних і деяких капіталістичних країн.

Можна сподіватися, що договір і додаткові протоколи до нього спростять проблему транзиту та відповідатимуть інтересам держав, які мають енергоресурси, держав, які транспортують ресурси через свою територію, а також держав, які ці ресурси споживають [21].

5.4 Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії

Представники Австралії, Австрії, Азербайджану, Албанії, Білорусі, Бельгії, Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Данії, Європейського співтовариства,

Ірландії, Ісландії, Іспанії, Італії, Казахстану, Канади, Кіпру, Киргизстану, Латвії, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Мальти, Міждержавного економічного комітету, Молдови, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Португалії, Російської Федерації, Румунії, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки, Таджикистану, Туркменистану, Туреччини, Угорщини, Узбекистану, України, Федеративної Республіки Німеччина, Фінляндії, Франції, Чехословаччини, Швейцарії, Швеції, Естонії, Югославії та Японії зібралися в Гаазі, Нідерланди, 16 – 17 грудня 1991 року з тим, щоб прийняти Європейську енергетичну хартію [22].

Європейська енергетична хартія

Представники Сторін, що підписали цей документ в Гаазі 16 – 17 грудня 1991 року, беручи до уваги Паризьку хартію для нової Європи (1991 р.), переконані в тому, що розширення енергетичного співробітництва є необхідною умовою економічного прогресу та соціального розвитку і підвищення якості життя, вирішенні проблем енергопостачання, безпеки промислових установок, особливо ядерних об'єктів, і охорони навколишнього середовища, прагнучи вжити додаткових заходів з метою забезпечення надійності енергопостачання й ефективного управління ресурсами та їхнім використанням, розвитку ефективної міжнародної енергетичної інфраструктури, прийняли наступну декларацію, що є Європейською енергетичною хартією [23].

Розділ I: Цілі

Завдання і цілі Енергетичної Хартії

Завданнями процесу Енергетичної Хартії є:

- намагання до відкритих, ефективних і надійних енергетичних ринків;
- сприяння забезпеченню клімату, який сприяє взаємозалежності в галузі енергетики, та базується на основі довіри між країнами.

Ці завдання будуть виконуватись за допомогою:

- розширення і зміцнення "верховенства права" для сприяння розвитку ринку в енергетичному секторі;

– встановлення правил поведінки, принципів і рекомендацій стосовно відкритих та ефективних енергетичних ринків;

– розробка чітких загальноприйнятих правил по транзиту енергоносіїв; допомога країнам щодо розробки національної політики в галузі енергетичної ефективності;

– розширення географічного охоплення процесу Енергетичної Хартії;

– розвиток ролі Конференції з Енергетичної Хартії як найважливішого міжурядового форуму для політичних дискусій між Сходом і Заходом.

Договір до Енергетичної Хартії і Протокол до Енергетичної Хартії з питань Енергетичної Ефективності та Відповідним Екологічним Аспектам були підписані в грудні 1994 року і набрали чинності в квітні 1998 року.

Договір розроблено на основі Європейської Енергетичної Хартії 1991 року.

В той час як останній із названих документів був розроблений як декларація політичних намірів щодо стимулювання співробітництва між Сходом і Заходом в галузі енергетики, Договір до Енергетичної Хартії є юридично зобов'язуючим багатостороннім документом, єдиним у своєму роді, конкретно присвяченим міжурядовому співробітництву в енергетичному секторі.

Розділ II: Порядок здійснення

Сторони, які підписали цей документ, визнають, що може з'явитися потреба доповнювати комерційні форми співробітництва міжурядовим співробітництвом, особливо в галузі розробки енергетичної політики й аналізу, а також у галузях, які є суттєво важливими, але не підходять для фінансування приватним капіталом.

Вони зобов'язуються прагнути до створення більш широкого європейського енергетичного ринку і підвищення ефективності функціонування глобального енергетичного ринку спільними або скоординованими діями відповідно до Хартії в таких галузях:

– доступ до енергетичних ресурсів і їх розробки;

- доступ до ринків;
- лібералізація торгівлі в галузі енергетики;
- стимулювання і захист інвестицій;
- принципи й орієнтири в галузі техніки безпеки;
- наукові дослідження, технологічні розробки, нововведення та їх поширення;
- енергетична ефективність і охорона навколишнього середовища;
- освіта і навчання.

Розділ III: Конкретні угоди

Сторони, що підписали цей документ, зобов'язуються додержуватися цілей і принципів Хартії та здійснювати і розширювати їхнє співробітництво якомога швидше шляхом добросовісних переговорів з метою вироблення Основної угоди і Протоколів.

Галузі співробітництва могли б включати:

- питання горизонтального й організаційного характеру;
- енергетичну ефективність, включаючи охорону навколишнього середовища;
- розвідування, видобуток, виробництво, транспортування і використання нафти і нафтопродуктів, а також модернізацію нафтопереробних заводів;
- розвідування, видобуток і використання природного газу, об'єднання газопровідних систем і транспортування газу по трубопроводах високого тиску;
- усі аспекти ядерного паливного циклу, включаючи підвищення безпеки в цьому секторі;
- модернізацію електростанцій, об'єднання енергосистем і передачу електроенергії по лініях високої напруги; усі аспекти вугільного циклу, включаючи технології "чистого вугілля";
- освоєння поновлюваних джерел енергії;
- передачу технології і сприяння нововведенням;

– співробітництво в боротьбі з наслідками великих аварій або інших подій в енергетичному секторі з транскордонними наслідками.

Оригінал цього Заключного документа, складений англійською, іспанською, італійською, німецькою, російською і французькою мовами, буде переданий уряду Королівства Нідерландів, який буде зберігати його у своїх архівах. Кожна зі Сторін, що підписали цей документ, отримає від уряду Королівства Нідерландів засвідчену копію Заключного документа [23].

Дата підписання: 17 грудня 1991 р.

Дата набуття чинності: 17 грудня 1991 р.

Контрольні питання до розділу 5

1. Опишіть передумови створення Енергетичної Хартії.
2. Проаналізуйте вклад Європейського Союзу у прийнятті Енергетичної хартії.
3. Проаналізуйте основні положення Європейської енергетичної хартії.
4. Проаналізуйте основні положення заключного документу Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії.
5. Чи має на сьогоднішній день Європейська енергетична хартія вплив на розвиток енергетики країн Європейського Союзу? Який?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Праховник А.В. Проблеми, методи і засоби управління використанням електричної енергії / А.В. Праховник, В.Ф. Находов // Наукові вісті НТУУ «КПІ». – 1997. – №1. – С.41–48.
2. Самойлов М.В. Основы энергосбережения. Учебное пособие / М.В. Самойлов, В.В. Паневчик, А.Н. Ковалев – Мн.: БГЭУ, 2002. – 98 с.
3. Синчук И.О. Потенциал электроэнергоэффективности и пути его реализации на производствах с подземными способами добычи железорудного сырья. Монография / И.О. Синчук, Э.С. Гузов, А.Н. Яловая, С.Н. Бойко// под ред. докт. техн. наук, профессора О.Н. Синчука. – Кременчук: Изд. ЧП Щербатых А.В, 2015. – 296 с.
4. Шевцов В., Бараннік В., Земляний М. Рязова Т. Енергоефективність у регіональному вимірі. Проблеми та перспективи. Аналітична доповідь // Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпропетровську. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 22–27).
5. *Зеркалов Д.В.* Довідник споживача нафтопродуктів. К.: Наук. світ, 2000. — 196 с.
6. *Зеркалов Д.В.* Експлуатація котельних установок: Довідник. — К.: Техніка, 1992. — 144 с.
7. *Зеркалов Д.В.* Економія нафтопродуктов. Справочное пособие. — М.: Недра, 1990. — 191 с.
8. *Зеркалов Д.В.* Довідник залізничника. Книга п'ята. Економіка. — К.: Основа, 2005. — 652 с.
9. *Зеркалов Д.В.* Довідник залізничника. Книга шоста. Енергозбереження. — К.: Основа, 2005. — 786 с.
10. *Зеркалов Д.В.* Екологізація енергоспоживання. Монографія. — К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. — 273 с.
11. *Зеркалов Д.В.* Екологічне використання нафтопродуктів. Навчальний посібник. — К.: Інтеллект, 1999. — 163 с.

12. *Зеркалов Д.В.* Економія нафтопродуктів. Довідник. — К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. — 197 с.
13. Інструкція з нормування витрат тепла і палива для стаціонарних установок залізничного транспорту (поагрегатний і укрупнений методи розрахунку). Укрзалізниця. 2003. — 154 с.
14. *Колосяк Д.С., Зеркалов Д.В.* Експлуатаційні матеріали: Підручник. 2–ге видання, доповнене. — К.: Арістей, 2005. — 241 с.
15. *Шпак О.Г.* Нафта і нафтопродукти. — К.: Янсон-К, 2000. — 370 с.
16. Наказ Держкоменергозбереження від 12.05.97 р. №49 “Щодо Тимчасового положення про порядок проведення енергетичного обстеження та атестації спеціалізованих організацій на право його проведення”.
17. Наказ Держкоменергозбереження від 09.04.97 №27 “Про затвердження Положення про порядок організації енергетичних обстежень”.
18. Указ Президента України від 16.06.99 №662 “Про заходи щодо скорочення енергоспоживання бюджетними установами, організаціями та казенними підприємствами”.
19. Наказ Держкоменергозбереження від 15.09.99 №78 “Порядок організації та проведення енергетичних обстежень бюджетних установ, організацій та казенних підприємств”.
20. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.99 №2183 “Про скорочення енергоспоживання бюджетними установами, організаціями та казенними підприємствами”.
21. Наказ Держкоменергозбереження від 15.12.99 №872/4165 “Порядок організації та проведення тендерів на здійснення енергетичних обстежень бюджетних установ, організацій та казенних підприємств”.
22. "Офіційний вісник України" 1997, N 36, стор. 64
23. НАКАЗ «Про затвердження Положення про порядок організації енергетичних обстежень»

Сінчук Ігор Олегович
Бойко Сергій Миколайович
Мельник Ольга Євгенівна

Нормативно–правова база енергетики

Навчальний посібник

Під редакцією
доктора технічних наук, професора
Сінчука О.М.

Підписано до друку _____
Формат __ х __ / __. Ум. др. арк. __
Тираж __ прим.